

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

IZDAJE VIŠIJA «VOJNO DELO»

BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon redakcije 44-981 lokali 17, 26 i 46

S A D R Ž A J

General-major Mitar MINIĆ:	<i>Veća naseljena mesta u sistemu odbrane</i>	3
General-potpukovnik dr Tomislav KRONJA:	<i>Neki psihološki aspekti vojne obuke</i>	13
Pukovnik Vlado VALJAN:	<i>Tajno komandovanje trupama — —</i>	21
Pukovnik Miljenko SRŠEN:	<i>Mogućnosti klasične protivavionske artiljerije — — — — —</i>	29
Pukovnik Pero MILINOVIĆ:	<i>Organizacija saobraćaja i transporta u budućem ratu — — — — —</i>	40
Pukovnik Stevo SUNAJKO:	<i>Iskustva iz planiranja i izvođenja obuke starešina u trupnim komandama — —</i>	50
Potpukovnik dr Gavro PERAZIĆ:	<i>Problem međunarodnih vojnih snaga</i>	55
Pukovnik Branko BOSANAC:	<i>Protivurečnosti u razvoju savremene ratne tehnike — — — — —</i>	67
ODZIVI		
Pukovnik Mirko TOMIĆ:	<i>Elementi organizacije vojnonaučnog rada u stranim armijama — — —</i>	79
IZ STRANIH ARMIIJA		
Z. O.	<i>Polaris — oružje strategijskog značaja</i>	83
Z. V.	<i>Jedinstvo artiljerije kao roda — gledište Bundeswehra — — — — —</i>	91
L. R.	<i>O milicijskom sistemu švajcarske armije</i>	98
BIBLIOGRAFIJA		
IZISLO U 1963. I 1964.	— — — — —	105

VEĆA NASELJENA MESTA U SISTEMU ODBRANE

Veća naseljena mesta imala su značajnu ulogu u odbrambenim dejstvima u prošlim ratovima. Posebno veliki značaj dobila su u odbrani u drugom svetskom ratu. To se naročito odnosi na velike gradove koji su u određenim situacijama po masovnosti angažovanih snaga i tehnike, žestini i upornosti borbenih dejstava postajali poprište borbi do iscrpljenja. U sklopu velikih odbrambenih operacija, uspešna odbrana nekih gradova strategijsko-operativnog značaja, uz nanošenje teških gubitaka napadaču u borbama oko njih, znatno je doprinosila da se odnos snaga izmeni u braniočevu korist, da branilac preuzme strategijsku inicijativu i pređe u opštu ofanzivu. Ali iako je rat vođen konvencionalnim oružjem, uspešna odbrana većih naseljenih mesta i velikih gradova i tada je najčešće zavisila od stabilnosti i čvrstine opšteg sistema odbrane, i obratno, najčešće ti gradovi nisu mogli izdržati napade ako je širi sistem odbrane brzo pucao. Ova činjenica je od posebnog značaja za pravilno sagledavanje mesta i uloge većih naseljenih mesta i u eventualnom budućem ratu.

Od drugog svetskog rata do danas nastupile su velike promene. Nuklearno-raketno oružje zauzelo je dominirajuću ulogu u taktičkim, operativnim i strategijskim razmerama, konvencionalno oružje je usavršeno i modificirano, a efikasnost hemijsko-bioloških sredstava takođe je usavršena i razvijena do gotovo fantastičnih razmera. Kvalitet današnjih armija po vatrenoj i udarnoj snazi, pokretljivosti i sposobnosti da vode borbena dejstva pod različitim vremenskim i meteorološkim uslovima i da ih brzo prenose na velike dubine neuporedivo je porastao u odnosu na onaj iz drugog svetskog rata. Ovi i mnogi drugi faktori nesumnjivo se snažno i revolucionarno odražavaju na koncepcije o vođenju eventualnog budućeg rata, kao i svih vidova borbenih dejstava. To se odnosi i na odbranu. U savremenim uslovima odbrane uopšte pa, prema tome, i odbrana većih naseljenih mesta postavlja se u celini sasvim drugačije. Za nju takođe važe opšta načela, kao što su: manje snage, rastresitost, ofanzivnost itd.

No, odbrana većih naseljenih mesta imala je uvek svoje specifičnosti u odnosu na odbranu na otvorenom prostoru. Međutim, ukoliko se borbena tehnika više razvijala i usavršavala, utoliko su se razni problemi u vezi s tom odbranom oštrije i vidnije ispoljavali i zahtevali savremenija rešenja bilo u organizaciji, bilo u izvođenju.

Problem odbrane uopšte, a posebno većih naseljenih mesta, danas je potenciran prisustvom nuklearnog oružja čija je rušilačka i ubojna moć u naseljima znatno veća nego na otvorenom prostoru. Za razliku od ranijih borbenih dejstava oko naseljenih mesta, primenom nuklearnog oružja osetno se povećavaju gubici u ljudstvu i tehnici, što odbranu čini znatno složenijom i slabijom.

Veća naseljena mesta su vrlo unosni ciljevi za raketno-nuklearno oružje, jer se usled uočljivosti i površine koju zauzimaju mogu relativno lako podvrgnuti udaru, zbog čega postoji potencijalna opasnost da jedinice koje bi ih branile budu izložene teškim gubicima još pre nego što stupe u borbu.

Imajući u vidu i upoređujući razne pozitivne i negativne strane odbrane većih naseljenih mesta u eventualnom nuklearnom ratu, kao i iskustva iz minulih ratova, korisno je da se kaže nekoliko reči o mogućnostima koje se javljaju u vezi s tom odbranom.

Jedna od njih je da veća naseljena mesta, možda, u principu ne bi trebalo braniti, jer postoji potencijalna opasnost da budu uništena nuklearnim udarom, pa bi u tom slučaju njihovi branioci bili izloženi uništenju ili teškim gubicima, te se postavlja pitanje svrsishodnosti takve odbrane.

Druga mogućnost — ali samo teoretsko-pravnog karaktera — je da se veći gradovi proglase otvorenim, čime bi trebalo da se izbegne njihovo rušenje i sačuva stanovništvo od masovnog uništenja. Međutim, iskustva drugog svetskog rata u pogledu bezdušnosti agresora ne govore u prilog praktičnog korišćenja ove mogućnosti.

U oba navedena slučaja odbrana većih naseljenih mesta izvodila bi se na daljim prilazima, bokovima i u pozadini. Znači, branilac bi se praktično odrekao njihove neposredne odbrane.

Treća mogućnost je da se veća naseljena mesta brane u sklopu opšteg sistema odbrane i da se tom odbranom povezuje širi odbrambeni sistem, čime postaje čvršći i postojaniji. Pri tome je neophodno da se odbrana po strukturi i metodu izvođenja prilagodi novonastalim uslovima.

Neosporno je da iznete mogućnosti zaslužuju studioznija razmatranja koja bi omogućila da se sagledaju uloge i mesto većih naseljenih mesta u eventualnom budućem ratu, a na osnovu kojih bi se došlo do što logičnijih zaključaka koji bi određeni odgovorili na pitanje: da li u principu u nuklearnim uslovima braniti veća naseljena mesta ili ne braniti? Ako se brane, sa kakvim to ciljem činiti, na koji način i sa kakvom upornošću izvoditi odbranu, ili ako se ne brane — zašto i kako rešavati mnoge probleme koji mogu proizaći iz toga u odnosu na stabilnost i postojanost opšteg odbrambenog sistema?

Ne braniti veća naseljena mesta znači dozvoliti napadaču da ih potpuno neoštećena relativno lako zauzme i na taj način jeftino dođe do komunikacijskih čvorova koji će mu dobro poslužiti za dalje razvijanje ofanzivnih dejstava, razmeštaj baza za snabdevanje, smeštaj sanitetskih ustanova, razmeštaj rezervi, manevar po frontu i da ih u slučaju potrebe pretvori u solidne odbrambene rejone. Sigurno je da bi agresor za te i druge svrhe iskoristio naseljena mesta, pa i ako bi branilac i raspolagao raketno-nuklearnim oružjem, jer mu iz mnogostrukih razloga ne bi išlo u račun da sopstvene gradove tuče ovim oružjem. Pored toga, ako se gradovi ne bi branili, malo je verovatnoće da bi napadač u napadnim dejstvima vršio raznovrsne manevre da ih zauzme obuhvatnim dejstvom, već bi išao direktno na njih i relativno brzo zauzimao i šire rejone oko njih. I što je vrlo važno, kako bi se napuštanje gradova bez ozbiljnije borbe politički odrazilo na stanovniš-

tvo? Sigurno je da bi se takvo gledanje u principu i vojnički i politički negativno odrazilo na mase i na odbranu pojedinih pravaca.

Ako se pođe od stanovišta da će se operacije izvoditi na širokim prostranstvima na frontu i u pozadini napadača, a da će se borbena dejstva odvijati po pravcima i biti vrlo dinamična, puna neizvesnosti i naglih obrta, da će frontovi biti izlomljeni, napadač neće moći da sve i uvek zasipa raketno-nuklearnim oružjem jer mu to neće, pored ostalog, dozvoljavati ni raspored vlastitih jedinica. U situaciji kad su frontovi izlomljeni, napadač može da na jednom pravcu izvrši dubok prodor ka većem naseljenom mestu, a da istovremeno određene odbrambene rejone bočno od tog pravca nije uspeo da zauzme i solidno obezbedi jedan od svojih bokova. U toj situaciji ustupiti mu veće naseljeno mesto značilo bi omogućiti mu dalje prodiranje, umesto da se borbom za naseljeno mesto, uz određen stepen upornosti, zadržava njegovo prodiranje i omogućiti snagama koje su se održale na jednom od bokova da bilo delom jedinica ili u sadejstvu sa nekim rezervama i partizanskim jedinicama izvrše bočne protivnapade i dovedu u pitanje ne samo napad na grad već i opstanak snaga koje su duboko prodrle na tom pravcu.

Druga mogućnost, koja bazira na stavu da se agresor tako reći ne izaziva da bi se zaštitio grad od razaranja, a stanovništvo od uništenja, u principu se takođe ne bi mogla usvojiti iz više razloga koji bar danas, u miru, izgledaju ubedljivi.

Pre svega, ako je reč o većim gradovima koji su kulturno-politički i ekonomski centri jedne zemlje logično je pretpostaviti da oni u ratu to ne bi predstavljali, jer bi bili planski evakuisani i to znatno pre nego što bi došlo do oružanih borbi oko njih. Svakako da bi iz takvih gradova i najveći deo stanovništva i materijalnih dobara bio evakuisan. U takvoj situaciji gradovi ove kategorije predstavljali bi najčešće manje-više objekte vojnog karaktera koji, zavisno od svoga položaja u sklopu operacije, mogu da utiču na uspešno vođenje bilo odbrambenih bilo napadnih dejstava.

Pošto ovakvi gradovi najčešće leže na saobraćajnim čvorovima, postavlja se pitanje da li bi napadaču uvek išlo u račun da ih potpuno razruši, a pogotovu ako se borbena dejstva izvode u najnepovoljnije godišnje doba.

I, što je najvažnije, postavlja se pitanje kakve bi praktične vrednosti imao takav stav i da li proglašavanje nekog grada otvorenim pruža garanciju da i pored toga neće biti izložen nuklearnom udaru. Izgleda da u budućem eventualnom ratu koji će sigurno biti totalan i mnogo bezobzirniji od svih prethodnih ima malo izgleda da bi se agresor na tako nešto obazirao kada je u pitanju ispunjenje njegovih agresivnih planova, samo ako mu mogućnosti budu dozvoljavale da to učini. Suvviše mnogo ima primera u kojima se govori kakvim se sve sredstvima i nedelima agresor služio u drugom svetskom ratu, ne vodeći računa ni o najelementarnijim ljudskim osećanjima samo da bi zauzeo teritoriju jedne zemlje i pokorio njene narode. Utoliko su manji izgledi da bi on danas ovako nešto poštovao ako mu to ne bi odgovaralo.

Po svemu sudeći nema izgleda da bi proglašavanje većih naseljenih mesta otvorenim imalo neke praktične vrednosti. Svakako da

će u eventualnom budućem ratu ponekad biti i takvih slučajeva, ali će oni verovatno biti izuzetni i diktiraće ih posebni razlozi.

Ako bi se odbrana zasnivala samo na najpogodnijim rejonima, izbegavajući naseljena mesta, posebno na osnovnim operativno-taktičkim pravcima, a pogotovu u zemljama sa izraženim reljefom, to bi se nesumnjivo negativno odrazilo na kontinuitet odbrane pojedinih pravaca po dubini i njenu čvrstinu pa, u krajnjoj liniji, i na odbrambenu sposobnost zemlje. Razumljivo na odbrambenu sposobnost ma koje zemlje, kao i na odbranu pojedinih pravaca na njenoj teritoriji, ne može se gledati samo kroz to da li se i u kojoj meri brane veća naseljena mesta. Ona obuhvata masu objedinjenih elemenata. Ali neosporno je i to da je odbrana većih naseljenih mesta jedan od uticajnih faktora za uspešno izvođenje odbrambenih operacija po pravcima. Pogotovo ako se ima u vidu da je na izraženom reljefu najveći broj pravaca kanalisani rečnim tokovima, duž značajnijih komunikacija i dolinama, gde se nalaze baš takva mesta i gde je naseljenost i najgušća. Veća naseljena mesta na tim pravcima najčešće predstavljaju drumske, železničke i vazdušne saobraćajne čvorove, zbog čega će, pored ostalog, mnogo uticati na ratna dejstva. Ako se ona ne bi uključivala u opšti sistem odbrane, njena postupnost i čvrstina na pojedinim pravcima bile bi znatno narušene. Svakako da bi to napadač brzo uočio i iskoristio za brzo i energično prodiranje u dubinu. Jer, da bi iskoristio snagu tehnike agresoru su potrebni u prvom redu komunikacije i prostor gde je može razviti, odnosno rejon odakle može uspešno da njome manevruje, a to su upravo širi rejon većih naseljenih mesta u kojima je splet komunikacija najčešće razgranat.

Prema tome, ne može se naći dovoljno ubedljivih argumenata za tezu da naseljena mesta ne treba braniti. Svakako da će biti i takvih situacija kada će se neko naseljeno mesto braniti sa vrlo malom upornošću ili se, možda, uopšte neće braniti, ali u principu odreći se odbrane većih naseljenih mesta u sklopu opšteg sistema odbrane ne bi bilo opravdano niti se za to mogu uočiti ubedljivi razlozi.

Svi faktori idu u prilog tezi da naseljena mesta, a prvenstveno veća, u principu treba braniti i to njihovim uključivanjem u opšti sistem odbrane, čime ona postaje homogenijom, čvršćom i postojanijom. Jasno je da se sva veća naseljena mesta neće braniti po svaku cenu i jednako uporno, čak i kada postoje slabe šanse za uspeh. Bitno je to da odbrana naseljenih mesta bude u skladu sa opštim sistemom odbrane i da odigra određenu ulogu u zatvaranju pojedinih pravaca. Međutim, valja imati na umu da se njihova odbrana u savremenim uslovima — zbog postojanja nuklearnog oružja i druge nove tehnike — ne može poistovetiti sa odbranom iz prošlosti, posebno u vezi sa jačinom angažovanih snaga, njihovim grupisanjem i metodom njenog izvođenja.

U vezi sa ovakvom postavkom, a s obzirom na iskustva drugog svetskog rata, interesantno je pitanje mogućnosti izolovane, odnosno samostalne odbrane većih naseljenih mesta u svetlosti budućih ratnih dejstava.

Iz drugog svetskog rata ima nekoliko vrlo poučnih primera uspešno izvedene odbrane većeg naseljenog mesta u različitim uslovima

i situacijama. Najznačajniji su primeri Odese, Sevastopolja i Lenjingrada, na istočnom frontu. Lenjingrad je čak izdržao opsadu koja je trajala oko dve godine. Karakteristično je da su se ti veći gradovi najčešće nalazili na bokovima fronta, a mnogo ređe na pravcima nastupanja osnovnih napadačevih snaga. Svi su oni bili jednim delom zaštićeni vodenom površinom i dejstvom pomorskih jedinica. Mada su se nalazili na periferiji ratišta, ipak se postavlja pitanje da li bi se veći gradovi uopšte pri postojanju nuklearnog oružja mogli braniti i odbraniti sa takvom upornošću i na sličan način. Svi su izgledi da ne bi, jer bi napadač preuzeo sve da ih se reši i spreči da mu natkriljavaju bokove pa da time oslobodi znatne snage za dejstvo na osnovnim stratezijsko-operacijskim pravcima. Prema tome, ako bi se neko veće naseljeno mesto našlo u takvoj situaciji u današnjim uslovima, malo je verovatno da bi njegova odbrana mogla ispoljiti takvu upornost i tako dugo se održati, a da ne bude izložena snažnim udarima raketno-nuklearnog oružja. Posebno će biti rizično da se odsudno brani naseljeno mesto kad se glavne snage nađu u odstupanju, što je pokazalo i iskustvo iz prošlog rata. Time se, svakako, ne misli da, u izvesnim slučajevima, a naročito kada se predviđa mogućnost brzog protivudara ili protivofanzive, odbrana većeg naseljenog mesta uz angažovanje određenih jedinica, celokupnog stanovništva koje nije evakuisano, odnosno koje se zateklo u gradu, i raznih organizacija civilne zaštite, neće moći određeno vreme da uspešno izdrži i potpunu blokadu, a posebno kada agresoru ne ide u račun da nuklearnim udarom razruši to mesto. Ali, u principu izgleda da će se odbrana većih naseljenih mesta u potpunom okruženju izbegavati, a ukoliko dođe do toga, šanse za duži otpor biće minimalne. Pri ovome valja imati u vidu i to da su pri postojanju nuklearnog oružja mogućnosti dejstva braniočevih snaga iz dubine, a posebno oklopnih, za deblokiranje naseljenog mesta znatno smanjene u odnosu na ranije uslove, a pogotovu ako sam ne raspolaže nuklearnim oružjem.

Iz prednjeg proizlazi da bi u eventualnom budućem ratu ređe dolazilo do samostalne odbrane većih naseljenih mesta, već da će ona najčešće biti uključena u opšti sistem odbrane u kojem će predstavljati oslonce za sprečavanje brzog prodiranja napadačevih snaga duž pravaca koji direktno izvode na naseljeno mesto i da će na taj način povezivati odbrambeni sistem. Da bi veće naseljeno mesto moglo odigrati ovu ulogu u opštem sistemu odbrane, njegova odbrana mora biti duboka, rastresita, žilava i pre svega krajnje aktivna. Veoma uspešno mogu se upotrebiti i tenkovi, razumljivo u manjim grupama ili pojedinačno. Za aktivna dejstva mogu se dobro iskoristiti noć, slaba vidljivost i nepogodni atmosferski uslovi, a protivnapade treba da izvode i najmanje jedinice. Aktivnost mora dostići takav stepen da jedinice ne propuste ni najmanju priliku koja se ukaže, a da je ne iskoriste na najbolji način.

Zavisno od položaja, veličine i važnosti većeg naseljenog mesta, cilj odbrane u određenoj situaciji može biti različit. Najčešće, naseljeno mesto će imati ulogu da svojom dubokom i vitalnom odbranom, koristeći pogodnost zemljišta i građevine, poveže i ojača opšti sistem odbrane i učini ga žilavijim. Zatim, može da se obezbeđuje jedan od

bokova snaga koje dejstvuju na težištu odbrane ili na jednom od važnijih pravaca, da brani luku, sprečava proširivanje stvorenog mostobrana, da posluži kao oslonac za protivudar ili protivnapad u bok napadača ili da privuče što veće snage napadača kako bi se omogućio protivudar u široj zoni odbrane naseljenog mesta.

U navedenim slučajevima umešno branjena veća naseljena mesta mogu odigrati vanrednu ulogu i znatno doprineti opštem odbrambenom sistemu, a naročito kada se odbrana izvodi potpuno planski i kada je aktivna na najvećem broju pravaca na frontu, kao i u bližoj i dubljoj pozadini agresora.

Međutim, kakav će se zadatak postaviti odbrani većeg naseljenog mesta i sa kakvom će se upornošću ona izvoditi zavisice i od toga na kojem se delu državne teritorije izvode odbrambena dejstva, kao i od stepena upornosti i aktivnosti svih jedinica na dotičnom pravcu. Ali to ne znači da se u izvesnim slučajevima neće izvoditi odbrana sa većom upornošću i u širem graničnom pojasu državne teritorije, na određenim pravcima, ili većeg naseljenog mesta, pogotovo ako se radi o stvaranju vremena potrebnog za mobilizaciju i operativni razvoj snaga koje se mobiliju. U tom slučaju mobilne jedinice operativnog dela vojske moraće da se odsudnije angažuju, odnosno pojedine jedinice vodiće upornu odbranu i u većem naseljenom mestu.

U sklopu odbrane u kojoj će biti angažovane sve snage zemlje, veća naseljena mesta treba u prvom redu da predstavljaju solidne oslonce opšteg odbrambenog sistema. Krajnje uporno i po svaku cenu branjenje većeg naseljenog mesta, uz angažovanje jačih snaga za njegovu neposrednu odbranu, moglo bi doći u obzir samo u izuzetnim slučajevima i radi viših interesa. Međutim, to ne znači da se naseljeno mesto ne može uporno braniti ako se odgovarajućim postupcima snaga na frontu i krajnje aktivnim dejstvima partizanskih i teritorijalnih jedinica na pravcu na kojem se ono nalazi, napadač što više razvuče i time smanji njegova udarna snaga za neposredan napad na samo naseljeno mesto. Ukoliko branilac veštije kombinuje dejstva s fronta sa dejstvima iz pozadine, utoliko će agresor teže moći da sakupi neophodne sveže snage za napad u dubinu i na naseljena mesta. To će, pak, braniocu pružiti, pored ostalog, veće šanse da poveća stepen upornosti i uspešno izvrši zadatak koji je postavljen u pogledu odbrane naseljenog mesta.

U drugom svetskom ratu uspeh u odbrani većih naseljenih mesta zavisio je od toga da li su srazmerno veličini grada angažovane dovoljne snage i sredstva operativne armije, čemu je kao dopuna u izvesnim slučajevima služilo civilno stanovništvo koje se tu zateklo. Međutim, u eventualnom budućem ratu ovo gledište moraće da pretrpi znatne korekcije.

Koncentrisanje jačih snaga u većim naseljenim mestima u novim uslovima predstavlja potencijalnu opasnost da one pretrpe osetne gubitke, pogotovo ako je napadač prisiljen da osnovnim snagama dejstvuje frontalno na naseljeno mesto, jer će takav napad svojih kopnenih jedinica sigurno podržati i nuklearnim oružjem. Ako, pak, napadač ima mogućnosti da dejstvuje obuhvatnim manevrom, ići će manjim snagama direktno na naseljeno mesto, zbog čega najveći deo jedinica koje bi ga

branile neće biti celishodno iskorišten u odnosu na potrebe koje će se ukazati u širem odbrambenom sistemu. Ovo utoliko pre što će izvođenje manevra u toku odbrane biti otežano. Zato će biti najkorisnije da se za neposrednu odbranu većeg naseljenog mesta angažuju manje snage sposobne za davanje solidnog otpora, a osnovne snage da se rasporede na njegovim bokovima. Težište ovakvog rasporeda treba da bude na najverovatnijem pravcu nastupanja osnovnih napadačevih snaga, a cilj — da se spreči obilazak naseljenog mesta.

Razumljivo, nemoguće je precizno reći za svako veće naseljeno mesto sa koliko bi ga snaga trebalo braniti u raznim situacijama. U načelu, najčešće će se za neposrednu odbranu grada određivati tolika snaga da, uz široku primenu svih vidova zaprečavanja i efikasnom pešadijskom i protivtenkovskom vatrom, mogu organizovati takvu odbranu koja će napadaču nanositi osetne gubitke, a da istovremeno svojim grupisanjem i načinom dejstva ne budu rentabilni nuklearni ciljevi. Ukoliko se vatrenom snagom jedinica koje brane naseljeno mesto i načinom izvođenja odbrane bolje nadoknadi nedostatak žive sile u klasičnom smislu, utoliko će ta odbrana biti žilavija. Pored toga, korisno je da se za neposrednu odbranu većeg naseljenog mesta, kad god je to moguće, pored jedinica operativne vojske, angažuje i civilno stanovništvo koje nije evakuisano iz grada, a sposobno je da na bilo koji način doprinese odbrambenim naporima. Forme njegovog angažovanja mogu biti raznovrsne, a osnovna intencija je da se što više snaga operativnih jedinica sačuva za borbu oko naseljenog mesta i za aktivna dejstva u samom gradu. Uključivanjem svih raspoloživih kapaciteta, odbrana većeg naseljenog mesta postaće snažnija, žilavija i više će iscrpljivati agresora, a istovremeno će se angažovati manje snaga operativne vojske.

Prema tome, osnovne snage za odbranu većeg naseljenog mesta zatvarale bi u prvom planu pravce koji izvode ka gradu, a u drugom — koji izvode bočno, dok bi samo naseljeno mesto branile manje snage, koristeći široke mogućnosti za razne vidove zaprečavanja i organizovanje vatrene sistema.

Poseban značaj u odbrani većih naseljenih mesta imaće neosporno razne vrste prepreka uklopljenih u jedinstveni sistem zaprečavanja. Ukoliko je zaprečavanje pravaca koji izvode ka naseljenom mestu, kao i svih neposrednih prilaza, obimnije i raznovrsnije, zasnovano na širokoj osnovi, utoliko će predstavljati solidnije temelje za ostvarivanje čvrstine i žilavosti odbrane. Jer, ako sistemom zaprečavanja onemogućiti razmah napadačeve tehnike, branilac će je lakše i sigurnije uništavati i time lišiti pešadiju podrške koju ta tehnika treba da joj pruži. Mnogobrojne prednosti naseljenog mesta u odnosu na otvoreni teren pružaju široke mogućnosti da sistem zaprečavanja dostigne najveći mogućni stepen i da se vrlo efikasno kombinuje sa vatrene sistemom, čime se napadač izlaže krajnjim naporima i osetnim gubicima u zauzimanju pojedinih objekata i rejonu. Zato je neophodno da se ovom pitanju kod organizovanja odbrane posveti posebna pažnja, a naročito na rejonima i sektorima koji su pogodni za dejstvo tenkovskih jedinica i oklopnih transportera.

Masovna upotreba tehnike u napadnim operacijama zahteva solidnu podršku sa zemlje i iz vazduha. Zbog toga je normalno pretpostaviti da će se napadna dejstva na veća naseljena mesta široko podržavati avijacijom naročito na osnovnim napadnim pravcima. S obzirom na to da su sredstva za navođenje avijacije znatno usavršena, da su naseljena mesta lako uočljivi objekti i da se posada aviona relativno lakše orijentiše u odnosu na otvoreni prostor i brže uočava ciljeve, to će protivvazдушna odbrana većih naseljenih mesta u celini elementarna braniočevog borbenog poretka predstavljati složen problem. Posebno će teško biti da se obezbedi manevar tenkovskih jedinica i rezervi koje će po vidnom vremenu sigurno predstavljati osnovne ciljeve agresorovih vatrenih sredstava sa zemlje i iz vazduha.

Kakve sve teškoće mogu zadesiti odbranu većeg naseljenog mesta ako je u protivavionskom smislu slabo obezbeđena najbolje ilustruju događaji iz odbrane Staljingrada koja je usled neprekidnog dejstva nemačke avijacije bila lišena manevara po vidnom vremenu i uz to trpela i osetne gubitke. Čak su usled požara u Staljingradu i noćni manevri bili vrlo otežani, jer je avijacija mogla da ih dobrim delom otkrije i efikasno dejstvuje.

Zbog svega toga će protivvazдушna odbrana, kao jedna od osnovnih mera borbenog obezbeđenja u eventualnom budućem ratu, a posebno u odbrani većih naseljenih mesta, morati da se temelji na savremenijim sredstvima nego u drugom svetskom ratu. Najpogodnije sredstvo, na primer, za odbranu od niskoletućih aviona svakako će biti protivavionske rakete za male visine, a dopunjavaće ih malokalibarna protivavionska artiljerija. Ili, protivvazдушna odbrana većih naseljenih mesta sa srednjih visina rešavaće se u okviru opšteg sistema teritorijalne PVO i to u prvom redu pomoću raketnog oružja, dok bi protivavionska sredstva većih jedinica koje se brane u širem rejonu naseljenog mesta služila kao dopuna postojećeg sistema PVO.

Čvrstu, upornu, a istovremeno gipku i vitalnu odbranu nemoguće je u savremenim borbenim dejstvima zamisliti bez solidnog obezbeđenja i u protivtenkovskom smislu. Zato će kako u odbrani većih naseljenih mesta, tako i na njihovim prilazima i bokovima, vrlo značajna uloga pripasti vatri i manevaru protivtenkovskih sredstava koja će — uz što veštije usklađivanje sa sistemom zaprečavanja — poneti osnovni teret u borbi protiv neprijateljskih tenkova i na taj način omogućiti braniočevoj pešadiji da se uspešno nosi sa napadačevim pešadijskim jedinicama.

S obzirom na to da će napadač masovno koristiti tenkove (zavisno od konfiguracije zemljišta i propusne moći pojedinih pravaca), i protivtenkovska odbrana mora se pre svega zasnivati na masovnosti i efikasnosti, kako na srednjim tako i na bliskim odstojanjima. Pri tome valja imati u vidu da će potreba za protivtenkovskom odbranom biti znatno veća na prilazima i bokovima grada, nego kad je u pitanju njegova neposredna odbrana.

Poseban značaj imaće protivtenkovska odbrana u zatvaranju pravaca koji izvođe na bokove naseljenog mesta, jer će napadačeve oklopne jedinice nastojati da obilaznim manevarom što pre probiju odbranu na

bokovima, običu naseljeno mesto i dovedu u pitanje njegovu dalju uspešnu odbranu.

Jedan od najaktuelnijih problema savremene odbrane pa, prema tome i odbrane većih naseljenih mesta je protivnuklearno i protivhemijsko obezbeđenje, odnosno kako uspešno zaštititi jedinice i stanovništvo od većih gubitaka ako napadač upotrebi nuklearna i hemijska borbena sredstva, jer je to jedan od bitnih uslova da se borbena sposobnost jedinica održi na što je moguće višem stepenu. Kod odbrane većih naseljenih mesta ovaj se problem još oštrije manifestuje nego na otvorenom prostoru usled velike rušilačke snage nuklearnog oružja. Osim toga, rušenjem građevinskih objekata stvaraju se veliki oblaci prašine čime se povećava radijacija, a izazivaju se i veliki požari pa se i zato povećavaju gubici u poredenju sa dejstvima na otvorenom prostoru. Istovremeno, to je i jedan od najuticajnijih faktora koji navodi na to da snaga odbrane većih naseljenih mesta ne treba da se zasniva na masovnosti pešadije, već pre svega na širokoj primeni prepreka svih vrsta, snazi vatre i smelom ali umešnom manevru kako vatrom tako i snagama koje izvode odbranu.

Mada je, u suštini, u miru teško dočarati vernu sliku svega onoga što će se dešavati pri upotrebi nuklearnog oružja ili hemijskih sredstava u napadu na naseljeno mesto, ipak je potpuno izvesno da će jedinice izvoditi odbrambena dejstva pod vrlo teškim i složenim okolnostima, računajući i na ozbiljne gubitke. Zato će organizovanje i sprovođenje svih mera protivnuklearnog i protivhemijskog obezbeđenja zahtevati od starešina i jedinica svih stepena posebne napore uz naglašenu težnju da se u pogledu zaštite postigne najviše što je realno moguće. Prvi i osnovni zadaci u tom pogledu su, svakako, razumno angažovanje snaga za odbranu, zatim rastresito grupisanje jedinica i elemenata borbenog poretka, kao i posedanje odbrambenih položaja i objekata uz široku primenu mera za fizičku zaštitu ljudstva, vodeći istovremeno računa da odbrana ne bude tako retka da se branilac ne bi mogao ozbiljnije suprotstaviti napadaču. U pogledu civilne zaštite, osnovne mere su evakuacija stanovništva i, po mogućnosti, materijalnih dobara.

Međutim, pri razmatranju ovog problema ne bi se smelo zanemariti ni to koja će sredstva napadač najčešće primenjivati u borbama za naseljena mesta i van njih i na koji način. Ako je, na primer, u pitanju upotreba nuklearnog oružja, poznato je da podzemne eksplozije imaju najjaču rušilačku snagu, ali je radijus njihovog dejstva vrlo mali u odnosu na vazдушnu eksploziju. U vezi s tim normalno je pretpostaviti da će napadač za uništenje žive sile najčešće primenjivati nuklearne udare sa vazдушnom eksplozijom, čiji je efekat u pogledu sva tri dejstva znatno veći, bez obzira na to što je sigurnost u skloništima veća nego kod podzemne eksplozije. Prema tome, takve procene trebalo bi da budu osnova za izradu sistema protivnuklearnog, protivhemijskog i protivbiološkog obezbeđenja.

Iz iznetih razmatranja proizilazi da će mesto i uloga većih naseljenih mesta i u eventualnom budućem ratu biti značajni i to, pre svega, njihovim uključivanjem u opšti odbrambeni sistem, s tim što će

težište odbrane pravca na kojem leži naseljeno mesto biti na njegovoj spoljnoj odbrani i bokovima, a sam grad, braniće manje snage solidno ojačane inženjerskim i ABH jedinicama i sredstvima za zaprečavanje. Od uspešne odbrane pravca koji izvode ka većem naseljenom mestu i na njegove bokove zavisiće i odbrana samog naseljenog mesta pa će ga, pored ostalog, i zato braniti manje snage. Veća naseljena mesta mogu u sistemu odbrane odigrati naročito značajnu ulogu u slučaju iznenadnog prodora oklopnih jedinica. Snage koje su ranije organizovale odbranu naseljenog mesta mogu se u ovakvim slučajevima vrlo uspešno suprotstaviti agresoru, sprečavati dalje brzo prodiranje njegovih tenk-skih jedinica i time omogućiti da se uopšte konsoliduje odbrana na pravcima koji ka njemu izvode.

Sve što je ovde izneto o njihovom mestu i ulozi u odbrambenim dejstvima, govori u prilog postavki da veća naseljena mesta treba braniti u sklopu opšteg sistema odbrane, jer time i odbrana dotičnog pravca postaje homogenija i stabilnija.

General-major
Mitar MINIC

NEKI PSIHOLOŠKI ASPEKTI VOJNE OBUKE

Obuka u armiji je specifičan obrazovno-vaspitni proces. Ta specifičnosti proizlazi pre svega iz toga što je starešina ujedno i nastavnik. To znači da nastavnik u armiji nije isključivo nastavnik kao predmetni nastavnik u školi. Iz toga proizlazi i poseban odnos starešine-nastavnika prema vojnicima. Druga važna specifičnost obuke u armiji jeste sticanje onih vojnih, vojnotehničkih i opštih znanja na kojima će se zasnivati sticanje veština i navika, koje treba da se primenjuju u budućnosti i u najtežim uslovima tj. u eventualnom ratu. Treća i veoma važna karakteristika starešine-nastavnika u obuci sa vojnicima jeste da starešina-nastavnik radi sa odraslim ljudima u čemu je takođe specifičnost nastave u armiji. Upravo to što je obuka u armiji rad sa odraslim ljudima, važno je da starešina-nastavnik zna da vojnicima ne prenosi samo određena znanja nego da ih ujedno i vaspitava. Starešina kroz vojničku obuku integrira novog čoveka-vojnika u određeno društvo-kolektiv, tj. u armiju koja ima svoje posebne karakteristike. Kada govorimo o ovom pitanju obuke odraslih onda moramo naglasiti da nema procesa obrazovanja bez elemenata vaspitanja, niti procesa vaspitanja bez nekog saznavanja, tj. usvajanja novih znanja. Iz toga bi mogli izvući jedan osnovni zaključak a to je da je proces obrazovanja i vaspitanja u osnovi jedinstven proces.

Obuka za vojnike predstavlja značajno opterećenje pre svega zbog toga što se vojnik kroz obuku priprema za ratne teškoće, ratnu situaciju, što je osnovni cilj mirnodopske obuke, i drugo, što ne baš lako i jednostavno vojnik stiče navike i veštine koje će mu omogućiti da se u ratu ponaša i dejstvuje na adekvatan način. A vojnik treba da stiče takve navike i veštine koje će dugo trajati i koje će on u pravi čas i na pravom mestu moći da upotrebi.

U procesu obuke, u cilju njenog uspeha, starešina treba da vodi računa o izvesnim psihološkim i pedagoškim principima održavanja normalnog opterećenja vojnika i pristupanja procesu obuke na adekvatan način.

Savremeni rat i savremena tehnika postavljaju pred starešine i vojnike savladavanje velikog nastavnog gradiva, što zahteva i veoma intenzivan rad i dobro organizovanu nastavu. U vezi sa tim starešina u toku obuke mora da vodi računa: o razlikama u školskoj spremi i obrazovanju među »jednakim« vojnicima, o obostranoj nastavnoj aktivnosti — vojnika i starešina — koja ne sme da utiče na autoritet starešine-nastavnika, o izbegavanju šablona u nastavi, o materijalnoj snabdevenosti nastave, o opasnostima pri rukovanju nastavnim pomagalicama i sredstvima, o formiranju navika i veština u »ratnim« situacijama, o ponavljanju gradiva, ali tako da se izbegne monotonija i da se čuva suvišnog teoretisanja i formalizma u obuci. Starešina najzad, mora da vodi računa o svim

elementima koji mogu uticati na uspeh i odnos vojnik-starešina u obuci. Međutim, važno je da starešina upozna neke psihološke elemente od kojih zavisi uspeh obuke i uspešna adaptacija vojnika u toku obuke. Ti elementi su: motivacija, stvaranje interesa kod vojnika za obuku, upoznavanje sposobnosti vojnika i vežbe.

Motivacija predstavlja osnovnu pokretačku snagu u obuci. Znači, starešina treba svojim radom i postupcima da motiviše vojnike za obuku. Pošto se u vojnoj obuci radi o pripremi vojnika za eventualne ratne operacije, starešina će kao opšti vaspitač i nastavnik stvarati kod vojnika uverenje o potrebi aktivnog angažovanja u obuci (kroz ideološko-političku nastavu, kroz pripreme i prikaze iz narodnooslobodilačkog rata ili uopšte ratova). On će takođe stvarati uverenje o potrebi dobrog savlađivanja nastavne građe i sticanja navika i veština, o mogućnostima primene naučenih veština i navika u ratnoj situaciji pa i pri primeni nuklearnog oružja. Starešina-nastavnik će u toku svog rada motivisati vojnike u savlađivanju savremenih tehničkih sredstava kojima će se moći služiti ne samo u eventualnom ratu, nego i u miru i van armije, u građanstvu. Vojnici će se rado učiti rukovanju elektronskim aparatima, upoznavati radio-telegrafiju, signalizaciju, šofiranje, mehaničarske poslove i druge praktične tehničke delatnosti, pa i učiti da rukuju naoružanjem, jer ono predstavlja savremenu tehniku. Osim toga i kroz učenje i upoznavanje raznih sportskih disciplina, sticanjem kulturnih navika i ponašanja, pa konačno i pismenosti ili poboljšanjem pismenosti starešina će motivisati vojnike za obuku. Korisnost ove obuke za život u građanstvu, motivišu — podstiču vojnike. Mnogi vojnici u armiji stiču znanja i kvalifikacije (radio-telegrafiste, traktoriste, minere itd.) koja im kasnije u građanstvu postaje profesija.

Motivaciju za obukom vojnika, starešina će podsticati i drugim merama kao na primer: nagrađivanjem, pohvalama u toku obuke, i konačno i takmičenjem pojedinih nastavnih grupa i kolektiva (grupno takmičenje u armiji jeste efikasnije nego pojedinačno).

Svaki vojnik je ponosan ako dobije značku dobrog strelca, padobranca ili slično. Time se on afirmiše i po spoljnim manifestacijama.

Nagrada i pohvala su oblici koji jako podstiču i motivišu vojnika na jače angažovanje u obuci, na razvijanje interesa za obuku kao i na razvijanje inicijative vojnika da bolje uče i postižu bolje rezultate. Vojnika koji inače nema samopouzdanje, motiviše bilo koja vrsta pohvala. Uvek je važna ocena ličnosti vojnika kome se pohvala upućuje. Od nekog vojnika starešina ne treba da očekuje velike rezultate pa da bi ga pohvalio — naročito ako vojnik nije naročito spretnan, ako teže shvata i slično. Naprotiv, kod previše samopouzdanih odnosno samouverenih vojnika starešina treba da bude oprezniji u davanju pohvala, jer bi kod takvih vojnika prevelik broj pohvala mogao imati slabiji efekt i još više pojačati samouverenost, koja bi takvog vojnika mogla naprotiv dovesti i do disciplinskih prestupa. Zato je važno da starešina uvek prati delovanje i rezultate pohvala, i ako pohvala nema dejstva onda se može prilaziti i drugim merama. Starešina treba da pazi i da li je dejstvo pohvale preterano. U svakom slučaju, pohvale ne treba upotrebljavati previše, jer bi se to nekad moglo shvatiti kao slabost starešine, a sama pohvala, po pravilu, ostaće bez efekta ako se često upotrebljava. U toku obuke starešina treba dobro da posmatra i oceni

vojnika, jer je važno da se pohvali pristupi pravovremeno, upravo onda kad vojnik to zaista zasluži. Ima vojnika koji u toku obuke ne pokažu rezultate, koji čak često prave i greške. Upravo kod takvih vojnika treba odmah zapaziti njihov pravilan rad i njihov sitan uspeh i odati im priznanje kroz pohvalu. Na taj način će se podstaći jer će videti da su upravo njihovo poboljšanje rada primetile starešine. Prilikom oktobarske poplave u Zagrebu »najlošiji« vojnici pomoćne čete armijske bolnice pokazali su se kao najbolji u svojoj grupi u pomoći stanovništvu (saopštenje upravnika bolnice). U ovom slučaju bilo je veoma važno zapaziti da su se oni istakli i da ih treba pohvaliti. Na taj način ćemo takve vojnike motivisati i postići ćemo i kod takvih vojnika bolje rezultate. Znači po pravilu ne treba preterivati sa pohvalama ali ih ne treba niti štedeti, jer je, ipak, pohvala najbolji stimulatив za rad, jer pohvala najbolje motiviše i približava ljude.

Jedan od mera starešine da bi motivisao vojnika u sticanju znanja, navika i veština jeste opomena, savetovanje i kritika. No, ako je starešina i u najmanjoj mogućnosti da pohvali pri obuci, onda je to uvek motivaciono jače i stimulatивnije nego opomena ili kritika. Sa pedagoško-psihološkog aspekta od velikog je značaja da se oceni ličnost vojnika ili mlađeg starešine koji treba da bude opomenut ili kritikovan zbog neuspeha ili slabijih rezultata u obuci. Jedan osetljiv, povučen ili po prirodi plašljiv vojnik teško će preživljavati opomenu ili kritiku. One ga mogu napraviti eventualno još osetljivijim ili plašljivijim. Stoga pri odluci da se pristupi kritici treba prethodno odvagnuti neće li kritika, a posebno njen način primene, eventualno imati suprotno dejstvo od onoga što je starešina time želeo da postigne. Osim toga, pri izricanju kritike treba da se vodi računa o tome da i onaj koji kritikuje kao i onaj koji je kritikovan budu ubeđeni u objektivnost kritike i pravičnost takve vaspitne mere. U protivnom, može se očekivati da opomena ili kritika neće dati željene rezultate u obuci. Poznati su primeri iz vojničke prakse kao i iz drugih škola i univerziteta da vojnici i studenti popuste u učenju nekog predmeta i sistematski padaju na ispisu, jer, pored ostalog, cene nastavnika kao neobjektivnog i nepravednog. Svakako to ne znači da opomenu ili kritiku na aljkavost, zanemarivanje, potcenjivanje, labavost, lenost i sl. u obuci (ekstremnim slučajevima i kazna!) ne treba upotrebljavati kad je ona zaista nužna. Sun Cu Vu, između ostalog, u svojoj knjizi »Veština ratovanja« kaže: »u ratu će pobediti onaj u čijoj je vojsci veća doslednost u nagrađivanju i primeni kazni«.

Pri savetovanju, opominjanju ili kritici zbog neshvatanja ili nepravilnog izvršavanja određene vojničke radnje, nepravilnog rukovanja oružjem ili ležernog i labavog, aljkavog, i sl., odnosa u obuci, važno je kako se to čini i pristupa kritici vojnika ili starešine. Bez obzira na to što je svaki vojnik (ili uopšte vojno lice) lično odgovoran za svoj rad, svoje ponašanje pa i angažovanje u obuci, u principu nije poželjno kritikovati osobu tj. ličnost vojnika, pogotovo sa izrazima »ti si glup« ili »ti si nesposoban« i sl., nego treba kritikovati radnju ili delo. Eventualno ismejavanje vojnika je štetno i nedopustivo, kako sa psihološkog aspekta tako i sa aspekta našeg društva i društvenih odnosa napose. Ali to ne znači da nismo dužni kritikovati neke karakteristike ličnosti koje nepovoljno utiču na savladavanje obuke ili ponašanje voj-

nika, kao: lenost, nemar, ležernost, površnost, nedrugarstvo, škrtost, lukavost, egoizam itd. No ako se radi o kritici radnje onda treba prvo nju kritikovati a zatim i konkretno pokazati kako se ona izvodi pa i ponoviti je ako je to potrebno. Nepoželjno je kritikovati direktno ličnost, pogotovo sa izrazima koje sam naveo ili sličnim, jer to vređa ponos i dostojanstvo vojnika, vojnik se obeshrabri, gubi volju i počinje da misli da je zaista nesposoban ili nezgrapn — nespretn itd. Može se vaspitno delovati na neke nepravilne ili negativne aspekte ili crte ličnosti vojnika. Kritikujući radnju ili delo, ili pak samo određene aspekte ili crte ličnosti, ličnost ostaje pošteđena i vojnik će nastojati da sledeću vojničku radnju ili delo izvrši bolje ili spretnije.

Slučajevi da poneki vojnik plače ili čak kidiše na sebe pri direktnoj kritici od strane starešina, ukazuje na opasnost direktne kritike ličnosti vojnika.

Starešina mora u ophođenju, u toku obuke, prema vojniku da bude strpljiv i da nastoji da vojnik uvek izvrši radnju onako kako je pravilno. Starešina se prema vojniku zaista odnosi kao nastavnik, ali i kao stariji čiji odnos prema vojniku kojeg uči uvek mora biti ne samo drugarski nego i prožet socijalističkim humanizmom. Takav odnos u nastavi emocionalno veže vojnika uz starešinu-nastavnika, pa će i u ratnoj situaciji »vojnici pratiti svoje oficire kudagod ih budu vodili, a oficiri će paziti vojnike kao svoje sopstvene ljubljene sinove i oni će biti uz oficire do smrti« (Sun Cu Vu).

Za uspeh obuke u armiji važno je stvaranje interesa kod vojnika za obuku. U armiji istina postoji prinuda tj. naređenje da se uči, ali bez obzira na to starešina-nastavnik je dužan da svojim metodima rada pobuđuje interesovanje za učenje, odnosno za vojnu obuku. Nije lako stvoriti kod vojnika interesovanje za vojnu obuku. Svakako da jedan od načina da se stvori interes za vojnu obuku jeste da se ona poveže sa interesom koji već postoji kod vojnika. Nema mladića koji dolaskom u vojsku ne pokazuje interes za vojno naoružanje, za ratnu tehniku pa upravo to treba iskoristiti da bi se pobudio interes za učenje. Svakako da starešina-nastavnik neće odmah pri učenju rukovanja sa puškom pristupiti gađanju, nego će prvo rastumačiti: »da biste vi vojnici mogli gađati puškom treba prethodno da upoznate karakteristike i delove puške i onda ćete moći vršiti gađanje puškom«, a time se stvara i postupnost u nastavi gađanja. Starešina-nastavnik mora da vodi računa da bi pobudio interes kod vojnika, da novo gradivo koje uči odnosno predaje vojnicima ne bude suviše lako već poznato vojnicima, niti suviše teško. Vojnici će gubiti interes ako gradivo poznaju kao i ako im je teško da ga shvate. Prema tome, nastavnik mora da vodi računa o principu postupnosti tj. da ide od manje poznatog ka nepoznatom, odnosno od lakog ka težem. Važno pitanje u stvaranju interesa za učenje jeste da starešina-nastavnik uveri vojnike da ono što ih on uči ima značaja i vrednosti za praksu, posebno u ratnoj situaciji, da to može biti korisno ne samo u borbi da se savlada neprijatelj nego i da se očuva vlastiti život. Kada vojnik shvati da je to korisno za praksu, da u ratnoj situaciji to može da mu sačuva i život, onda on pridaje veću važnost tom delu obuke, uči ga i ne zaboravlja. Često se u trupi primećuje da vojnici na »slepo« uče da rastavljaju i sastavljaju pušku. Taj je postupak pravilan samo onda ako starešine-nastavnici rastu-

mače vojnicima zašto se to mora znati. — Oni moraju da vide smisao tog rada, onda će kod njih porasti interes i za takvu manipulaciju puškom.

Starešina-nastavnik u svom izlaganju i upoznavanju vojnika sa određenom materijom mora da pazi da tu materiju izlaže pregledno i jasno, sa određenim redom i sa upotrebom takvih nastavnih pomagala iz kojih će vojnik dobro razabrati smisao svega onoga što je nastavnik hteo da kaže. Na taj način će starešina-nastavnik pobuditi interesovanje kod vojnika. Ako je nastavnik-starešina na jednom času nepregledno izlagao materiju, bez jasno izraženih misli, sa nabacanim podacima itd., onda vojnik neće imati interesa za ovakvo izlaganje niti će moći da ga shvati, pa će posumnjati i u takvog nastavnika i u svrhu učenja takve materije.

Starešina treba da sagleda da je težište nastave u tome da svi vojnici, više ili manje, podjednako shvate zadatke i pređu nastavno gradivo. Pored opšteg grupnog rada, u svrhu savlađivanja nastavnog programa starešina će nastojati da i individualno radi sa onima koji nastavu teže prate (slabije poznavanje jezika, niže obrazovanje, inteligencija ispod proseka i sl.). To će doprineti da starešina još bolje upozna vojnike i oceni njihove opšte sposobnosti, ali će to doprineti i tome da svaki vojnik ponaosob ceni takvog starešinu. Radi pravilnog određivanja opštih sposobnosti i inteligencije vojnika, starešina-nastavnik mora da vodi računa o tome kako je vojnicima prikazao zadatak, na koji način, kakvim sredstvima, kako se izražavao, kako je postavio strukturu svoga časa itd., i da li je rastumačio zašto se određena radnja upravo tako radi. Tek potom on treba da se uveri da li su vojnici u većini shvatili zadatak. Ako je nastavnik na dobar način prikazao zadatak ili određenu radnju, i ako ipak postoji vojnik ili grupica vojnika koja to nije shvatila, ne treba odmah stvarati zaključak o smanjenoj inteligenciji vojnika ili nehatu vojnika. Tada treba videti da nije možda u pitanju opšta zaostalost pojedinca (primitivizam) ili neki drugi faktori. Možda i sam starešina-nastavnik nije umeo dovoljno objasniti zadatak ili održati pravilno čas. Dobar starešina-nastavnik mora i sebe kritički analizirati. Ukoliko nastavnik dođe do uverenja da je zadatak pravilno pokazao ili pravilno održao čas, a ipak postoji jedna grupa vojnika koja to nije shvatila, onda može ili radnju ponoviti za celinu ili samo za grupu koja to nije shvatila. Kriva ocena starešine po pitanju shvatanja zadatka mogla bi nepovoljno uticati na ličnost vojnika. Ako starešina-nastavnik sumnja u nivo inteligencije nekog vojnika, onda je dobro da se o određivanju nivoa inteligencije konsultuje i sa trupnim lekarom.

S obzirom da se u armiji vojnik priprema za rat, karakter obučavanja se određuje i podređuje tom cilju. Zbog toga i ponavljanju u cilju boljeg uvežbavanja pojedinih radnji, na primer taktičkih radnji, treba posvećivati veliku pažnju. Pored toga, obuka a naročito taktičke vežbe u obuci uvek imaju karakter približavanja »ratnoj situaciji«, koja psihički, emotivno i fizički priprema vojnika za ratne tegobe i okršaje. Kroz takve »ratne« situacije i vežbe vojnici upečatljivo zapamte radnju koju su dužni vršiti i u uspesima stižu samopouzdanje. Kroz određene radnje, kao što su trčanje preko nasipa, preskakivanje rovova, upotreba manevarskih ili bojevih metaka, prisustvo tenkova

i topova na vežbi itd. vojnici dolaze u emotivno psihološke situacije slične ratnim. Starešina-nastavnik u svemu ovome ima odlučujuću ulogu. Sun Cu Vu, jedan od najstarijih vojnih teoretičara, kaže: »Pobediće onaj na čijoj su strani oficiri i vojnici bolje obučeni«.

S obzirom na karakter savremenog rata i neophodnost inicijative koju u njemu treba da ispolje ne samo starešina nego i vojnici, borbena obuka predstavlja najviši oblik nastave u armiji. Zbog toga je potrebno da kod izvođenja borbene obuke svaki vojnik shvati što se odigrava i kakvu on ima ulogu. Ova obuka treba da se izvodi sa priličnom slobodom, da se dozvoli da vojnik sam prosuđuje situaciju, poznavajući osnovne taktičke principe. Vojnik će biti efikasan u borbi ako bude vešt u rukovanju oružjem, s jedne strane, a s druge, ako principe i taktičku veštinu usvoji u toku obuke tako da mu to može poslužiti da u određenoj situaciji sačuva svoj život. Zbog toga će se on u borbenoj obuci držati tih taktičkih principa.

U daljem izlaganju potrebno je navesti nekoliko značajnih nedostataka koji se otkrivaju u nastavi uopšte pa i u obuci u armiji, iz kojih se može izvesti ujedno i niz praktičnih saveta. Takvi nedostaci najčešće jesu:

Mehaničko izlaganje starešine-nastavnika. Često nastavnik-starešina greši u tome da se pri izlaganju jedne materije drži tačno određenih tekstova ili knjige, i ako vojnik ne zapamti upravo onako kako je starešina knjiški izložio ili eventualno čitao iz knjige, onda se smatra da vojnik ne zna ili nije razumeo izlaganje. Ovde treba upozoriti da često čak i veoma inteligentni ljudi mogu biti nesposobni da uče napamet i da naizust citiraju određene delove teksta iz knjiga, ili citiraju izlaganja nastavnika. Upravo ova činjenica neki put skrene starešinu-nastavnika na misao da je lenj vojnik koji je i po oceni starešine veoma inteligentan, a nije izrecitovao pravilo napamet, ili da se dovoljno ne trudi u učenju.

Drugi nedostatak starešine-nastavnika jeste da nedovoljno pobuđuje interesovanje odmah u početku obuke. Da bi se pobudilo interesovanje treba, neki put, da se delom usmeri predavanje i na ono što nije u planu nastave. Kroz taj deo dobar nastavnik treba da pobudi interes i pažnju vojnika za daljnje izlaganje nastavnika.

Relativno česta greška starešine-nastavnika jeste da nekad upotrebljava reči koje vojnik ne razume. Osobito se ovo opaža kod opisa naoružanja. O ovome starešina-nastavnik mora da vodi računa i da vojnike upozna sa terminologijom, tako i da im dade određenu analogiju zašto se neki deo upravo tako zove, ili zašto se jedan top zove bestrzajni, ili zašto postoji mitraljez sa vazдушnim hlađenjem itd. Ako starešina-nastavnik vodi o tome računa, onda će on stvoriti interes kod vojnika i proširivati njihovo znanje. Uzmimo za primer mitraljez sa vazдушnim hlađenjem. Kad starešina-nastavnik tumači savremeno naoružanje i govori vojniku o mitraljezu, onda može reći nekoliko reči i o tome kakvi su mitraljezi ranije postojali i u čemu je prednost vazdušnog hlađenja pred ranijim vrstama hlađenja mitraljeza itd.

Pri učenju, starešina-nastavnik mora da vodi računa o tome da ljudi najbolje uče kada sve i vide i čuju. Naime, ima ljudi koji dobro uče i pamte kada slušaju predavača, a opet ima ljudi koji bolje uče

i pamte kada vide predmet, tablu itd. Međutim, najbolja je metoda, a i većina ljudi najbolje uči i pamti, kada i vidi i čuje. Zbog toga dobar starešina-nastavnik mora da vodi računa da pokazuje naoružanje, da uz predavanje daje šeme, slike, dijagrame, table, da se u nastavi pomaže crtanjem na tabli, filmom itd.

Primena određenih znanja u vojnoj obuci, posebno sticanje navika i veština, obezbediće se, svakako, najcelovitije ako starešina-nastavnik vodi računa o tome da vojnik ume svoje stečeno znanje da primeni u praksi, u radnji. Zato će praktična primena izvođenja određenih radnji u obuci biti od prvorazrednog značaja. Tome treba pokloniti posebnu pažnju kako u metodu, tako i u odnosu na utrošak vremena u obuci. Zналаčka primena izvođenja vojničkih radnji i primena vojne tehnike od strane vojnika je znak uspeha starešine-nastavnika i ujedno garancija da će to vojnik znati i moći preneti i u eventualnom ratu.

Osobito je važno da starešina-nastavnik ima dobar odnos prema vojnicima u toku obuke a posebno prema onima koji teže uče. Vojnici često postavljaju pitanja. Na ta pitanja treba odgovarati kao da nikome to nije jasno, a ne samo onome koji pita. Ako nastavnik nevoljno odgovori ili odgovori tako kao da to svi znaju osim onoga koji pita, vojnik će se uplašiti da je ispro neinteligentan ili, štaviše, glup i ubuduće će se ustezati da postavlja pitanja. Zbog toga je veoma važno da starešina-nastavnik ima dobar kontakt sa svojom grupom vojnika, da bude strpljiv i ljubazan u tumačenju i davanju pomoći vojniku. Starešina-nastavnik u neku ruku treba da bude i dobar praktičar, psiholog, da dobro poznaje sve vojnike svoje grupe i da se osposobi da pravi razliku između vojnika koji neće da uče, i onih koji ne mogu, između lenjih i manje sposobnih.

Sa obukom se, više ili manje, bavi svaki naš starešina. Mada je taj rad uhodan i ponavlja se, često starešine-nastavnici zaboravljaju da se svakodnevno treba pripremati za praktični ili teoretski nastavni čas. Čini se da je česta greška starešina-nastavnika upravo u svakodnevnom pomanjkanju priprema za obuku sa vojnicima. Za svaki dan starešina-nastavnik treba da se pripremi, da razmisli o sadržaju rada, o tome kakva treba da bude konstrukcija nastavnog časa, koji će metod izlaganja uzeti, da odredi rezervno vreme za ponavljanja i pitanja, da odredi koju će vrstu ilustracija-demonstracija, tabela pokazati vojnicima na tom času, pa i da pazi na svoj rečnik. Čini se da bi u celini bilo korisno da viša komanda pre primanja regruta održi jedan kratki seminar sa starešinama koji se pojavljuju kao nastavnici, o nekim pitanjima iz metodologije obuke. I dalje, čini se, bilo bi vrlo korisno da češće stariji starešina pri kontroli obuke mladih starešina svrati pozornost i na metodologiju nastave.

Potrebno je nešto reći i o nekim nedostacima u nastavi taktike, mada ovaj oblik nastave ne zavisi uvek samo od spremne starešine-nastavnika, nego i o tehničkim, materijalnim i zemljišnim uslovima.

Taktičke radnje, uglavnom, se vrše na jednom tačno određenom i ograničenom zemljištu. Retko se taktičke radnje uče na raznim mestima, na različitoj zemljišnoj konfiguraciji i u različito doba dana. Čak štaviše, izgleda kao da se unapred izabira zemljište koje je pogodno za

izvođenje taktičke radnje, odbrane ili napada, a poznato je da se u ratnoj situaciji napad i odbrana određuju prema zemljištu (između ostalog) a ne obratno.

Najčešće se prikazuje dobar metod rada jedne taktičke radnje, a ne tumači se zbog čega je upravo taj metod dobar, koje su sve njegove prednosti i koristi. S druge strane, ne pokazuje se i loš metod jedne taktičke radnje sa njenim neposrednim praktičnim lošim i nekorisnim pokazateljem, tako da vojnik može da uoči i fiksira dobru, odnosno lošu stranu taktičke radnje.

U početku taktičke obuke često se ne naglašava njena suština a ta je da se na svakom zemljištu u ratnoj situaciji, u toku dana i noći, vojnik može i mora efikasno služiti oružjem koje mu je povereno i da na taj način može najbolje tući neprijatelja, braniti domovinu i očuvati svoj život.

Ovi psihološki aspekti vojne obuke dati na osnovu zapažanja iz prakse, imaju i određenu teoretsku osnovu. Cilj im je da iniciraju trupne starešine-nastavnike da kritički sagledaju svoj dosadašnji rad.

General-potpukovnik
dr Tomislav KRONJA

TAJNO KOMANDOVANJE TRUPAMA

Iako su tajnost prenošenja poruka (naređenja, izveštaja, obaveštenja itd.), takozvano TKT, i odgovarajuća organizacija i taktika službe veze, jedne od glavnih komponenti obezbeđenja tajnosti komandovanja, nije to i sve ono što može na ovaj ili onaj način, u manjoj ili većoj meri pozitivno ili negativno uticati na tu tajnost. Postavlja se, dakle, pitanje šta je to još što može na odgovarajući način da naruši tajnost komandovanja? Ali, da najpre odgovorimo na pitanje šta je to tajnost komandovanja? Po našem mišljenju, tajnost komandovanja je skup mera i postupaka čiji je cilj da se od protivnika sakriju sopstvene namere i to od početnih ideja, razrade tih ideja i odluka, pa preko njihovog sprovođenja do krajnjih rezultata određene akcije (operacije, boja, borbe). Ako se pođe od toga da je to tačno, onda je sem organizacije i primene TKT i adekvatnih mera radi bezbednosti veza neophodan još čitav niz drugih mera i postupaka. Evo samo nekih primera. Nema sumnje da neadekvatno maskiranje i trupe i štabova, slabo i neadekvatno organizovane dezinformacije, neoprezna pisma vojnika i starešina u kojima se iznose podaci koji predstavljaju vojnu tajnu, nedovoljna opreznost u sprovođenju komandantskog izviđanja, na osnovu kojeg druga strana može da izvuče odgovarajuće zaključke, nedovoljno bezbedan rad administracije i sl., mogu da ozbiljno naruše tajnost planova i postupaka u komandovanju. Prema tome, i maskiranje, dezinformacija, cenzura, tajnost priprema štabova i trupa, kao i bezbedan rad administracije, pored TKT i službe veze, predstavljaju skup mera i postupaka kojima se obezbeđuje tajnost u komandovanju.

Očigledno je da se ni jedna od ovih mera i postupaka ne smeju potceniti, a još manje zanemariti i da od preciznosti regulisanja tih mera i postupaka, kao i njihovog sinhronizovanog i planskog usmeravanja ka istom cilju, dobrim delom zavisi i uspeh ili neuspeh u sprovođenju zamisli i odluke komandanta.

Silan razvoj elektronike, u koju se ulažu i ogromna sredstva i naponi, uticao je dominantno na razvoj sredstava veze, naročito posle drugog svetskog rata. Međutim, uporedo sa razvojem sredstava veze, razvijala su se i sredstva za njihovo prisluškivanje. Razvoj i povećane mogućnosti prislušne službe, a posebno radio-prislušne službe, uticali su na razvoj organa dekripterske službe, tj. službe koja se bavi otvaranjem tuđih šifrovanih poruka. Čitav taj razvoj, uz evoluciju savremenog komandovanja, učinio je da je problem očuvanja tajnosti sopstvenih poruka postao komplikovaniji i daleko ozbiljniji nego ranije. U vezi s tim biće korisno da se u najkraćim crtama izlože razvoj radio-izviđanja i dekriptiranja, kao i neki problemi bezbednosti veza i brzine u komandovanju i uticaj svih tih faktora na TKT.

Bez sumnje je da je radio-izviđanje, ili kako se negde taj problem kompleksnije naziva »rat talasa«, postalo jedan od dominantnih faktora koji opredeljuje mesto i ulogu TKT i bitno utiče na njegovu složenost. Od prvog svetskog rata, kada je ovo izviđanje imalo manje ili više karakter samoinicijative pojedinaca, ono se toliko razvilo da je u drugom svetskom ratu preraslo u dobro smišljenu i organizovanu akciju sa mnogobrojnim uspesima¹ koji su ponekad odlučujuće delovali na donošenje odluka, da bi u periodu posle drugog svetskog rata postalo sastavni i nezamenljivi činilac savremene obaveštajne i kontraobaveštajne službe.

Radio-izviđanje ili »rat talasa« je rat koji se nikom ne objavljuje, to je nevidljivi rat, rat bez početka i završetka, on nije vezan za granice, ni za vreme ni za prostor — on traje permanentno.

Njegove bitne komponente su: bežične veze, njihovo izviđanje (prisluškivanje), goniometrisanje i ometanje; radarske mreže, njihovo izviđanje i ometanje; ometanje daljinskog upravljanja raketama; televizijsko i telefaksimilsko izviđanje; radio-obmanjivanje i dezinformacije.

Sve te komponente radio-izviđanja su manje-više uspešno položile ispit u drugom svetskom ratu ili posle njega. To očigledno ukazuje na konstataciju da se danas već mora biti načisto sa činjenicom da nema sredstva veze koje nije moguće prisluškivati.² Time se ne misli reći da samo radio-izviđanje nema teškoća pa, čak i velikih problema, ali je očigledno da ono što je teškoća i nerešiv problem danas, ne mora to biti i sutra. Neshvatanje i nesagledavanje ovih činjenica u takvom svetlu može u određenoj situaciji naneti ogromne štete i nepovoljno uticati na razvoj određenih borbenih radnji.

¹ Da uzmemo samo na dohvat nekoliko primera:

Prema sopstvenim izvorima, američka radio-izviđačka služba otkrila je pripreme Japanaca za napad na Perl Harbur 1941. godine. Napad Japanaca je potpuno uspeo, jer američka komanda nije (ne znaju se stvarni razlozi) preduzela odgovarajuće mere. Taj slučaj je dugo bio, a i danas je, predmet diskusija u Kongresu SAD.

Prisluškivanjem francuskih radio-veza 1939/40. nemačka radio-izviđačka služba uspeła je da otkrije raspored francuskih snaga između reka Some i Sene i južno od Some, što su pred napad na Veganovu liniju bili vrlo dragoceni podaci. Nemačka podmornica U-66 koja je kod ostrva Kapverd 1944. godine emitovala poruku svega 15 sekundi, bila je za to vreme snimljena od 25 savezničkih goniometara i nakon toga otkrivena i potopljena.

Alfred Jodl na procesu u Nirnbergu izjavio je: »... Osnovnu količinu obaveštajnih podataka do 90%, crpili smo iz materijala radio-izviđanja i saslušavanja zarobljenika. Radio-izviđanje igralo je osobitu ulogu u samom početku rata (misli na 1941. godinu i napad na SSSR — primedba V. V.), ali nije gubilo svoj značaj ni do poslednjih dana...«

Iz memoara generala Lotara Rendulica vidi se da je nemačka radio-izviđačka služba igrala značajnu ulogu u borbi njihovih snaga protiv NOVJ i da su nemačke komande svoje odluke dobrim delom zasnivale na rezultatima radio-izviđanja.

² Amerikanci su se za vreme hladnog rata u Berlinu, kroz podzemne kanale priključili čak i na telefonske linije u Istočnom Berlinu, na koje su, pored ostalog, bile vezane i jedinice Sovjetske armije i prisluškivale celokupan saobraćaj preko svih telefonskih kanala. (*Der Spiegel* od 26. II 1964. godine).

Nije nikakva tajna da se u mnogim zemljama, prema njihovim mogućnostima, na razvoj radio-izviđačke službe daju velika finansijska sredstva³. Jer, efikasnost prisluškivanja, pre svega, zavisi od sredstava kojima prislušna služba raspolaže i od ljudi koji u toj službi rade. Sredstva kojima radio-izviđačka služba raspolaže moraju biti tehnički najsavremenija ili, u najmanju ruku, na nivou tehnike onog koji se prisluškuje. A ti, obično profesionalni uređaji (prijemnici, panadapteri, radio-goniometri, magnetofoni, analizatori impulsa, itd.) zbog preciznosti, stabilnosti i automatizma vrlo su skupi. Od kadrova koji u toj službi rade ne traži se samo poverljivost — iako je to važan kriterijum, s obzirom da ni samo postojanje ove vrste delatnosti niko javno ne priznaje — već, pre svega, velika stručnost, umešnost i iskustvo. Radio-izviđačke jedinice i ustanove se zbog maskiranja nazivaju raznim imenima, a ponajčešće se maskiraju imenima jedinica veze. One se nalaze u svim komandama od divizija (blisko izviđanje) pa do vrhovnih komandi (strategijsko radio-izviđanje).

Za radio-prisluškivanje, sem stacionarnih prislušnih i goniometrijskih centara, sa raznim sredstvima i na raznim odstojanjima, a zavisno od sredstava veze koja se prisluškuju i njihovih karakteristika, koriste se i razne letelice⁴, plovni objekti, baze na tuđim teritorijama, pa čak i diplomatska i druga predstavništva u stranim zemljama. Posebne vrlo široke mogućnosti u pogledu radio-izviđanja pružaju sateliti koji se danas tako intenzivno izbacuju u orbitu oko zemlje. Prislušni centri su vrlo moderno opremljeni, često sa uređajima za automatski prijem svih vrsta emisija i direktno su vezani sa goniometrijskim stanicama radi utvrđivanja mesta gde se nalazi radio ili drugo sredstvo čiji se signali prisluškuju (izviđaju).

Prisluškivanje žičnih veza obično spada u domen specijalno obučeni i tehnički opremljeni izviđačkih grupa. I tehnika kojom se prisluškuju žične veze je mnogo napredovala, tako da je, na primer, prisluškivati i ovu vrstu veza moguće bez fizičkog priključka na žični kanal koji se prisluškuje. Radi toga i ova vrsta veza postaje sve manje bezbedna.

Takvim svojim razvojem i ulogom prislušna služba, a posebno radio-izviđanje, postali su jedan od bitnih faktora koji utiče na neophodnost da se velika pažnja pokloni prenošenju poruka.

³ Prema izjavama prebeglih američkih pripadnika Agencije nacionalne bezbednosti SAD Mičela i Martina na radio-izviđanje i dekriptiranje troši se godišnje oko pola milijarde dolara (TASS od 6. IX 1960. godine). Slično je i u Austriji: »...Po ugledu na američki izapadnonemački primer organizovan je u okviru austrijske armije veliki aparat tajne službe — radio-špijunaže, prislušna služba i goniometrijske stanice koje godišnje troše ogromna sredstva...« (List *Volkstimme* u broju od 12. januara 1964. godine).

⁴ Prema već pomenutoj izjavi prebeglih Amerikanaca, a i prema podacima štampe, takav je slučaj sa avionom U-2 i drugima. Septembra 1958. godine američki avion C-130 namerno je povredio sovjetsko-tursku granicu da bi se došlo do podataka o rasporedu sovjetskih radarskih stanica na tom području. Dok su sovjetske radarske stanice pratile i obaveštavale o letu tog aviona, bile su istovremeno intenzivno praćene i snimljene od strane američke radio-izviđačke službe. Ove operacije, prema izjavi prebeglih, Amerikanci nazivaju *ELINT* (elektronsko izviđanje).

Drugi faktor, kojemu je baš radio-izviđanje svojim velikim razvojem omogućilo široko polje rada, jeste služba dekriptiranja. Ođ rada izuzetno nadarenih pojedinaca, ova služba se, zahvaljujući modernim matematičkim disciplinama i razvoju kibernetike i elektronike, razvila u savremenu nauku.

Pod dekriptiranjem se podrazumeva otkrivanje šifrovane poruke (telegrama, pisma, govora), ali bez posedovanja šifre. Znači, dekriptier raspolaže samo šifrovanim telegramom. Međutim, on je za svoj rad obezbeđen i drugim podacima koje mu stavlja na raspolaganje radio-izviđanje (na primer, mesto stanice koja je predala i koja je primila i dr.), a vrlo verovatno i nekim drugim podacima obaveštajne prirode (koja je komanda u pitanju, imenima starešina, podacima o situaciji i slično).

Govoriti o uspesima dekripterske službe vrlo je teško. Očigledno, oni predstavljaju najveću državnu tajnu i mogu da dođu u javnost isključivo nesmotrenošću ili hvalisavošću pojedinaca. No, poznato je da su Amerikanci, baš zahvaljujući dekriptiranju, saznali za već pomenuti napad Japanaca na Perl Harbur i da su saveznici prilično »redovno« pratili poruke nemačkih pomorskih snaga u drugom svetskom ratu. Poznati su i mnogi primeri uspešnog rada kontraobaveštajnih službi baš zahvaljujući dekriptiranju šifrovanih telegrama. Iz pomenutih izjava Mičela i Martina, prebeglih američkih matematičara — dekriptera, vidi se da Amerikanci dekriptiraju navodno poruke iz 23 zemlje, među kojima je mnogo i njihovih saveznika.

Ono što valja posebno podvući, a što je značajno uzeti u obzir pri oceni kako čuvati sopstvene poruke, to je bez sumnje vrlo visok naučni kvalitet kadrova koji se danas bave dekripterskim poslovima (ponajčešće sa akademskim obrazovanjem), njihov relativno velik broj⁵, pomoć koju im pružaju današnje nauke, naročito visok stepen razvoja modernih matematičkih disciplina, filologija, pre svega kroz statističko posmatranje karakteristika jezika, kao i tehnička opremljenost savremenim elektronskim računarima, čije su praktične mogućnosti upravo fantastične. Savremeni računari sposobni su da obave nekoliko hiljada računskih radnji u sekundi. Najbrža mašina u SAD u stanju je da izračuna u svakoj sekundi 20.000 zbirova desetocifrenih jednaknih brojeva. Prema tome, ti elektronski računari (ili kako ih novinari i nestručnjaci često nazivaju »elektronski mozgovi«) omogućuju da se danas pristupa i onim poslovima kod kojih bi ručni rad trajao nesagledivo dugo.⁶ Ono što je nekad bila utopija i iluzija, postalo je stvarnost.

⁵ Prema izjavama Mičela i Martina, u Agenciji nacionalne bezbednosti SAD radi oko 10.000 lica (TASS od 6. IX 1960. godine).

⁶ Elektronski računari se često upoređuju sa mozgom. Nema sumnje da je takvo mešljenje ipak preterano. Dok mozak može preuzeti funkciju računске mašine, obratno to nije moguće. Mozak radi neukalupljeno, a mašina je sposobna samo za strogo formalne i logične operacije. Osnovna odlika računara je upravo fantastična brzina računanja.

Samo dva primera radi očiglednosti. Za rešenje jednog sistema linearnih jednačina sa 26 nepoznatih, nekoliko vrsnih matematičara radilo bi više meseci, a elektronski računar bi to svršio za svega 30 minuta.

III, savremeni elektronski računari sposobni su da izvrše milion sabiranja u sekundi, a jedan knjigovođa sa običnom stolnom računskom mašinom može da izračuna najviše 1000 operacija u jednom danu.

Za razliku od ranijeg shvatanja da je dekriptiranje stvar isključive obdarenosti i hobija pojedinaca, ono je danas toliko razvijeno da predstavlja nov kvalitet, bez kojeg se ne može razmatrati problem tajnosti komandovanja, a posebno bezbednosti poruka.

Pošto sve veća aktivnost na polju dekriptiranja traži ogromna materijalna sredstva i velik broj odgovarajućih stručnjaka, to ovu službu mogu da u širim razmerama razviju uglavnom samo velike i bogate zemlje.

Treći faktor koji bitno opredeljuje mesto i ulogu TKT jesu sredstva veze koja su sva, više ili manje, ranjiva u odnosu na bezbednost otvorenih poruka koje se preko njih upućuju.

Kada je reč o tome da nema sredstva veze koje nije moguće prislušivati, što je po našem mišljenju sasvim tačno, potrebno je ipak imati u vidu bezbednosne karakteristike pojedinih sredstava veze koje, istine radi, nisu sve jednako neotporne u odnosu na prislušnu tehniku i njene mogućnosti. Dakle, pri opredeljenju za ovo ili ono sredstvo veze bitnu ulogu mora da ima saznanje o savremenosti i opremljenosti u prislušnoj tehnici druge strane.

Pri razmatranju koja su sredstva veze bezbednija, obično se, sasvim normalno i pravilno, čini ovakav poredak: kurir, žične telegrafске veze, žične telefonske veze, radio-relejne veze i tek na kraju radio-sredstva, koja se, opet, međusobno čak i umnogome razlikuju.

Međutim, nije i u svakoj situaciji tako. Očito je da određena taktičko-operativna situacija ponekad i značajno i bitno utiče na izneti poredak. Ako, na primer, dejstvuju ubačene neprijateljske izviđačke i diverzantske grupe, mogu kuriri i žična veza sa svojim otvorenim porukama biti čak manje bezbedni od nekog drugog sredstva veze.

U bezbednosnoj proceni nekih sredstava veze ima i proizvoljnih, pa i pogrešnih mišljenja i ocena. Ponekad greše čak i stručnjaci veze. To se, pre svega, odnosi na radio-relejne veze i UKT sredstva koja se smatraju bezbednijim nego što u stvari jesu. Rasturanje snopa u radio-relejnim vezama je veće i jače nego što se to obično pročita u karakteristikama tih uređaja. Slično je i sa signalom UKT koji se ne mora čuti na 5 km, ali se dobro čuje na primer na 200 km.

Za starešine je, pak, naročito važno da znaju tačne podatke o bezbednosnim karakteristikama sredstava veze, kako bi svoje poruke poveravali onim sredstvima koja u određenoj situaciji pružaju najbolju bezbednost. Svaka iluzija o sigurnosti samog sredstva veze može biti vrlo štetna.

Iz iznetih se razmatranja vidi koliko je važno da starešine vode računa o tome kakvim sredstvima i kakvim kanalima veze obavljaju razgovore ili, pak, upućuju poruku i u nekoj borbenoj ili drugoj situaciji. Na izbor sredstava utiče komandni stepen i jednog i drugog korespondenta. Svaki šablon, s jedne, ili zatvaranje očiju pa »neka ide kako ide, samo da stigne na određeno mesto«, s druge strane, mogu da prouzrokuju fatalne greške, koje se najčešće teško popravljaju.

U savremenom ratu postoji još jedan veoma značajan faktor koji se ni u kom slučaju ne može zanemariti u razmatranju naše teme, a to je brzina u komandovanju. Taj faktor je, u stvari, ponajviše kompli-

kovao problem TKT. Sama za sebe tajnost još bi se i mogla obezbediti, ali je mnogo komplikovanije da se neka poruka, zapovest, izveštaj i sl. brzo ili čak vrlo brzo nekome uputi, a da se pri tome obezbedi odgovarajuća tajnost. Potreba tajnosti se povećava što je komanda višeg ranga. Međutim, i to i pitanje koja komanda ima veću potrebu u pogledu brzine naređivanja i obaveštavanja su ipak relativni pojmovi, a kako će biti u praksi zavisi od konkretne situacije i značaja akcije koja se izvodi.

Postavlja se pitanje kako u svetlu navedenih činjenica sačuvati u tajnosti poruke koje se upućuju između raznih komandi? Kakva su rešenja mogućna da se zaštiti tajnost tih poruka?

Ako se ne uzme u obzir lično kontaktiranje starešina, tajnost poruka može se sačuvati, pre svega, primenom šifre, pogotovo kad je reč o određenom možda i većem broju poruka, a posebno kod viših komandi. Mogućnosti u tom pogledu, kao i sama tehnika šifriranja učinili su ogroman korak uz pomoć u prvom redu elektronike. Klasično šifriranje se danas sve ređe primenjuje u svom prvobitnom obliku. Njegovo mesto sve više preuzimaju moderna šifarska sredstva — *šifarske mašine* raznih vrsta i namena. Međutim, ni danas se obično ne menjaju neka bitna kriptografska svojstva i ranije korišćenih šifara. Mehanizacijom šifrovanja postižu se dve bitne i veoma važne stvari: prvo, povećavaju se mogućnost i kapacitet šifrera i šifarskih sredstava u pogledu količine šifrovanih poruka uz daleko manji zamor ljudstva i, drugo, dobija se u brzini, a to znači da se ide ukorak sa potrebama savremenog komandovanja. No, i među savremenim šifarskim mašinama ima velikih razlika u pogledu pomenutih mogućnosti. One se mogu globalno podeliti u dve grupe: *šifarske mašine za rad u lokalni* i *šifarske mašine za direktan rad na liniji*. Kod prvih se određena poruka najpre mašinski šifruje u šifarskom centru, pa tek onda se preko centra veze predaje drugom korespondentu, kod koga se opet u šifarskom centru mašinski dešifruje, pa tek onda predaje adresatu. Kod drugih — a to su uglavnom šifro-teleprinteri ili teleprinteri sa dodatkom za šifriranje teleprinterskih signala (preko tt ili radio-kanala) — poruke se automatski šifruju, odnosno kod primaoca dešifruju. Međutim, ova druga sredstva imaju i svoje slabe strane. Pre svega, neophodni su dobri ili odlični kanali veze, a radi relativne glomaznosti pa, delimično, i skupoće ne mogu se koristiti u nižim jedinicama.

Šta znači ova teškoća u pogledu korišćenja u nižim jedinicama? Ona znači da niže jedinice vrlo često ili ne mogu uopšte ili mogu samo retko da koriste ova danas savremena kriptografska sredstva. Dalje, iako je postignuta relativno velika brzina kod šifarskih mašina, ona još uvek ne zadovoljava u potpunosti potrebe komandovanja u tim nižim komandama, gde se traže neposredna i vrlo brza reaganja.

Zbog svega toga se u nižim komandama još uvek najčešće koriste razna »papirnata« sredstva kao što su: kodne tablice, tablice razgovora i sl. Vojne starešine, iz sasvim shvatljivih razloga, daju otpor i prigovore upotrebi takvih dokumenata, smatraju da se pomoću njih sporo radi, kao i da predstavljaju anahronizam u sistemu savremenog komandovanja. Iako su takva mišljenja sasvim tačna, postoje dve očigledne činjenice o kojima se mora voditi računa. Prvo, da se sve *ne sme*

otvoreno prenositi, i drugo, da *drugih mogućnosti često nema*. Na mogućnosti ćemo se još jednom, kasnije, vratiti. Očigledno je da se ta »papirnata« dokumenta tajnog komandovanja trupama na sadašnjoj etapi razvitka kriptografskih uređaja ipak moraju prihvatiti. Problem je u tri stvari koje se ponajviše zanemaruju, a koje su u TKT veoma vredne pažnje.

Prvo, usvajanje i izgrađivanje određenog *kriterijuma* o tome šta je na određenom komandnom nivou tajna, a šta nije, tj. šta neprijatelj može da iskoristi za protivakciju i šta od njega treba po svaku cenu sakriti, a šta ne, uzimajući pri tom u obzir i vreme i prostor i neprijateljeve mogućnosti. Međutim, nužno je napomenuti da svako unošenje šablona u taj kriterijum može samo da nanese štete. Dveju jednakih situacija neće biti.

Drugo, *prilagođavanje i konkretizovanje* sadržaja tih »papirnatih« dokumenta da što više odgovaraju određenoj situaciji i konkretnoj potrebi, jer je šablon ono što najčešće onemogućava upotrebu takvih dokumenata, ali da se uz to vodi računa o kriptografskoj sigurnosti, o čemu treba obavezno konsultovati nadležnog šifarskog starešinu.

Treće, stvaranje *rutine* kod starešinskog kadra u izrađivanju adekvatnih dokumenata prilagođenih konkretnoj situaciji i njihovoj primeni. Nepostojanje rutine najčešće je uzrok nekorišćenja tih dokumenata. U tome vojne škole i redovna obuka trupe i štabova igraju najvažniju ulogu. Kada je reč o primeni, neophodno je da se vodi računa o njenoj povezanosti sa sistemom komandovanja i komandnim jezikom, jer je očigledno da korišćenje dokumenata TKT ne trpi *suvišnosti* u komandnom jeziku.

Da se ponovo vratimo na mogućnosti rešenja problema TKT u nižim jedinicama, jer starešine su u pravu da ta »papirnata« dokumenta nisu potpuno rešenje. Pravo rešenje je u stvaranju uređaja za šifriranje govora. Njihova upotreba bila bi mnogostruko mogućna. Oni bi se mogli koristiti i za žične i bežične veze, ugraditi u telefone ili telefonske centrale ili, pak, kao poseban dodatak za priključak na razna sredstva veze. Za njihovo korišćenje nije potrebno specijalno ljudstvo, sem za održavanje, a rukovanje je veoma jednostavno. Znači, taj problem mora i jedino može da reši opet tehnika.

Široka naučna istraživanja za rešenje tog problema odvijaju se u mnogim razvojnim laboratorijama širom sveta. Ima, čak, već i nekoliko praktičnih ostvarenja. No, treba konstatovati da do sada poznati sistemi šifriranja govora ne predstavljaju u bezbednosnom pogledu neka naročita ostvarenja.

Koliko je danas u svetu opšte poznato u pogledu tehničkih postupaka koji se primenjuju, postoji nekoliko vrsta šifriranja govora. Najprostiji način je pomoću *invertora*, a sastoji se u tome da se govorni spektar međusobno invertira na taj način što se najviše govorne učestanosti premeštaju na mesta najnižih i obratno. Nešto bolji je sistem *skrembliranja* (permutacija) kod kojeg se govorni opseg podeli u više podopsega koji se između sebe permutuju, a unutar podopsega i invertiraju. Dalje, postoji i opštepoznati metod *maskiranja šumom* u kojem se korisni signal i smetnje (obično je to beli šum sa potpuno haotičnim varijacijama i po vremenu i sa uniformnim spektrom duž frekventne

ose) šalju kroz zajednički kanal i to tako da srednja snaga šuma bude veća od srednje snage korisnog signala kako bi šum mogao potpuno maskirati poruku.

No, svi ti sistemi, kako je već rečeno, ne predstavljaju rešenja koja bi u pogledu kriptobezbednosti zadovoljila TKT. Da bi se na tom planu dobila iole sigurnija ostvarenja, nužna su, pre svega, dugotrajna i svestrana analiza sopstvenog govornog jezika i, naravno, odgovarajući tehnički metod — velik broj vrlo stručnih kadrova i velika finansijska sredstva.

Sudeći po svemu što je rečeno, izgleda da će istovremeno sa praktičnim ostvarenjem upotrebljivog uređaja za šifriranje govora biti najvećim delom rešeno i ono što se danas naziva problemom TKT.

Međutim, sasvim je razumljivo da konstatacija o tome da tehnika treba da konačno i najefikasnije reši problem TKT ne daje pravo starešinama da potcene »papirnata« dokumenta, jer će ona još dugi niz godina biti jedino moguće rešenje. Osim toga, ako se raspoloživa sadašnja sredstva i usvojeni metodi vešto i pravilno koriste, sasvim je sigurno da se na svim stepenima komandovanja može obezbediti najneophodnija tajnost u prenošenju poruka. Ukoliko se starešine više i sistematičnije navikavaju na rad sa dokumentima koji obezbeđuju tajnost i da biraju ono sredstvo za vezu koje najbolje odgovara konkretnoj situaciji, imajući uvek u vidu i zahteve u pogledu tajnosti, utoliko mogu biti sigurnije da će poruke koje šalju ostati nepoznate neprijateljevim organima bar onoliko koliko to traži izvršenje zadatka. A što se tiče brzine u korišćenju dokumentima TKT, ona zavisi, pre svega, od toga koliko su se starešine u svakodnevnom radu navikle da se njima koriste, koliko su u tome okretne i brze, koliko je taj deo njihovog posla u svakodnevnoj praksi trupa, štabova i škola razvijen do automatizma. I ne samo u pogledu primene dokumenata TKT, već i svih drugih mera i postupaka, jer samo kad se sve to zajedno majstorski postavi i primenjuje predstavlja čvrst bedem protiv stalnog i pedantnog delovanja savremene radio-izviđačke i dekripterske aktivnosti. Sačuvati u tajnosti sopstvene namere i stanje, već je upola izvršen zadatak.

Pukovnik

Vlado VALJAN

MOGUĆNOSTI KLASIČNE PROTIVAVIONSKE ARTILJERIJE

Posle drugog svetskog rata avijacija se brzo razvijala. Penjući se na visine od 15 i više kilometara »bežala« je dometu protivavionske artiljerije, a povećanjem brzine od 1 i 2 maha i usavršavanjem nišanskih sprava skraćivala let kroz zonu dejstva PAA i time smanjila efikasnost njene vatre. Kao adekvatno protivosredstvo pojavila se savremena raketna pav-tehnika, koja preuzima vodeću ulogu u PVO i postaje osnovno i perspektivno oružje savremene odbrane, koje ne samo da uspešno »preskače« domet protivavionske artiljerije i lovačke avijacije već treba da preuzme i njihove vazdušne prostore. Iako se raketna pav-tehnika sve brže razvija, pojavili su se novi zahtevi koji su brzo prevazišli ostvarene odbrambene mogućnosti, jer već treba dostizati savremene interkontinentalne projekte dometa od više hiljada kilometara, a možda čak i boriti se sa veštačkim zemljinim satelitima.

Međutim, u PV odbrani tim nisu prestala da igraju određenu ulogu i druga sredstva, pa ni klasična protivavionska artiljerija, jer se ratna dejstva neće odvijati samo u relacijama interkontinentalnih dometa — i u savremenom ratu važnu ulogu imaće taktika i operatika na bojištu, gde se napadač i branilac (grubo rečeno) susreću »oči u oči«. Zato klasična PAA¹ ima određeno mesto u sistemu PVO, a posebno u sistemu odbrane malih zemalja; naročito onih koje bi se našle na periferiji strategijskih udara i obračuna. Na ratištima gde bi napadač najmodernija napadna sredstva verovatno koristio u relativno ograničenom obimu, znatan deo dejstva i podrške iz vazduha vršio bi i klasičnim ubojnim sredstvima, odnosno klasičnim borbenim postupcima.

Avijacija, ma koliko da je poboljšala svoje taktičko-tehničke performanse, prisiljena je da se u većini slučajeva u zoni bojišta i dalje pridržava nekih klasičnih »zakonitosti« pri borbenom dejstvu (vizuelno osmatranje cilja, let određenim brzinama i na određenim visinama i sl.); u sastavu mnogih armija još uvek se nalaze znatne borbene avio-snage, čije je naoružanje pretežno klasično (LBA), a prosečne performanse (npr. brzine krstarenja 200—250 m/s) omogućavaju njihovo gađanje i klasičnom PAA; sem toga, stalno se povećava broj transportne avijacije (TA) i helikoptera; iako je razvoj srednje PA artiljerije skoro dostigao granicu njenih taktičko-tehničkih mogućnosti, PAR još nisu u stanju da preuzmu na sebe efikasnu kontrolu leta na malim visinama i to radi njihove još nedovoljne usavršenosti za gađanje aviona na tim visinama; u savremenim uslovima, kod brojnih i usavršenih napadnih sredstava iz vazduha, moraju evoluirati i gledišta o efikasnosti klasičnih sredstava PVO pri odbrani trupa i objekata na bojištu (naročito pri

¹ Pod pojmom klasične PAA obično se podrazumevaju topovi (sprave, sredstva, uređaji) koji su činili osnovu PAA u toku II svetskog rata.

napadu klasičnim ubojnim sredstvima), jer rentabilnim se može smatrati svako vatreno dejstvo koje prisiljava pilota da odustane od gađanja željenog cilja ili ga prisili da ubojno sredstvo troši uprazno.

Polazeći od ovih stavova, a da bi se sagledale borbene mogućnosti klasične PAA, potrebno je da se potraže odgovori na sledeća pitanja: koliko se i kako tehnički razvoj avijacije i ostale ratne tehnike odrazio na taktiku njene upotrebe; kakve su objektivne mogućnosti da protivavionske rakete nadoknade manjkavosti PAA u relativno kraćem vremenu; i, kakve su stvarne mogućnosti PAA u savremenim uslovima, te kakva može biti njena borbena upotreba.

Neke karakteristike dejstva avijacije. Iako je pojava projektila imala znatne reperkusije na razvoj i ulogu avijacije, posebno bombarderske, ipak oni nisu uspeali da potpuno zamene avijaciju u ratnim dejstvima, a naročito ne na bojištu. U vezi s tim može se realno zaključiti da će se i savremeni rat karakterisati znatnim učešćem vazduhoplovnih sredstava na svim stepenima i u svim vidovima borbenih dejstava, kao i da će brojnost aviona i helikoptera biti veća u zahvatu fronta² (gde nikakva raketna tehnika nije u stanju da zameni pilota u izboru cilja i preciznosti nišanjenja), nego u dubljoj pozadini ratišta.

Nad ratištem branioca i u savremenom ratu naći će se znatne vazduhoplovne snage, pre svega za lovačko-bombarderska dejstva ili transport vazdušnog desanta, a nad ratištima perifernog zhačaja možda i za klasična bombarderska dejstva. Svakako, zadaci i taktika avijacije zavise od doktrinarnih koncepcija određene zemlje, ali i od tipa aviona, ubojnog sredstva, uloge ratišta, karakteristika zemljišta, načina napada itd., pa je za branioca vrlo važno da sagleda njenu ulogu i mogućnosti u okvirima svoga ratišta.

Naoružanje bombarderske avijacije projektilima vazduh-zemlja koji se lansiraju na objekat sa daljine i od 500 km, omogućilo je da teški bombarderi budu potpuno van opasnosti od klasičnih sredstava PVO (La i PAA). Prosek većeg dela klasične bombarderske avijacije ima prosečno male brzine krstarenja (850—950 km) i plafon leta (12—15 km). Ako se ova avijacija upotrebi za dejstvo klasičnim bombama i podršku operativnih jedinica (npr. izolacija bojišta), može se pretpostaviti da će se u tim uslovima pridržavati izvesnih zakonitosti za tučenje ograničenih ciljeva (niži let, pojedinačno nišanjenje i sl.). Treba računati da će avijacija ponekad koristiti brišući ili niski let radi izbegavanja radarskog osmatranja. Zbog svega toga, mada će bombarderska avijacija uopšte biti redak cilj, i s njom treba računati, naročito u lokalnim sukobima i na perifernim frontovima.

² General-potpukovnik Viktor Bujanj u svom članku *Zaštita većih oklopnih jedinica od LBA*, *Vojno delo* br. 1/1964, iznosi da se u savremenim uslovima na evropskom ratištu može u napadnoj operaciji od 10 dana očekivati avio-podrška jedne armije od oko 7.000 do 8.000 a/p LBA.

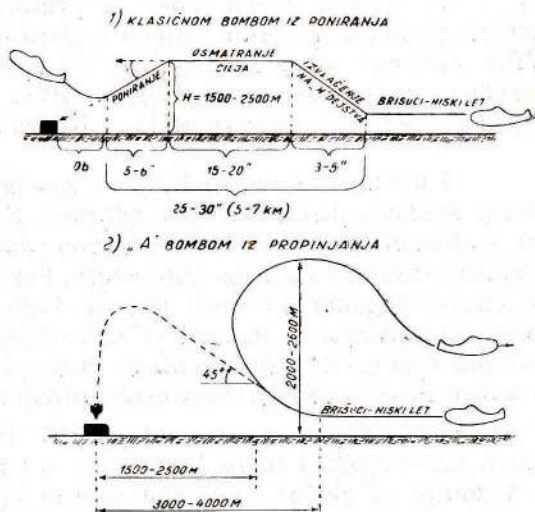
Sep Prentl u članku *PVO u borbenoj zoni*, *Wehrkunde*, br. 7/1963, iznosi da su danas za KoV, sa njenim pretežno oklopnim jedinicama, vazdušne snage »postale opasnije nego ikad ranije«.

Lovačko-bombarderska avijacija je možda najmanje izmenila fizionomiju svojih dejstava u odnosu na II svetski rat.³ Prosek brzine krstarenja kod većine aviona LBA kreće se u granicama od 900 do 1.000 km/č, a ubojna sredstva, i pored toga što LBA mogu nositi i »A« bombe, uglavnom su klasične namene (FAB, RZ, TM). LBA će u dejstvu i dalje primenjivati uobičajeni manevar napada: u rejonu cilja, radi osmatranja i nišanjenja, smanjiće već navedene brzine leta; leteće na određenim visinama za uvođenje aviona u poniranje⁴ (od 500 do 2.500 m, zavisno od ugla i ubojnog sredstva); u toku nišanjenja (još uvek uglavnom optičkog) leteće po konstantnoj liniji (šema 1). Pri tome će LBA nastojati da do rejona cilja dopre u brišućem letu, a potom vrši iskakanje, osmatranje i napad. Let će svakako zavisiti i od konfiguracije zemljišta, ali i od dejstva LPAA i pešadijskog oružja u toku leta do objekta napada,⁵ što će LBA često prisiliti da leti i na visinama (naročito van zone dejstva PAR) koje ponekad može omogućiti i uspešno dejstvo SPA.

Transportna avijacija i helikopteri su se najmasovnije razvijali u odnosu na II svetski rat. Međutim, iako je kod TA znatno povećana nosivost i dolet, brzine ovih aviona su i dalje ostale relativno male (300-600 km/č), a helikopteri su, također, malih brzina, no pogodni za manevar i prilagođavanje zemljištu. Treba računati i s tim da će transportna avijacija i helikopteri uglavnom leteti nad sopstvenom (osvojenom) teritorijom,⁶ a nad braničevom samo kad prenose vazdu-

Šema 1'

Načelan manevar LBA pri bombardovanju klasičnom »A« bombom (»tačkastih« ciljeva)

Napomena: pri bombardovanju sa »A« bombom LBA vrše i druge vrste manevara

³ Pojava projektila (zemlja-zemlja) izgleda da je najmanje uticala na LBA. Ona je sada procentualno daleko brojnija nego u prošlom ratu, a zbog smanjenja uloge bombarderske avijacije izgleda da je na LBA prešao znatan deo njenih zadataka na bojištu.

⁴ V. Bubanji u pomenutom članku iznosi da se na osnovu iskustava može računati da će 75-80% avio-napada na oklopne jedinice biti iz poniranja.

⁵ S. Prentl u navedenom članku iznosi iskustvo iz rata u Koreji: snage na strani Južne Koreje izgubile su od dejstva pešadijskog oružja 114 mlaznih aviona, dok je 1.213 oboreno i 3.000 oštećeno dejstvom PAA. Zbog dejstva pešadijskog oružja poslednjih sedmica rata bilo je zabranjeno letenje aviona na visini ispod 800 m.

⁶ Organizacija PVO i način upotrebe LPAA u neprijateljskoj pozadini, iako vrlo interesantna tema za sagledavanje mogućnosti LPAA, posebno u svenarodnom odbrambenom ratu, po obimu prelazi okvire ovog članka.

šnodesantne trupe. No, s obzirom na ulogu »treće dimenzije« u ratu i da su u mnogim armijama helikopteri (pa čak i avioni) integrirani u taktičke jedinice KoV, u savremenom ratu očigledno se može očekivati znatan broj i ovih vazduhoplovnih sredstava, naročito u vazдушnom prostoru iznad bojišta.

Iz svega navedenog moglo bi se zaključiti sledeće: bombarderska avijacija će retko leteti u zahvatu vatre protivavionske artiljerije i u načelu je treba brisati sa spiska redovnih ciljeva; LBA ostaje osnovna vrsta borbene avijacije za podršku trupa na bojištu, a načinom dejstva u rejonu cilja, kao i doletom u brišućem letu ili na malim visinama, kretaće se u zoni vatre PAA, što je čini osnovnim ciljem klasične PAA; transportna avijacija i helikopteri i dalje će biti najpogodniji, a po brojnosti i vrlo čest cilj za dejstvo PAA.

Na osnovu ovoga može se pretpostaviti da će protivavionska artiljerija imati dovoljno ciljeva u vazduhu za gađanje, iako ne i sva PAA. Jer, dok uloga LPAA raste i u savremenom ratu,⁷ uloga SPAA opada i ona kao masovno sredstvo PVO sve više gubi u značaju, što ne znači da ga je sasvim izgubila — bar za izvesno vreme.

O nekim osobinama PAR. U savremenim armijama PAR su osnovno sredstvo protivvazdušne odbrane. Njihovim uvođenjem omogućena je efikasna protivvazdušna odbrana iznad 10.000 m, a domet im se popeo na desetine i stotine kilometara. Poznati su kvaliteti PAR, posebno preciznost pogađanja ciljeva, koja je dostigla skoro stopostotnu sigurnost, ali smatram da ima mesta da se razmotre slabe strane u njihovom razvoju radi ocené u kom obimu i stepenu one mogu da preuzmu ulogu klasične PAA u odbrani vazdušnog prostora.

Visoki troškovi proizvodnje PAR su dobro poznati. Na primer, jedan pav-projekttil može koštati 35—70 miliona dinara (na jedan cilj u vazduhu se obično, radi stopostotne sigurnosti, odjednom ispaljuju i tri projektila), a u jedinici PAR može biti i do 1,5 milion elektronskih delova. Ovaj činilac je značajan, iako istovremeno nije i merilo vrednosti nekog borbenog sredstva, a posebno ne merilo efikasnosti, (sredstvo koje je efikasnije, u krajnjem slučaju je i jeftinije), jer je baš zbog toga masovno uvođenje PAR u naoružanje PVO (naročito kod malih zemalja) još uvek stvar budućnosti.

Upotreba PAR na bojištu, naročito za praćenje trupa, još uvek je otežana, prvenstveno zbog glomaznosti i osetljivosti uređaja (dovoljno je da zataji ili se ošteti i najmanji deo, pa da cela jedinica bude van upotrebe, a ovo je utoliko akutnije zbog velikog broja elektronskih delova). Iako je u tom pogledu učinjen znatan napredak konstrukcijom manjih i pokretnijih uređaja za lansiranje PAR (npr. upotrebom specijalnih samohotki), izgleda da će ipak biti potreban izvestan vremenski period dok ovaj problem bude zadovoljavajuće rešen.

⁷ Pešadijske i oklopne divizije velikih armija imaju, po novijim formacijama, 400—500 cevi LPAA (20, 40 ili 57 mm).

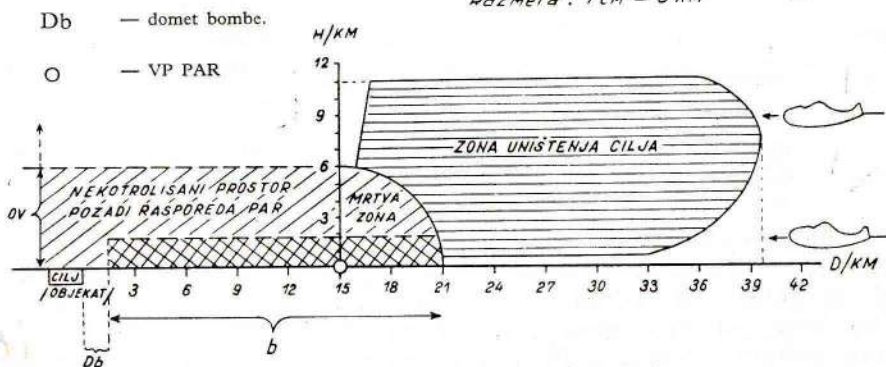
Ipak, kao najveći problem ostaje ograničena mogućnost, bar najvećeg dela do sada poznatih PAR, za gađanje aviona koji lete na malim visinama i onih koji lete u neposrednoj blizini VP, tj. svih aviona koji se na bilo koji način — podletanjem ili prodorom zone uništenja, probiju u rejon branjenog objekta. Iako se i na rešavanju ovog problema uporno radi (verovatno su postignuti i značajni rezultati), izgleda ipak da PAR za dogledno vreme ne mogu na sebe preuzeti kontrolu vazdušnog prostora na visinama koje su u dometu LPAA, pa delom i SPAA. Ovo stoga što se, zbog određenih tehničkih uslova, na izvesnoj daljini i visini oko jedinica PAR pojavljuje netučan prostor, nazvan mrtva zona,⁸ koji zavisno od vrste PAR, može iznositi od 3 do 12 km. S obzirom na preciznost PAR, avioni bi trebalo da budu uništeni i pre nego što stignu do ove zone, ali ukoliko lete u brišućem ili niskom letu to će vrlo retko biti moguće (šema 2). Pored mrtve

Šema 2

Vertikalni presek mogućnosti baterije «HAWK» i pregled prostora netučenog vatrom PAR

- a) — mrtva zona i nekontrolisan prostor pozadi (unutar) rasporeda PAR do visina 6 i više km
- b) — zona i visina leta LBA pri bombardovanju klasičnim i «A» bombama, unutar mrtve zone i prostora netučenog sa PAR.

Dimenzija: 1 cm = 3 km

Napomena: Svi avioni, koji se probijaju kroz zonu uništenja, ili koristeći brišuću ili niski let, dođu u netučan prostor, slobodno bi mogli dejstvovati ako taj prostor ne bi bio branjen PA artiljerijom.

zone postoji problem nebranjenog, zapravo nekontrolisanog prostora unutar rasporeda raketnih baterija za odbranu jednog objekta (šema 3). Ovo nastaje zbog ograničenosti PAR da ciljeve prate i gađaju izvan određene zone uništenja, odnosno zbog uslovljenosti da se PAR mogu upravljati na cilj samo ako isti leti u određenom sektoru.

⁸ Mrtva zona nastaje zbog izvesnih tehničkih uslova pri lansiranju PAR: neposredno po lansiranju projektili postižu relativno male brzine, a da bi postigli veće obično imaju dodatne stepene sa gorivom («buster»), koji se nakon ubrzanja odlepljuju od projektila: za to vreme, kao i dok se «stabilizuje» u snopu za vođenje na cilj (jer su za to vreme komande za upravljanje neaktivirane), projektil preleti daljinu (visinu) od 3 do 12 kilometara. Znači, da je tek od te daljine moguće usmeravanje projektila i pogadjanje ciljeva.

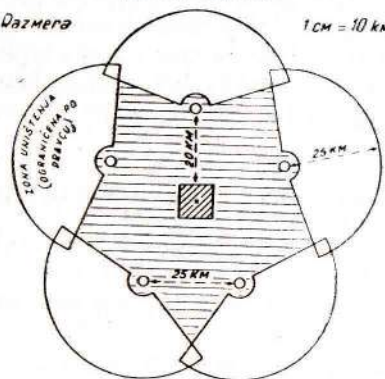
Gađanje ciljeva na malim visinama je otežano i zbog relativno sporog uglovnog pomeranja lansiranih rampi po pravcu, posebno što pri niskim uglovima osmatranja dolazi do »ponišćavanja« radarskih talasa usled konfiguracije zemljišta, tako da se o cilju koji leti nisko dobijaju slabi i netačni podaci. Sem toga i kod PAR, kao i kod SPAA, postoji problem pravovremenog otkrivanja ciljeva (na daljinama od nekoliko stotina kilometara), dok je za LPAA dovoljno da se otkriju čak i neposredno pred napad.

Šema 3

Načelan raspored baterija PA raketa »HAWK« za kružnu odbranu jednog objekta

Dimenzija

1 CM = 10 KM

Legenda:

- — branieni objekat
- — VP raketnih baterija
- — prostor nekontrolisan vatrom PAR (zbog ograničenog sektora zone uništenja i vođenja rakete van zone)

Mogućnosti PAA za gađanje savremenih aviona. Pri razmatranju mogućnosti i celishodnosti upotrebe klasične PAA obično se polazi od faktora efikasnosti (broja metaka potrebnih za obaranje jednog aviona) i osposobljenosti da osmatra, prati i gađa avione savremenih brzina. Pri tom se polazi od iskustava iz II svetskog rata koja pokazuju da je za sigurno obaranje jednog aviona iz topova SPAA bilo potrebno ispaliti 240 metaka (odnosno 130 kad se upotrebe specijalni, radarski upaljači), a iz topova LPAA 150—500 metaka ili tačnije: 500 metaka iz topova 20 mm, odnosno 150 iz topova 37 ili 40 mm, što znači da je kod topova 40 mm M. 1 potrebno 17 do 28 cevi (zavisno od načina leta i napada aviona) iz kojih se može ispaliti odgovarajući broj metaka. S obzirom na veće brzine savremenih aviona (koje u rejonu cilja u proseku iznose 200—250 m/sek) i povećanu otpornost aviona (1,3—1,5 puta u odnosu na II svetski rat) obično se smatra da bi taj odnos danas bio znatno nepovoljniji, a time i efikasnost i celishodnost upotrebe PAA nezadovoljavajuća.

Prema nekim iskustvima, za obaranje jednog lovca-bombardera potrebno ga je pogoditi brojem zrna koja sadrže oko 150 grama eksploziva (tu količinu daju 24 pogotka iz topa 20 mm M. 55, 4,4 zrna topa

37 mm ili 1,3 zrna topa 40 mm M. 1). To znači da u sadašnjim uslovima za postizanje navedenih pogodaka treba na avion, koji leti brzinom od 250 m/sek., ispaliti oko 280 zrna topa 40 mm. M. 1, ili za obaranje jednog aviona pratećom vatrom potrebno je 9 cevi 40 mm sa nišanskom spravom »NIFE« i 221 zrno, odnosno 2 cevi i 60 zrna ako oruđe raspolaže radarsko-računarskom grupom (RRG). Za obaranje jednog lakog bombardera računa se da je potrebno ispaliti oko 290 granata kalibra 90 mm, a za ovo je potrebno istovremeno dejstvo 5 baterija 90 mm M. 1 (pri visini aviona 4.000 m, brzini 250 m/sek. i pravcu leta — na bateriju).⁹

Ovi proračuni pokazuju da je kod klasične PAA postignuto usavršavanje, jer se, i pored bržeg leta aviona i veće otpornosti, efikasnost gađanja kod SPAA zadržala u prosečnim granicama proteklog rata a LPAA je uvođenjem radarsko-računarske grupe (RRG) poboljšala svoju efikasnost za nekoliko puta.

Ako bismo pitanju efikasnosti PAA prišli kritički, mogli bismo staviti prigovor da ona ni u proteklom ratu nije bila dovoljna (u relativnom smislu, jer je efikasnost u ratu teško dokazati apsolutnim pokazateljima), jer nije bila u mogućnosti da ispuni kategorički zahtev: »da uništi avion ili da mu spreči dejstvo po objektu«. ¹⁰ U savremenim uslovima bilo bi nužno ovaj zadatak, u odnosu na PAA, modificirati u vidu jedne realne dopune koja bi glasila: »... odnosno da mu omete uspešno izvršenje zadatka«, jer je klasičan zahtev — u uslovima vrlo aktivne primene napada iz vazduha — postao skoro neostvarljiv. A to znači da se u savremenim uslovima može smatrati rentabilnim (a time i efikasnim) svako dejstvo PAA kojim se, pored ostalog, ometa normalan napad avijacije na cilj i pilot prisiljava da ubojno sredstvo utroši u prazno. Ovo se može postići ako je PAA u mogućnosti da u toku gađanja normalno prati avione prosečnih brzina i da ostvari zadovoljavajuću gustinu vatre.¹¹ Smatram da je u stanju da oba ova zadatka uspešno izvrši.

Laka protivavionska artiljerija, zavisno od kalibra, ima uspešan domet (za gađanje aviona, helikoptera, padobranaca i svetlećih avio-bombi) na visinama od 1.200 do 4.000 m i brzinu gađanja 120—1.000 metaka u minuti. Topovi mogu imati optičke nišanske sprave ili su snabdeveni radarsko-računarskom grupom. Pojedini topovi gađaju sa točkova (37 i 40 mm) ili su montirani na šasiju tenka (40 i 57 mm), kada imaju sve osobine samohodnih oruđa. Jedno oruđe se obično sastoji od jedne, dve ili tri cevi. S obzirom na svoje osobine topovi LPAA su vrlo pogodni za gađanje savremenih aviona (naročito niskoletućih) i za praćenje (odbranu) jedinica na bojištu. Prema tome, ispunjavaju prvi deo zadatka u sistemu PVO.

⁹ Izneti proračuni su rezultat jedne detaljnije studije grupe oficira PVO o efikasnosti klasične (usavršene) PAA.

¹⁰ U pomenutom članku V. Bubnja iznosi se iskustvo da su grupe LBA u II svetskom ratu odustajale od napada tek kad je bilo uništeno 15—20% aviona, a to znači da bi trebalo oko svakog objekta imati na desetine ili čak stotine cevi u istovremenom dejstvu, što je tehnički i taktički neizvodljivo.

¹¹ Izraz *zadovoljavajuća gustina vatre* uzet je proizvoljno, kao pojam za vatru koju će pilot respektovati, bez obzira da li će avion biti i oboren (što se ne isključuje), kao i za razliku od ranijeg uslova da se vatrom uništi ili spreči avion da izvrši zadatak.

Postavlja se pitanje koja bi se vatra mogla smatrati »zadovoljavajućom« i kako se može ostvariti? Da se poslužim računicom:

avion koji u zoni dejstva LPAA preleti putanju od 4 km brzinom od 250 m/sek., boraviće u ovoj zoni prosečno 16 sekundi. Ako se na njega dejstvuje u toku celog leta iz jednog oruđa 40 mm M. 1 (brzina gađanja 120 metaka u minuti) ispalili se 32 zrna, što teoretski znači da bi se po jedno zrno našlo na svakih 122 mm pređenog puta aviona, a ako bi se gađalo iz topa 40 mm »bofors« (brzina gađanja 240 metaka u minuti), na svakih 61 m. Ovakva vatra, i pored mogućnosti da nekad i jedno zrno obori avion, ne daje zadovoljavajuću gustinu, jer je verovatnoća pogaðanja zaista mala. Ali, ako bi na ovaj isti avion istovremeno dejstvovala baterija od 12 oruđa, slika bi se znatno izmenila: na avion bi se ispalilo 384 zrna, a pojedino zrno bi došlo na svakih 10 m (top M. 1), odnosno 5 m (top »bofors«). To znači da teoretski postoji mogućnost da avion bude »zahvaćen« sa 1-3 zrna¹² (prosečna dužina jednog lovca-bombardera iznosi 12—15 m). Ili, jedna baterija od 6 trocevni topova 20 mm M. 55 (čija je brzina gađanja 750 metaka u minuti, a zona dejstva 2.400 m) u toku leta aviona u zoni dejstva (9 sekundi, brzina 250 m/sek.) ispalila bi oko 1.950 metaka, tj. jedno zrno na svakih 1,3 m pređenog puta.

Iako ova računica pati od šematizacije, ona ipak pokazuje da se i kod aviona sa savremenim brzinama može ostvariti nužna gustina vatre, a kao zadovoljavajuća gustina vatre mogla bi se smatrati svaka vatra koja omogućuje da se na putu aviona kroz zonu dejstva LPAA nađe toliki broj zrna, čije (teoretsko) rastojanje ne bi bilo veće od jedne dužine aviona, odnosno jedne petine te dužine kad se gađa oruđima manjih kalibara, što znači da bi avion mogao biti zahvaćen sa 1-5 zrna LPAA. Pri tome se ne misli da bi avion uvek bio i oboren, ali iskustvo ukazuje da relativno gusta vatra oko aviona, a posebno i manji pogodak, psihički deluje na pilota i znatno utiče na preciznost njegovog nišanja i gađanja.

Znači, grupisanjem broja cevi klasične LPAA oko branjenog objekta ili na pravcu napada aviona, a posebno ako je snabdevena RRG,¹³ može se uspešno braniti svaki objekat od aviona koji leti na manjim visinama, naročito od onih koji vrše napad iz poniranja i brišućeg leta. (Možda se u potvrdu navedenog može navesti i to da su obično i najsavršeniji projektili zemlja-zemlja i zemlja-vazduh manjih dometa branjeni i lakom protivavionskom artiljerijom). Za celishodnu upotrebu LPAA je vrlo značajno i da se izabere pogodan položaj koji će omogućiti ne samo da se avion gađa u toku celog leta kroz zonu dejstva, već i da se najjača vatra ostvaruje dok nišani na cilj. Jer tada svako dobro usmereno zrno može da prisili pilota da skrene sa pravca nišanja i promaši cilj.

¹² Ova računica se uglavnom odnosi na oruđa LPAA koja imaju optičke nišanske sprave, jer se problem efikasnosti za topove koji imaju RRG uopšte ne postavlja.

¹³ Očigledno je da snabdevenost LPAA sa RRG znatno povećava efikasnost. A uvođenje RRG daje i druge kvalitete: omogućava gađanje aviona noću i u uslovima slabe vidljivosti, te povećava koristan domet LPAA oruđa 1—2 puta (krajnji domet LPAA 2—3 puta je veći od korisnog dometa, koji se postiže upotrebom samo optičkih nišanskih sprava).

Srednja protivavionska artiljerija¹⁴ se još uvek nalazi u naožužanju pojedinih armija, bez obzira da li one raspoložu većim ili manjim brojem PAR. To su obično topovi kalibra oko 90 mm sa elektronskim računarima (mogu računati podatke za avione koji lete brzinom 300 do 500 m/sek.) i radarskim sistemom osmatranja i praćenja cilja. Koristan domet ovih oruđa je obično 6-8 km. Znači, SPAA raspolaze nužnim taktičko-tehničkim mogućnostima za praćenje i gađanje većine savremenih borbenih aviona.

Međutim, ako se poslužimo ranijim proračunom ustanovićemo da je najveći nedostatak SPAA u maloj brzini gađanja, pa prema tome i u nedovoljnoj gustini vatre. Ako za proračun uzmemo američki top 90 mm koji za 1 minut može ispaliti u plotunskoj paljbi baterije 12 zrna (ili 18 ako je posluga dobro uvežbana i oruđa gađaju po meri gotovosti), dobijamo da se u toku leta aviona u zoni dejstva prečnika 12 km iz baterije od 4 oruđa može na taj avion ispaliti 48-72 granate, tj. na svakih 250, odnosno 170 m leta došla bi po jedna granata. Ovo svakako nije dovoljna gustina,¹⁵ ali ako se poveća broj oruđa na 6 ili 8 u bateriji (što je opšta tendencija u SPAA), a pri odbrani jednog objekta grupiše na pravac 3-4 baterije, onda pojedina granata dolazi na svakih 20-30 m leta aviona što, s obzirom na ubojni interval granate,¹⁶ daje zadovoljavajuću gustinu vatre.

S obzirom na ubojni interval granata SPAA, kao zadovoljavajuća mogla bi se smatrati svaka gustina vatre koja obezbeđuje da ceo put aviona bude pokriven ubojnom vatrom parčadi potrebne udarne energije, tj. da maksimalno rastojanje između tačaka rasprskavanja ne bude (teoretski) veće od 50 m. Znači, i sa klasičnom SPAA može se ostvariti zadovoljavajuća gustina vatre za gađanje aviona.

Ali, problem upotrebe SPAA u savremenom ratu nije samo u gustini vatre, već i u izboru ciljeva. Iako će se i bombarderska avijacija ponekad naći u zoni vatre SPAA, ipak je očigledno da savremena bombarderska avijacija više ne može biti njen redovni cilj. I to koliko zbog njenog »bežanja« u visine ili prepuštanja svoje uloge projektilima, toliko i zbog sve masovnije pojave LBA, naročito u zoni bojišta. A LBA obično leti na malim visinama, pa je SPAA u rejonu cilja teško prati po uglovnim preticanjima. I tehnika SPAA ima slične slabosti iznete za PAR pri gađanju aviona na malim visinama (zemljište ometa radarsko praćenje, a računari obično mogu računati podatke za avione koji lete ne bliže vatrenom položaju od 600 do 1.000 m), pa se zbog svih ovih okolnosti SPAA neće uvek moći efikasno da suprotstavi LBA na bojištu.

¹⁴ O teškoj PAA neće biti posebno govora, jer je pojam TPAА i SPAA u mnogim armijama izjednačen, a i jer je TPAА daleko malobrojnija od SPAA.

¹⁵ Gustina vatre zavisi i od kalibra i tipa oružja. Tako top 88 mm M. 41 ima brzinu gađanja od prosečno 20 metaka u minuti, a američki top 75 mm (Skysweeper) i 45 metaka u minuti.

¹⁶ Po teoriji pav gađanja smatra se da je za obaranje aviona dovoljna udarna energija jednog parčeta granate od 150 do 200 kg/m. Granata SPAA ima ukupnu udarnu energiju i do 30.000 kg/m (jedno poređenje: mitraljesko zrno 7,62 mm ima udarnu energiju od 46 kg/m), no zbog rasprskavanja granate i drugih okolnosti smatra se da je ubojni interval granate SPAA, pod povoljnim uslovima, u poluprečniku od 25 m, a za sigurno rušenje, pod svim uslovima, potrebno da se granata rasprsne na 5-15 m od aviona.

No, to ne znači da je uopšte neće moći i gađati, ako se povoljno postavi u odnosu na verovatni pravac napada LBA na branjeni objekat. Naime, zna se da lovačko-bombarderska avijacija pri napadu iz poniranja fugasnim avio-bombama u poniranje prelazi sa visina od 1.500 do 2.500 m i da pre toga neko vreme leti na istoj visini radi osmatranja cilja, pa se u tom intervalu može računati da će SPAA moći da efikasno gađa LBA. To znači, da na bojištu gde se očekuje isključivo upotreba LBA treba odstupiti od ustaljenih principa za raspored vatrenih položaja SPAA pri gađanju bombarderske avijacije. Pri izboru vatrene položaja za gađanje bombarderske avijacije polazi se od težnje da se on izabere tako da omogući najjaču vatru na avione u toku nišanja (borbenog leta). Međutim, avioni LBA obično će napadati iz poniranja, kada efikasno gađanje tih aviona (zbog nedovoljne usavršenosti pojedinih računara)¹⁷ sa SPAA nije uvek moguće. Zato treba težiti da se izborom vatrene položaja omogući gađanje LBA i u toku osmatranja ili prilaza cilju, posebno ako se očekuju napadi »A« bombom iz propinjanja.¹⁸

Poseban problem pri gađanju LBA je u velikim uglovnim brzinama, koje se teško prate ručnim pomeranjem oruđa. Zato je jedino rešenje (što je već primenjeno kod nekoliko kalibara SPAA) u uvođenju automatskog praćenja cilja umesto ručnog pokretanja cevi.

Iako SPAA znatno zaostaje za mogućnostima LPAA, njeno usavršavanje (povećana mogućnost da prati i gađa i pojedine savremene avione), kao i verovatnoća da će u budućem ratu vazdušni desanti biti češće primenjivani nego u prošlom, još uvek opravdavaju njenu upotrebu i čine je realnom i u uslovima savremenog rata. Svakako, treba računati i sa činjenicom da je SPAA dostigla svoj vrhunac razvoja i da se, u perspektivi razvoja sredstava za napad i odbranu iz vazduha, verovatno ne može računati s nekakvim kvalitetno novim usavršavanjem SPAA. Pa ipak, dok postoje avioni koji lete u njenom dometu i granicama njenih taktičko-tehničkih mogućnosti, postojeća SPAA moći će uvek da bude sa uspehom korišćena. A takvih ciljeva će još biti, posebno u okviru primene vazdušnih desanata. Jer brzina transportne avijacije, grupni let i način spuštanja vazdušnog desanta omogućavaju maksimalno korišćenje vatre SPAA. No, pri razmatranju SPAA u odnosu na transportnu avijaciju i vazdušni desant ne treba zaboraviti da će lovačka avijacija uvek štiti vazdušni desant, a LBA će u pripremi za spuštanje napadati rejon spuštanja. Zbog toga, a i inače zbog slabih mogućnosti SPAA za samoodbranu, nju uvek treba ojačavati jedinicama LPAA. Pored ojačanja celishodno je raspored jedinica SPAA dopuniti jedinicama LPAA radi ostvarivanja integrirane vatre na svim visinama dejstva.

Polazeći od iznetih mogućnosti klasične protivavionske artiljerije, a povodom njene upotrebe važno je još naglasiti:

¹⁷ Savremeni računari mogu računati podatke i za avione koji lete po kosoj, kružnoj ili spiralnoj pretpostavci, ali da pri tom avioni imaju konstantnu promenu brzine, što je kod LBA vrlo retko. Takođe, ti računari mogu izračunavati elemente i za avione koji vrše ograničeni protivartiljerijski manevar, kakav će LBA vršiti najčešće u toku osmatranja cilja.

¹⁸ Detaljnija analiza ovog problema prelazi okvire i tendencije ovog članka.

treba težiti da se LPAA osamostali u pokretu i da se osposobi za dejstvo u toku kretanja («PAA samohotke»). Opšti zahtevi nalažu da se naročito vodi računa o gustini vatre — zato se formiraju baterije sa većim brojem cevi (12—18), pri odbrani objekata grupišu se sredstva oko jednog objekta a baterije predstavljaju osnovne vođene jedinice. Za noćna gađanja topovima sa optičkim nišanskim spravama uspešna su samo dejstva baražnom vatrom; radi efikasnijeg gađanja noću, a naročito radi povećanja korisnog dometa, nužno je da pojedini kalibri raspolažu radarsko-računarskim grupama. Vatrene položaje treba birati na takvom udaljenju od branjenog objekta i na pravcu napada aviona, da se najjača vatra ostvaruje na avion u toku nišanjenja. Vatrom LPAA, treba dopunjavati vatru SPAA, koliko radi samoodbrane SPAA, toliko radi integracije vatre na svim visinama dejstva. U SPAA ne dolazi u obzir za samostalnu odbranu velikih i osetljivih objekata ali se može koristiti kao dopuna PAR, grupisanjem na pojedinim pravcima ili i za odbranu manjih stalnih objekata — naseljenih mesta. Može se uspešno koristiti na bojištu, a i u dubljoj pozadini i to za odbranu prostorija na kojima će se kretati ili stacionirati jedinice KoV; vatra SPAA biće naročito efikasna ukoliko se rasporedi i nađe na pravcima leta i upotrebe većih vazdušnih desanata; treba ići na povećanje broja oruđa u okviru osnovnih jedinica; pri rasporedu težiti da se sa vatrenih položaja uspešno može gađati lovačko-bombarderska avijacija, a jedinice odlučno grupisati po pravcima, radi ostvarivanja potrebne gustine vatre.

Pukovnik

Miljenko SRŠEN

ORGANIZACIJA SAOBRAĆAJA I TRANSPORTA U BUDUĆEM RATU

Saobraćaj i transport u eventualnom ratu dobijaće sve veći značaj s obzirom na sve brojniju moto-tehniku koja se uvodi u današnje armije s ciljem da se poveća udarna moć i radijus dejstva jedinica. Istovremeno, upotreba savremenih borbenih sredstava mnogostruko će povećati gubitke u ljudstvu i tehnici, izazvaće mnogobrojna i teška razaranja komunikacija, značajnih objekata i naselja, što će još više komplikovati obezbeđenje nesmetanog pokreta trupa i redovan dotur i evakuaciju. Otuda nužnost da se sagledaju bitni uticaji na mesto i ulogu saobraćaja i transporta, od kojih su odlučujući savremena tehnika i taktika izvođenja borbenih dejstava.

Za organizaciju saobraćaja i transporta od posebnog su značaja nastojanja da se ostvari najveća moguća pokretljivost trupa KoV, što je u skladu sa potrebom da jedinice postignu odgovarajuću gipkost i sposobnost da se brzo prebacuju, koncentrišu i dekoncentrišu, kao i da ostvaruju brz tempo nastupanja u ofanzivnim dejstvima. Baš ovaj zahtev, čije je rešenje — pre svega — u potpunoj mehanizaciji trupa KoV kao jednom od presudnih atributa pokretljivosti, donosi vrlo složen problem: kako rešavati nagomilavanje moto-tehnikе na jednom kilometru puta, odnosno kako obezbediti sve operativne pokrete i pokrete transportnih jedinica koje obavljaju dotur i evakuaciju, računajući da će se na tim istim putevima (ili bar na njihovom pretežnom delu) odvijati i transport za potrebe privrede i stanovništva. Smatram da će primenom motorizacije trupe KoV ostvariti željenu pokretljivost i gipkost samo toliko, koliko se istovremeno reše i zadaci tehničkog održavanja moto-sredstava, održavanja komunikacija i besprekorne organizacije i sprovođenja saobraćaja i transporta. Ovo ističem u prvi plan jer upravo ta tehnika, koja treba da učini trupe pokretljivijim, zbog njihove masovnosti — s jedne i velikih mogućnosti (i verovatnoće) da komunikacije budu razorene — s druge strane, može u određenim uslovima da trupe učini nepokretnim, osobito na područjima sa nerazvijenom mrežom komunikacija, specifičnim topografskim sklopom i klimatskim uslovima.

Ovaj raskorak između broja moto-tehničkih sredstava i propusne moći komunikacija dobro je poznat iz II svetskog rata i u tom pogledu bilo je drastičnih primera na svim frotovima, a osobito na istočnom i u Africi, gde su moto-mehanizovane jedinice sa svom svojom tehnikom ostajale paralizovane na lošim i onesposobljenim putevima, na prostranstvima sa nerazvijenom mrežom komunikacija i zbog prekida lanca dotura pogonskih sredstava. Ove pouke, osobito zbog činjenice da budući rat neće biti njegova modernizovana verzija, već nov kvalitet sa neuporedivo komplikovanijim problemima, treba uzeti u obzir pri razmatranju faktora pokretljivosti i dinamičnosti trupa.

U sklopu saobraćajnog obezbeđenja, u uslovima ograničenog broja komunikacija i njihove izloženosti stalnim razaranjima, pitanje dotura i evakuacije postaje jedan od osnovnih problema, utoliko akutniji, ukoliko se povećavaju dnevni utrošak materijalnih sredstava i broj ranjenih i obolelih. Za izvršenje zadatka dotura i evakuacije biće potrebno da se angažuje neuporedivo više transportnih sredstava nego u prošlom ratu, jer se predviđa i neuporedivo veće trošenje materijalnih sredstava i, u uslovima upotrebe nuklearnog oružja, mnogo više ranjenih i obolelih. Dok je, npr., u I svetskom ratu dnevni utrošak materijalnih sredstava iznosio za jednu pešadijsku diviziju u borbi oko 200 tona, a u II svetskom ratu do 100% više, predviđa se da bi dnevni utrošak materijalnih sredstava u budućem ratu bio za pešadijsku diviziju u borbi još do tri puta veći, a broj ranjenih i obolelih u jednom danu dva i više puta. Značajno je da od ukupne količine materijalnih sredstava koje bi jedna pešadijska divizija savremene formacije dnevno utrošila, odnosno koje bi joj trebalo doturiti, na municiju i pogonska sredstva (prema postojećim proračunima) otpada oko 90%, što je od posebne važnosti za planiranje dotura, tj. za angažovanje komunikacijskih i transportnih kapaciteta. Ovo pre svega opredeljuje značaj i ulogu saobraćaja i transporta u budućem ratu i nameće potrebu da se iznađu i usvoje nove metode u korišćenju komunikacija i transportnih kapaciteta.

Korišćenje komunikacijskih i transportnih kapaciteta. Način i obim korišćenja komunikacija i transportnih sredstava zavisiće, više nego ikad, u prvom redu od mogućnosti koje nudi određena grana saobraćaja, odnosno određena vrsta transporta za zadovoljenje operativno-transportnih zadataka. S toga se, pri planiranju saobraćaja i transporta, ne može polaziti samo od ocene koliko je neka grana saobraćaja ekonomična. Iako je ovaj faktor veoma značajan, on će pri odlučivanju o izboru vrste transporta biti iza onih koji su pri proceni i donošenju odluke bitni da bi se obezbedilo brže i sigurnije izvršenje pokreta trupa i sigurnije zadovoljenje dotura i evakuacije, pa i po cenu manje ekonomičnosti. Odlučujuće je, dakle, dati prednost onim faktorima koji u što je moguće većoj meri otklanjaju opasnost da, dejstvom atomskih i savremenih klasičnih borbenih sredstava, saobraćaj (odnosno neke njegove grane) bude paralisano.

Poznato je npr. da je potrebno 50 do 70 puta manje energije za pokretanje jednake količine korisnog tereta na vodi nego kroz vazduh, ili 8 do 14 puta manje na šinama nego na putu itd. Ali, ti pokazatelji (iz pomenutih razloga) gube (ako se tako može reći) pravu operativno-taktičku vrednost, mada za različite armije imaju i različit značaj kako iz geografskih, tako i iz doktrinarnih razloga. Dok velike pomorske zemlje razvijaju pomorski saobraćaj i dok njihovi eksperti, s obzirom na mogućnost da velike ukrcne i iskrcne luke budu još prvih dana rata potpuno isključene, kao i da skoro svaki klasični konvoj bude uništen još na morskoj pučini, traže za oružane snage nova rešenja u savlađivanju velikih odstojanja (podmornički saobraćaj, vazdušni saobraćaj na velikim visinama i sl.), dotle kontinentalne zemlje, u čijim se teritorijalnim granicama nalaze mala mora sa više manjih i većih

ostrva i čije oružane snage nemaju pretenzija da zauzimaju tuđe teritorije, mogu svoju pažnju da usmere na druge grane saobraćaja.

I železnički saobraćaj u budućem ratu naći će se u sasvim drukčijoj situaciji nego u prošlim ratovima. Stavljene u službu rata pre nešto više od sto godina, on se nesmetano odvijao sve do II svetskog rata, kada je dao velike rezultate, ali pod kraj rata otkriva svoje slabosti pred moćnom lovačko-bombarderskom i bombarderskom avijacijom, sposobnom da ga ozbiljno ometa pa i delimično eliminiše. Savremena avijacija, raketno i atomsko oružje koji stoje na raspolaganju za snažne i precizne udare po železničkim prugama i postrojenjima, vučnim i voznim sredstvima, elektrovodovima i drugim uređajima, staviće ovu granu saobraćaja pred nepromostive teškoće. Železnička vučna i vozna sredstva vezana su za šine i za veće železničke čvorove, te će tako svaki udar po otvorenim prugama i železničkim čvorovima istovremeno pogađati i ta sredstva, kao i uređaje za održavanje i opsluživanje voznog parka, a te gubitke biće teško ili nemoguće nadoknaditi.

Putni saobraćaj, koji se u II svetskom ratu potpuno afirmisao, dopunjujući i često potpuno zamenjujući železnički, imaće u budućem ratu neuporedivo veći značaj. Ovo zbog toga što će jedinice KoV, zbog svog organizacijskog sastava i taktike izvođenja borbenih dejstava, kao i zbog jako umanjene mogućnosti da se koristi železnički saobraćaj, biti upućene na pokrete putevima. Putevi predstavljaju široku mrežu saobraćajnica koje se protežu u svim pravcima do iole važnijih privrednih rejona, naselja i sl., obezbeđuju na kopnu najviše uslova za zadovoljenje saobraćajnih i transportnih potreba, čak i kad je ta mreža nedovoljno razvijena i sa nezadovoljavajućim eksploataciono-tehničkim stanjem. Ukoliko je putna mreža razvijenija, s većom propusnom moći i s boljim tehničkim rešenjem, utoliko će više odgovarati svojim zadacima. Sem toga, u putnom saobraćaju se pojavljuju sve savremenija transportna sredstva čija je velika prednost što nisu vezana za krute redove vožnje i za pravce (kao železnica), a po svojim današnjim transportnim kapacitetima pružaju velike mogućnosti.

Vazdušni saobraćaj, kao najperspektivniji, dobija sve veći značaj. Iako najmlađi, on se najbrže razvija, jer je to vid saobraćaja koji se manifestuje kao potreba društva na određenom stepenu njegovog razvitka. Stoga kulminaciju razvitka vazdušnog saobraćaja nije moguće sagledati. Nesumnjivo, ljudski rad i vreme svakim danom dobijaju sve više u vrednosti a u ratu bi imali takvu vrednost, koja saobraćaju daje ogroman značaj. Međutim, ovoj prednosti u vremenu kod vazdušnog transporta suprotstavlja se ekonomski momenat — cena prevoženja, koja je po svom apsolutnom iznosu veća nego u drugim granama saobraćaja. Zbog suprotnog delovanja ova dva faktora, dobija se različit rezultat pri proračunu ekonomičnosti transporta na različitim relacijama, što treba imati u vidu pri planiranju njegovog korišćenja. Dok je vazdušni transport na dugim relacijama, zbog ogromne uštede na vremenu, u određenoj prednosti, dotle je na srednjim, a osobito na kratkim relacijama sve manje rentabilan, te za svaki konkretan slučaj treba izvršiti svestranu procenu i proračun. Sigurno će dalje usavršavanje proizvodnje vazdušnih transportnih sredstava i po-

gonske energije u budućnosti ovaj transport učiniti jeftinijim. Posebno će u svim vidovima borbe veliku primenu naći helikopteri savremenog tipa, a naročito za transporte na kratkim relacijama i bliže prostorijski neposrednih borbenih dejstava, gde transportni avioni nisu pogodni.

I pored snažne ekspanzije vazdušnog saobraćaja, ovaj vid transporta još je u ograničenim okvirima, jer je veća proizvodnja savremenih transportnih vazdušnih sredstava veoma skupa, pa se danas ipak nalazi zadovoljavajuća zamena u drugim granama transporta. Međutim, zahtevi koji će se u budućem ratu postaviti pred transport da bi se obezbedilo izvršenje operativno-taktičkih zadataka, imajući u vidu dejstvo savremenih borbenih sredstava koje će znatno umanjiti transportne mogućnosti drugih grana saobraćaja (ako ne i paralisati ih), dovoljan su razlog da se pristupi razvijanju vojnog vazdušnog transporta najširih razmera, što za velike sile — u pogledu ulaganja sredstava, nije prepreka. Male zemlje teže ka tome i čine napore u okviru svojih mogućnosti i potreba.

Ova razmatranja ne isključuju bilo koju granu saobraćaja ili bilo koju vrstu transporta, čak ni onu koja je već u II svetskom ratu bila smatrana zastarelom (zaprežna, tovarna i sl.). U budućem ratu neće biti intaktnih komunikacija; može se očekivati takvo uništenje i oštećenje svih vrsta komunikacija i transportnih sredstava da će se u njihovim kapacitetima permanentno osećati oskudica. Zbog toga, važnih i nevažnih komunikacija i važnih i nevažnih transportnih sredstava neće biti, jedino se može govoriti o osnovnim komunikacijama i transportnim sredstvima i onim koje to ne mogu biti. To će nametnuti potrebu ne samo da se racionalno koriste osnovne grane saobraćaja, nego da se koriste sve raspoložive komunikacije i transportna sredstva prema njihovim mogućnostima, kombinujući i dopunjujući jedna drugim. Zbog svega toga (mada je ovde data samo skica) ni sama organizacija, planiranje i izvršenje saobraćaja i transporta ne može počivati na starim formama. Elementi kao što su: dinamičnost, brze i iznenadne promene situacije, zasićenost tehnikom, psihički uticaj novih nepoznatih borbenih sredstava i sl., isključuje primenu starih šablona. Novi uslovi neminovno zahtevaju primenu novih metoda u organizaciji, planiranju i sprovođenju saobraćaja i transporta. Svaki postupak zahtevaće neuporedivo veću kompleksnost i preciznost nego do sada. To nameće potrebu da organizacija saobraćaja obuhvati kao integralnu celinu: planiranje saobraćaja i transporta, izvršenje transporta, regulisanje saobraćaja, službu održavanja komunikacija, službu tehničke pomoći i obezbeđenje za saobraćaj vitalnih objekata. Bez kompleksnog rešavanja svih ovih pitanja, mislim da se ne može obezbediti da saobraćaj i transport odgovore svojim zadacima u budućem ratu. Pitanje metoda objedinjavanja i koordinacije ovih komponenta i nadležnosti u tom pogledu, predmet su posebnog razmatranja

Planiranje saobraćaja. Umešnim planiranjem treba obezbediti plansko korišćenje svih raspoloživih komunikacija i uredno sprovođenje saobraćaja na njima. Osnova za planiranje jesu: zamisao dejstva — operacije (odluka komandanta), stanje i kapaciteti raspoloživih komunikacija, broj i sastav korisnika komunikacija i očekujuća dejstva ne-

prijatelja po komunikacijama i objektima na njima. Ovim planiranjem treba izvršiti podelu komunikacija na korisnike, imajući u vidu tehničko-eksploatacione osobine raspoloživih komunikacija, mogućnost i potrebe njihovog korišćenja i drugo. Znači, planom upotrebe komunikacija treba tačno odrediti: koje komunikacije, ko, kako i u koje vreme koristi, kojim snagama i po kom metodu treba organizovati regulisanje i kontrolu saobraćaja, koje sve mere treba preduzeti da bi se pokreti što pravilnije i što sigurnije odvijali.

Pored osnovnog plana, iz kog treba da se vidi podela komunikacija na korisnike i angažovanje transportnih sredstava, treba detaljno i precizno planirati korišćenje svake grane saobraćaja — transporta ponaosob. Pri ovome treba imati u vidu:

U putnom saobraćaju neophodno je da na jednom putu saobraćajem upravlja samo ona komanda u čijoj je nadležnosti taj put; nadležnost nad putnom mrežom svake komande-jedinice treba da se poklapa, kad god je to moguće, sa njihovom zonom dejstva (osim za puteve — delove puta koje pretpostavljena komanda zadrži u svojoj nadležnosti); za korišćenje puteva u nadležnosti više komande traži se odobrenje, a korišćenje puteva u nadležnosti potčinjenih komandi treba blagovremeno najaviti, vodeći računa o potrebama i zadacima koji su dati tim komandama; za korišćenje puteva u nadležnosti drugih jedinica treba tražiti odobrenje, ukoliko viša komanda nije to regulisala.

Izvesno je da će planiranje putnog saobraćaja biti veoma delikatno, jer je to osnovna grana saobraćaja za KoV, pa će intenzitet korišćenja biti vrlo velik, kako od strane operativnih, tako i transportnih jedinica (za dotur i evakuaciju). Osim toga, treba računati i da će putevi i objekti na njima, zbog svoje važnosti, biti tučeni i razarani.

U železničkom saobraćaju neophodno je zadržati centralizovano planiranje — sem za odvojene kraće i oštećene delove pruga; postojeća mirnodopska organizacija na železnici funkcioniše i u ratu, no potrebno je da se ojača stručnim vojnosobraćajnim organima u važnijim čvorovima i železničkim stanicama (osobito bliže prostoriji borbenih dejstava); oružane snage zadržavaju u redosledu prevoženja apsolutni prioritet.

Pošto će u toku rata jedan od osnovnih problema biti kako da se u transportu i saobraćaju usaglase zahtevi privrede i stanovništva sa potrebama oružanih snaga, biće od velike koristi ako se na železnički transport prenese što veći deo tereta u prevoženju za potrebe privrede i stanovništva i time oslobode putne komunikacije za vojne potrebe. Kada će se pojaviti potreba, a i uslovi za vojna prevoženja železnicom, prvenstveno bi trebalo da se prevozi materijal.

Korišćenje vazdušnog transporta treba potpuno sinhronizovati sa ostalim granama transporta. Planiranje korišćenja vazdušnog transporta, odnosno njegovo usklađivanje sa drugim transportnim granama, zadatak je one komande koja će raspolagati vazdušnim sredstvima.

U plovidbenom transportu na malim morima biće korisno i nužno planirati upotrebu ribarskih brodova, trabakula i slično utoliko više, ukoliko neprijatelj intenzivnije kontroliše i tuče veće luke i pristaništa. Na neka obimnija prevoženja na plovnim rekama teško će se moći

računati. Rečna plovna sredstva biće nužna za savlađivanje rečnih to-
kova, pri forsiranju.

Organizacijska struktura savremenih jedinica i saobraćaj. Pok-
reti operativnih jedinica u budućem ratu neminovno će imati karak-
teristike analogne organizacijskoj strukturi jedinica i stvarnim uslo-
vima. Dok je, npr., ukupna dubina marševske kolone pešadijske divi-
zije u II svetskom ratu iznosila prosečno 30 km, danas je ona kod sav-
remene pešadijske divizije 4 — 8 puta veća. Te razlike nastale su kao
rezultat povećanja odstojanja između i unutar ešelona u cilju sma-
njenja atomskog cilja, a još više zbog povećanja moto-tehnike i druge
tehnike u savremenim formacijama. Već danas pešadijska divizija
nekih armija ima u svom sastavu 1.800 do 3.500 vozila, a oklopne me-
hanizovane divizije i do 5.000 vozila.

Ako bismo, ne upuštajući se u razmatranje strukture marševskih
kolona, uzeli proračunsku normu koja je prihvatljiva za sve savremene
armije ili je prihvatljiva sa neznatnim razlikama, a to je da na jednom
km puta dođe 13 do 15 vozila (čime se obezbeđuje potrebna rastresi-
tost), onda bi ukupna dubina kolone iznosila za pešadijsku diviziju sa
1.800 vozila — 120 do 138 km; za pešadijsku diviziju sa 3.500 vozila —
233 do 269 km; za oklopnu mehanizovanu diviziju sa 5.000 vozila —
do 330 km itd. Ako bi se tražila neka srednja norma u broju vozila,
a analogno tome i dubina kolona, onda bi ona iznosila za pešadijsku
diviziju 2.650 vozila ili 177 do 203 km ukupne dubine kolone.

Dubina kolone pešadijske divizije tehnički manje opremljenih
armija odgovarala bi, približno, prvoj normi.

Prednji proračuni su u svakom slučaju približni, jer za svaki
konkretan slučaj treba raditi precizne šeme organizacije marševskih
kolona, odnosno ešelona i precizne proračune njihovih dubina. Među-
tim, izneti metod proračunavanja dubine kolone biće nametnut kad će
biti potrebno da se brzo planira i procene kapaciteti i mogućnosti u
saobraćajnom pogledu. Osim toga, ovakav proračun daje dovoljno tačne
elemente za donošenje odluke u uslovima nedostatka vremena, što će
verovatno, biti normalna pojava u budućem ratu.

Postoje i mišljenja da se dubina marševskih kolona može sma-
njivati time što bi se skraćivali odstojanja između vozila na 20 do 25
metara. U tom slučaju, na 1 km puta dolazilo bi oko 17 do 20 vozila
(računajući međusobna kao i taktička odstojanja). Međutim, ovakvo
smanjenje uslovalo bi smanjenje brzine, što je suprotno tendenciji da
se postignu što veće brzine, a sem toga ne bi bila zastupljena ni od-
govarajuća rastresitost. Na kraju, ako bi skraćivanjem odstojanja iz-
među vozila u koloni, zatim racionalnim komponovanjem kolona-eše-
lona i sl. i smanjili nešto dubinu kolone-ešelona, to skraćivanje može
biti neznatno, a problem manevra na komunikacijama kolonama-eše-
lonima sa tako velikom masom moto i druge tehnike ipak ostaje.

Za uspešan manevar na komunikacijama, odnosno za uspešno
izvršenje pokreta, neophodne su radikalne promene u načinu formi-
ranja kolona-ešelona, u načinu i brzini njihovog kretanja, regulisanju
saobraćaja i sl. Formiranje i vođenje homogenih kolona dubine 50, 60
i više kilometara na jednom putu, po starim šablonima i dosad pred-

viđenim brzinama kretanja, smatram da ne bi bilo ni moguće, ni ce-lishodno, jer bi dugo zauzimale put, a smicanje s puta bilo bi jako ote-žano, dolazilo bi do nagomilavanja i time bi kolone postajale unosan atomski cilj čime bi došlo u pitanje izvršenje zadatka: stizanje u od-ređeno vreme na određeni cilj. Kako bi izgledalo takvo kretanje, od-nosno eksploatacija komunikacija, evo nekoliko pretpostavki.

Ako bi, npr., jedna motorizovana kolona dubine 50 km (650 do 750 vozila, što iznosi polovinu snaga manje pešadijske divizije) trebalo da izvrši noćni marš na marš-ruti od 150 km, na jednosmernom putu za makadamskim kolovoznim zastorom, koristeći predviđene brzine (prosečno 15 km/č) onda bi joj za savlađivanje naznačenog odstojanja bilo potrebno 13,20 časova noćnog vremena + 4 časa za izlazak na put za produženje marša i smicanje s puta — svega 17,20 časova ili 2 noću

$$V = \frac{Dk + Dp}{1} + v = \frac{50 + 150}{15} + 4 = \frac{200}{15} + 4 = 13,33 + 4 = 17,33$$

ili 17 i 20 min.¹⁾ Drugim rečima, za izvršenje marša pod ovim uslo-vima put bi praktično bio zauzet 17,20 časova ili 2 noći, a kolone bi stigle na marševski cilj posle 33 časa. Ako bi se na ovom istom putu i u isto vreme u suprotnom pravcu (što će biti normalna pojava), kre-tala jedna transportna ili neka druga kolona, onda bi se znatno povećalo vreme za savlađivanje marš-rute za jednu od njih zbog stajanja radi ukrštanja.

Ako bi se, pod istim uslovima i uz besprekornu organizaciju saobraćaja, marš izvodio malim kompaktnim grupama, brzinom od 25 km/č, onda bi određenu marš-rutu ova kolona savladala za 8 časova, tj. za jednu noć. Znači, marš-ruta bi bila savladana u vremenu koje je kraće za 9,20 časova, što je utoliko značajnije ako se ima u vidu da bi zbog tih 9,20 časova (radi predanka) kolona stigla na marševski cilj 24 časa kasnije, što nije beznačajno.

Drugi primer: ako bi jedna pešadijska divizija, manje snabde-vena moto-tehnikom (1.800 vozila), u nedostatku komunikacija boljeg kvaliteta organizovala marš na jednom putu na relaciji od 180 km, noću, po pomenutoj normi od 15 km/č, dubina kolone iznosila bi ukupno 120 do 138 km, a za izvršenje marša bilo bi potrebno 25 do 26 časova

$$V = \frac{Dk + Dp}{1} + v = \frac{120 + 180}{15} + 6 = \frac{300}{15} + 6 = 20 + 6 = 26 \text{ — ukupno}$$

26 sati ili 3 noći). Međutim, ako bi divizija koristila još jedan put i marševala u dve kolone po 60 km dubine, na istoj dužini relacije bilo bi joj potrebno za izvršenje marša znatno manje vreme, uz istu brzinu

$$V = \frac{Dk + Dp}{1} + v = \frac{60 + 180}{15} + 4 = \frac{240}{15} + 4 = 16 + 4 \text{ sata}$$

za izlazak i smicanje s puta). Prema tome, svaka kolona izvršila bi marš za 20 časova ili za dve noći, umesto za tri noći, što znači da bi di-vizija u ovom slučaju bila 24 časa pre na marševskom cilju — što će nekad biti veoma značajno.

¹ V — vreme potrebno za izvršenje marša; Dk — dubina kolone; Dp — dužina marš-rute; 1 — brzina kretanja na km/č; v — vreme za izlazak kolone-če-lona na marš-rutu i smicanje s puta (po 1 čas).

Međutim, ako pešadijska divizija maršuje na jednom putu sa savremenim kolovozom (asfaltom), uz savremenu organizaciju saobraćaja i kreće se u malim ešelonima (grupama), pri čemu je omogućeno da se brzina kretanja znatno poveća (na 25 i više km/č), efekat marša bio bi veći i divizija bi određenu marš-rutu savladala za dve noći ($V = \frac{Dk + Dp}{1} + v = \frac{120 + 180}{25} + 4 = \frac{300}{25} + 4 = 12 + 4 = 16$ časova).

Dnevna kretanja takođe daju mnogo veći efekat, uz mnogo manje naprezanje. Po danu se mogu ostvariti dvostruko, pa i trostruko veće brzine kretanja nego noću, naprezanje moto-tehnike i zamor vozača daleko su manji, ostvarenje marševskog reda i regulisanje kretanja je lakše i jednostavnije itd. To znači, da se za kraće vreme mogu savladati znatno veće marš-rute, upravo za onoliko kraće vreme za koje se povećava brzina kretanja. S toga dnevne pokrete nikad ne treba a priori isključiti, osobito ne za manje i brže jedinice, koje za relativno kratko vreme mogu savladati dosta duge marš-rute.

U navedenim primerima uzeta je pešadijska divizija sa manjim brojem motornih vozila; međutim, ako imamo u vidu i takve savremene divizije koje u svom sastavu imaju 3.800 do 5.000 vozila, onda je jasno da bi takvim divizijama bilo potrebno mnogo više vremena za izvršenje marša na naznačenoj marš-ruti.

Iz ovih pojednostavljenih primera vidljivo je da bi šablonsko planiranje i sprovođenje saobraćaja i transporta moglo da ima štetnih posledica. Budući rat neće trpeti nikakve šablone — ni u taktici izvođenja borbenih dejstava, ni u bilo kojoj drugoj delatnosti. U organizaciji saobraćaja i transporta, brzina i elastičnost u planiranju i izvršenju zadatka imaće poseban značaj. Iako elementi planiranja i sprovođenja saobraćaja i transporta ostaju, manje-više, isti ili slični onima u prošlim ratovima, načela dobijaju nov kvalitet, a fizionomija ove delatnosti biće sasvim drugačija. Na primer, načelo »Odvojeno marševati — uskupno se tući« ne samo da će važiti i u budućem ratu, već i dobija u značaju, samo način njegovog ostvarenja mora biti drugačiji nego u prošlim ratovima. Slično je i sa ostalim načelima. U novim uslovima bilo bi veoma teško formirati kolone i voditi ih po pravilima II svetskog rata. Mislim da formiranje homogenih divizijskih i pukovskih kolona i njihovo marševanje kao celine nije više moguće. Savremeni uslovi zahtevaju da i borbeni i neborbeni delovi ostanu na komunikacijama što kraće vreme i da što pre stignu u planirane rejone bez gubitaka ili bar uz minimalne gubitke. Ovo očigledno nameće potrebu da se maršuje po grupama — malim ešelonima (tako se ekonomično koriste tehnička svojstva savremenih motora, jer se znatno povećava brzina kretanja), kao i da se za marševanje koristi što više paralelnih puteva (deleći ih na jedinice prema osobinama moto-tehnike u svakoj od njih, kao i prema karakteru njihovih predstojećih zadataka): ovo su bitni uslovi za postizanje rastresitosti i racionalnog iskorišćenja komunikacija. Iz ovoga proizlazi da procenu i proračune (po vremenu i prostoru) treba izvršiti precizno i brzo, te na osnovu istih izraditi precizan plan marša po metodu grupnih kretanja.

Obezbeđenje pokreta. Organizacija grupnog kretanja borbenih delova mora da bude takva da vešto sinhronizira celinu u svojoj izvršnoj etapi marša. Pri ovakvom kretanju marševska obezbeđenja morala bi izgledati drugačija od dosadašnjih. Smatram da je moguće i ostvarljivo da se i pri ovakvom načinu kretanja ostvari bezbednost marševanja — pokreta, organizujući stalna bočna osiguranja u zoni pokreta, odnosno marševskih pravaca, delovima maršujućih jedinica kao i teritorijalnim i partizanskim jedinicama. Što se tiče mogućnosti susretnih borbi, one će, verovatno, biti normalna pojava u budućem ratu. Stoga će prednji odredi (makar i brojno mali), sastavljeni od brzih mehanizovanih delova, naoružani najefikasnijim oružjem, imati veliki značaj. I u ovom pogledu teritorijalne i partizanske jedinice mogu imati veliku ulogu.

Okolnost da će se pripreme i izvođenje borbenih dejstava odvijati brzo i takoreći bez predaha, da će nastupati brze i značajne promene situacije, da će se skoro uvek oskudevati u komunikacijskim i transportnim kapacitetima i da će se isti permanentno biti razarani i uništavani, a da bi se ostvarilo elastično i dovoljno energično upravljanje saobraćajem i transportom, od posebnog značaja će biti uspostavljanje i održavanje sigurne veze. Lični kontakt i usmena naređenja, koji su do sada bili, može se reći, osnovni i najpoželjniji način kontaktiranja u nižim jedinicama — komandama, pa čak i u višim, u budućem ratu biće u najviše slučajeva iznimni, te će korišćenje savremenih tehničkih sredstava veze biti neophodno u svim prilikama, a posebno za uspešno upravljanje saobraćajem i transportom. Bez sigurne višekanalne veze sa saobraćajnim i transportnim jedinicama, kao i sa svim korisnicima komunikacija, nema regulisanja saobraćaja, a bez energičnog regulisanja saobraćaja nema planskog korišćenja komunikacija, tj. nema planskog izvršenja saobraćaja i transporta. Stoga jedinice za regulisanje saobraćaja, jedinice za izviđanje i održavanje komunikacija i jedinice za obezbeđenje objekata na komunikacijama moraju biti snabdevene najsavremenijim sredstvima veze.

Služba regulisanja i kontrole saobraćaja. Za saobraćaj i transport od posebnog je značaja služba regulisanja i kontrole saobraćaja te joj u okviru organizacije saobraćaja i transporta valja pokloniti odgovarajuću pažnju. Ova služba imaće zadatak da sprovede sve mere i postupke koji će obezbediti plansko i nesmetano odvijanje saobraćaja na putevima, kao i poštovanje svih saobraćajnih odredaba od strane učesnika u saobraćaju. Radi uspešnog regulisanja i kontrole saobraćaja biće neophodno da se svi korisnici puteva potčinjavaju zahtevima organa za regulisanje i kontrolu saobraćaja o pitanjima koja se odnose na poštovanje saobraćajnih odredaba, tj. o pitanjima reda i discipline u saobraćaju pri sprovođenju saobraćajnih planova, odobrenih ili naknadno korigovanih od nadležnih komandi.

Regulisanje i kontrolu saobraćaja u budućem ratu najverovatnije neće uvek moći da sprovedu same saobraćajne jedinice. Za izvršenje ovog zadatka biće nužno da se koriste i vojnici pešadije, rodova i službi. Ovo tim pre što se mora obezbediti disciplina i red na svim putevima u zoni svake jedinice i to ne samo za kretanje vlastitih jedi-

nica i kolona, već i za kretanje svih potencijalnih korisnika komunikacija: suseda, kolone pretpostavljene komande, civilnog saobraćaja i drugih koji prijave, odnosno najave korišćenje komunikacija. To će zahtevati da se putevi podele prema nadležnosti u cilju sigurnog upravljanja saobraćajem, na: puteve — komunikacije koje dotična komanda zadržava u svojoj nadležnosti, i puteve — komunikacije koji su u nadležnosti potčinjene komande.

Put jedne komande može se protezati i u zoni potčinjene jedinice. U toku dejstava putevi će brzo menjati svoj značaj, te će se tako menjati i njihova pripadnost u pogledu nadležnosti.

Treba podvući da na putevima koji su u nadležnosti jedne komande može za regulisanje saobraćaja, red i disciplinu da bude odgovorna samo ta komanda.

Regulisanje i kontrolu saobraćaja (vojnog i civilnog) u zoni borbenih dejstava obavezno će vršiti organi saobraćajnih jedinica, odnosno vojne jedinice, a na putevima van borbenih dejstava i u većim garnizonima organi civilne službe za regulisanje saobraćaja, s tim da prioritet u korišćenju imaju vojne jedinice.

Tehničke službe. U uslovima budućeg rata, kada će komunikacije i objekti na njima zbog svoje važnosti biti predmet i cilj permanentnih udara, od posebnog je značaja da se na njima organizuje održavanje najveće moguće sposobnosti za odvijanje saobraćaja. Stoga će biti potrebno da se, pri organizaciji saobraćaja i transporta, istovremeno pažljivo razmotri pitanje izgradnje, opravki i održavanja komunikacija i objekata na njima, što znači da će za svaku konkretnu situaciju biti potrebno da se predvide odgovarajuće inženjerske jedinice sa određenim zadacima. Osim toga, sve jedinice moraju biti sposobne za brzo uklanjanje prepreka na komunikacijama, za uređenje obilazaka i improviziranje manjih objekata na putevima.

Služba tehničke pomoći biće od velikog značaja za uklanjanje oštećenja i kvarova moto-tehnike, sklanjanje onesposobljenih sredstava sa puta, njihovu dalju evakuaciju i sl. Ova služba je danas u razvoju i u mirnodopskom javnom saobraćaju, te je potrebno da se, u saradnji sa odgovarajućim organima javnog saobraćaja, o ovom pitanju stiču određena iskustva, a postojaće mogućnosti da se i vojna i civilna integrišu u jedinstvenu službu tehničke pomoći.

Ovde su dotaknuti neki od bitnih elemenata inače kompleksne i veoma značajne delatnosti na organizaciji i sprovođenju putnog saobraćaja i transporta u savremenom ratu. Iznete postavke smatram da daju osnovu za diskusiju i dalju razradu ovog pitanja.

Pukovnik
Pero MILINOVIĆ

ISKUSTVA IZ PLANIRANJA I IZVOĐENJA OBUKE STAREŠINA U TRUPNIM KOMANDAMA

U obuci jedinica značajno mesto zauzimaju tematski plan taktičkih vežbi svih vrsta i plan obuke starešina komandi. Ti se planovi sprovode u život kroz mnogobrojne i raznovrsne forme obuke starešina bez trupe, odnosno taktičke ili združene vežbe manjeg ili većeg obima, sa različitim nastavnim pitanjima, ciljevima i težištima. Međutim, cilj koji se želi postići njihovom realizacijom je zajednički — osposobiti komande (štabove) i jedinice za rad i dejstva. Za njegovo ostvarenje — uz kvalitetno obavljanje svakodnevnih, tekućih i svih ostalih poslova — potreban je velik napor komandi i svih starešina. U vezi s tim postavlja se pitanje usklađenosti obe ove vrste planova. Da li operativno-taktički zadaci za obuku starešina treba da budu zasebni od onih za taktičke ili združene vežbe? Da li izrađivati posebne operativno-taktičke zadatke i za svaku formu obuke starešina, na primer, grupna zanimanja, štabne ratne igre, komandno-štabne ratne igre i komandantska putovanja? Odnosno, da li je najbolja praksa da iz jedne operativno-taktičke zamisli logički proizilaze ako ne sve a onda 'bar izvestan broj navedenih formi obuke, počinjući, na primer, sa grupnim zanimanjem (ako je planirano) preko štabne ratne igre i završavajući sa komandno-štabnom ratnom igrom ili komandantskim putovanjem?

Pri odgovoru na ova pitanja neophodno je, pored ostalog, početi od toga da su za razradu mnogobrojnih i kompleksnih taktičkih zadataka potrebni ogromno vreme i rad većeg broja opštevojnih i rodovskih starešina. Tako je, na primer, za solidnu razradu i realizaciju elaborata samo za jednu grupu zanimanja s 2—3 supozicije potrebno oko 25 radnih dana, a za elaborat za komandno-štabnu ratnu igru i njeno izvođenje daleko više. Ako se pretpostavi da su planom obuke starešina trupnih komandi predviđene sve četiri pomenute forme rada, kao i jedna taktička (združena) vežba, i da se za svaku formu izrađuje posebna operativno-taktička zamisao, može se dobiti jasna predstava o količini vremena potrebnog za obavljanje tako obimnih zadataka. Ako bi se tako radilo, onda bi se operativno-nastavni organi komandi u velikoj meri pretvorili u neku vrstu »biroa« za razradu taktičkih zadataka, odnosno »prikovali« se za kancelarije i duže odvojili od ostalih tekućih i isto tako važnih zadataka i problema, kao što su češća planska kontrola obuke i vaspitanja u osnovnim jedinicama i pomoć komandirima i komandantima koji se neposredno bave obukom vojnika i nižih starešina. Ako bi se komande i štabovi previše okrenuli svojim unutrašnjim preokupacijama, a nedovoljno živoj i vrlo kompleksnoj problematici trupnih jedinica, gde obuka zauzima prvorazredno mesto, moglo bi se doći do teško prihvatljive računice da, recimo, 85% godišnjeg radnog vremena troše na rad u komandama, pretežno na razradu i realizaciju taktičkih zadataka, a da svega 15% otpadne na neposredno

bavljenje problemima obuke vojnika, nižih starešina i jedinica putem pojedinačnih, grupnih i ekipnih obilazaka.¹

Međutim, bilo bi pogrešno shvatiti da starešine viših trupnih komandi — na primer, divizija — treba da stalno »vise« nad radom i životom nižih komandi i starešina, jer bi se time prešlo iz jedne u drugu krajnost, tj. u prakticizam. Radi se o tome da se naglasi potreba da operativno-nastavni organi komande divizije, kao nosioci nastavne politike, ne zapostavljaju istraživanje i studije metoda obuke i vaspitanja vojnika i jedinica; da usavršavaju materijalne uslove obuke; da daju višim komandama dobro obrazložena mišljenja i predloge o nastavnim programima i planovima; da doprinose izmeni metodskih iskustava, bilo iz obuke bilo iz ostalog rada i rukovođenja uopšte, između trupnih štabova putem neposrednih susreta kroz razne forme, a posebno da stečena iskustva uopštavaju kroz armijske listove i časopise. Od posebnog je značaja da se češće uključuju načelnici rodova i službi u proces izrade mesečnih planova rada i obuke komandi bataljona-divizionia i komandira osnovnih jedinica.

Da bi operativno-nastavni organi što temeljitije izučavali i usavršavali metod obuke, i što uspešnije razvijali materijalne uslove i forme rukovođenja, to jest da bi i na ovom planu bili što aktivniji i produktivniji, neophodno je, pored ostalog, da znatno smanje utrošak vremena za izradu elaborata za obuku starešina. To se, pak, može postići primenom drugačije metode izrade tih elaborata. Prema stečenom iskustvu jedna od njih je da se na jedinstvenoj operativno-taktičkoj zamisli zasniva razrada elaborata za više različitih formi obuke starešina i trupe, čime se, što je veoma značajno, starešine bolje, temeljitije i svestranije pripremaju za vežbe sa trupom.

Postavlja se pitanje kako u konkretnim slučajevima uskladiti pojedine forme obuke starešina u komandama sa planom taktičkih vežbi jedinica, odnosno kako na osnovu jedne operativno-taktičke zamisli razraditi elaborate za više formi obuke starešina? Ako se pretpostavi, na primer, da je nastavnim planom ili direktivom određeno da komanda divizije koncem oktobra izvede pukovsku (dvostranu) taktičku vežbu, a da se plan taktičkih vežbi svih vrsta pravi krajem januara, onda se od izrade plana do izvođenja vežbe raspolaze periodom od devet meseci što je sasvim dovoljno da se bez neke prenapregnutosti stvori operativno-taktička zamisao, razradi taktički zadatak sa rodovskim prilozima, pripremi sama vežba i obave svi ostali poslovi. Pri tome, predviđena taktička vežba može da posluži kao osnova jednog dela obuke starešina. Tako se, na primer, taktička zamisao u celini i taktički zadatak mogu proigrati kroz grupno zanimanje — kompleksno po rodovima — štabnu ratnu igru ili neku drugu pogodnu formu, zavisno od uslova, zamisli i potreba obuke. Ako potrebe zahtevaju u grupna zanimanja može se uključiti i uži deo potčinjenih komandi, bilo neposrednim do-

¹ Vrhovni komandant drug Tito je još za vreme rata upozoravao na opasnost od birokratisanja metoda rada komandi i štabova, tj. u vreme kad su materijalni uslovi njihova života i rada bili manje podesni za takvu pojavu. U direktivi Glavnom štabu Slovenije od 5. I 1944. godine (uoči poznatog pohoda 14. divizije na Stajersku), on, pored ostalog, podvlači: »... Vaši štabovi moraju biti pokretna operativna rukovodstva, a ne kancelarijski ljudi... Štabovi moraju da su neprekidno kod svojih jedinica...« (Zbornik, tom II, knjiga 11, str. 331).

laskom u sedište komande divizije, bilo u sedištu sopstvenih komandi. Kroz takva grupna zanimanja upoznaju se komanda puka koja će učestvovati u vežbi i komande rodovskih jedinica, ojačanja i podrške sa elementima situacije, širim rejonom zemljišta na kojem će se vežba izvoditi, odnosno razmatraju se moguće varijante taktičkih rešenja. Pri tome se ne diskutuje o rešenju (odluci) prepostavljene komande, jer nju, u stvari, komandant divizije donosi na kraju zanimanja, bez učešća potčinjenih komandi.

U daljem procesu korišćenja jedne operativno-taktičke zamisli za više formi obuke, rešenje koje je doneo komandant divizije bez učešća potčinjenih, kao rezultat diskusija na grupnom zanimanju, može poslužiti kao osnova za izvođenje štabne ratne igre u komandi divizije, na kojoj bi se, pored ostalog, pripremali i izrađivali borbeni dokumenti i planovi za izvođenje taktičke vežbe puka. Ako se stvari tako postave onda su celokupna štabska dokumentacija i materijalni (pozadinski) planovi mnogo realniji, zasnovani na potrebama života i rada i ispunjeni stvarnom a ne fiktivnom sadržinom. To, pak, u rad svih organa komande unosi više radne ozbiljnosti i nameće potrebu za tešnjom saradnjom, jer shvataju da bi nedostaci u dokumentaciji i planovima mogli dovesti do negativnih posledica na samoj vežbi. Ovakav metod rada jednovremeno obezbeđuje komandi divizije i deo taktičko-stručne obuke starešina i rešavanje većeg dela pitanja iz sadržaja nastavne pripreme komande za predstojeću vežbu, što nije slučaj kad su pojedine forme obuke starešina odvojene od tematike taktičkih vežbi. Priprema komande i taktičke vežbe metodom odgovarajućih formi ratnih igara ne predstavlja nikakvu novinu. Istim metodom su se u toku drugog svetskog rata pripremala i pojedine veće vojne operacije.² Osim toga, pod navedenim uslovima mnogo je bolji kvalitet obavljanja i ostalih tekućih poslova u komandi, koji nisu mali, a sa vremenom se znatno bolje ekonomišu, nego kad se za svaki zadatak iz plana obuke starešina i jedinica razrađuju zasebni elaborati.

U daljem povezivanju priprema pukovske taktičke vežbe sa različitim formama obuke starešina može se na osnovu plana izrađenog na štabnoj ratnoj igri organizovati izlazak na teren radi neposrednog upoznavanja sa zemljištem, provere realnosti donete odluke po karti na grupnom zanimanju i konačnog utanačavanja plana izvođenja vežbe po prostoru i vremenu. Sve to može ponekad biti i sastavni deo komandantskog putovanja, ako i vežba i komandantsko putovanje proizilaze iz jedne operativno-taktičke zamisli, odnosno kad se rejon izvođenja taktičke vežbe uklapa u zonu komandantskog putovanja. Koliko će se sve ove i druge mogućnosti iskoristiti zavisi od toga kako se na početku pripreme planova za tu nastavnu godinu studijom sinhronizira manji ili veći broj različitih formi obuke starešina sa planovima obuke trupnih jedinica. Tako, na primer, ako su se kroz grupna zanimanja ili štabnu igru proigrale dve-tri supozicije, one mogu poslužiti kao osnova za pripremu sudija i pratilaca rada na vežbi.

² Tako je, prema pisanju maršala Čujkova, komanda Prvog beloruskog fronta, radi stroge tajnosti varšavske operacije, organizovala ratnu igru na kartama kroz koju su izrađeni i utvrđeni zadaci jedinica i na osnovu toga je izvedena sama operacija.

U vezi sa iznetom mogućnom varijantom prilaženja obuci starešina i jedinica postavlja se pitanje raznovrsnosti rada. Sigurno je da je ona bolje zastupljena ako nije sve sinhronizovano. Ali, valja imati u vidu da dobro pripremljeno zanimanje nikad ne može zapasti u jednostranost, jer je teško zamisliti donošenje realne odluke za napad bez dobro proučene odbrane koja se napada, i obratno, a sam proces borbe je preplitanje napada i odbrane. Osim toga, poznato je da se taktički deo obuke starešina ne izvodi samo na osnovu plana dotične komande, već i uključivanjem u određene forme rada prema planovima pretpostavljenih komandi. Ako komanda divizije određene forme obuke starešina u jednoj godini zasniva na taktičkoj vežbi napadnog karaktera, onda je dobro da se planom obuke više komande — kad u njoj učestvuju i komande dotične divizije — predvidi taktička radnja odbrambenog ili nekog drugog (specifičnog) karaktera. Slično je i sa odnosom između planova obuke komande puka i komande divizije. Zato će kvalitet i uspeh biti bolji ako taktička obuka komandi, kao deo ukupne obuke kroz nastavnu godinu, i njena sinhronizacija sa obukom trupnih jedinica rezultira dobrim delom i iz zajedničkih diskusija operativno-nastavnih organa niže i više komande pre konkretizovanja opšte nastavne direktive. U tome bi slučaju planovi obuke starešina i trupnih jedinica bili ne samo realniji već bi se pre njihove izrade izbegao nesklad između težnji pojedinaca za većim brojem formi obuke starešina odvojenih od obuke trupe i materijalnih i vremenskih mogućnosti za njihovo uspešno realizovanje. Jer, suština obuke starešina nije u broju već u kvalitetu zanimanja u celini, zapažanjima (analizi) posle njegovog izvođenja i izvlačenju iskustava za dalji rad i obuku. Borbom mišljenja obezbedila bi se i potrebna raznovrsnost obuke podešavanjem raznih formi i vrsti taktičkih radnji u okviru svih planova, tako da bi plan više komande nadoknađivao ono što iz određenih razloga nedostaje planu niže komande. Što je od posebne važnosti, ovakvi radni kontakti su takođe jedna od mogućih formi za unapređenje opšteg sistema rada i rukovođenja trupnih komandi potčinjenim jedinicama.

Tešnjim povezivanjem sa taktičkom obukom trupnih jedinica, obuka starešina će se manje smatrati ličnim opterećenjem, jer do takvog shvatanja dolazi uglavnom tamo gde joj se prilazi jednostrano i na metodski zastareli način. Pored postizanja nastavnog cilja, praksa je pokazala da tako organizovana i sprovedena obuka starešina znatno manje košta, što je od posebnog značaja sa gledišta štednje.

Izrada i realizovanje plana obuke. Jedan od važnih zadataka u ostvarenju težnji za poboljšanjem kvaliteta obuke je određivanje i formulisanje nastavnih ciljeva i nastavnih pitanja koja čine sadržinu određenih formi i oblika nastave u okviru postojećeg plana. Sadržina pojedinih formi i oblika nastavne aktivnosti, pak, može se utoliko realnije odrediti ukoliko je temeljitije i bolje izvršena analiza obuke starešina u protekloj godini, sa i bez trupe, radi sagledavanja aktuelnih nastavnih pitanja koja pojedine starešine (načelnici rodova — službi) ili grupe starešina (odseci) nisu praktično savladali. Uspeh i kvalitet tih analiza biće bolji ako se problemi i nedostaci ne sagledavaju samo po rodovima i službama, bez izmene i suprotstavljanja mišljenja na sastanku najodgovornijih organa komande sa komandantom na čelu. Ovo zato što je

sadržina svake značajne forme obuke starešina komande kompleksna, pa je i analiza boljeg kvaliteta ako je sprovodi kolektiv u kojem učestvuju i najodgovornije starešine. Pošto, pak, solidno izvedena obuka sa starešinama na svim stepenima komandovanja u trupi uslovljava, pored ostalih činilaca, dobru taktičku obuku svih rodova i službi, to se kolektivna borba mišljenja, zasnovana na snazi razrađenih argumenata, i u ovom slučaju afirmira kao imperativ za kvalitetno sprovođenje u život niza kompleksnih zadataka u celokupnom sistemu rukovođenja.

Drugi značajan činilac za postizanje dobrog kvaliteta obuke je metod kojim starešine određene za pojedina zanimanja i časove prilaze realizaciji plana, a koje se u ulogu nastavnika stavljaju pored svoje formacijske dužnosti. Nastavnička dužnost, razumljivo, zahteva širok okvir vojnostručnog znanja i umešnosti u njegovom prenošenju na učesnike obuke, a metodički je i sadržajno vrlo složena i odgovorna. S druge strane, svakodnevne obaveze prema potčinjenim jedinicama i pretpostavljenoj komandi znatno otežavaju temeljitu pripremu planiranih nastavnika, posebno kad je u pitanju priprema za obradu obimnije nastavne materije, sažete u nekoliko povezanih nastavnih časova. Uzmimo, na primer, obradu formacijske strukture i taktičkih načela upotreba jedinica neke strane armije. Neosporno, za obradu te materije najpozvaniji je odgovarajući organ štaba koji se njom bavi po svojoj funkcionalnoj dužnosti, ali to ne znači da čitav teret treba da padne na njega. Naime, iskustvo je pokazalo da je sa gledišta što većeg aktivnog angažovanja starešina u procesu obuke i podizanja njenog kvaliteta bolje da se taj organ stavi pre svega u ulogu organizatora a ne jedinog nastavnika. On se pri tome može poslužiti različitim metodima, na primer, da sam daje uvodna izlaganja a onda rukovodi dobro pripremljenom diskusijom, ili da određeno uže gradivo izlažu pojedine starešine komande kojima to odgovara po srodstvu posla, a ostali da diskutuju itd. Sličan metod može se primeniti i kad je u pitanju obrada razne druge kompleksnije nastavne materije o našim snagama i sredstvima kojom se starešine teoretski pripremaju za određena grupna zanimanja ili komandno-štabnu ratnu igru. Bitno je da se rad unapređuje, da se izbegavaju krutosti i šabloni i da se što veći broj starešina — učesnika stavi u aktivan odnos prema nastavi, to jest da u istom nastavnom procesu budu i subjekt i objekt obuke. Ako starešine uz to umešno kombinuju kolektivan rad sa individualnim (kroz ličnu pripremu), rezultati nastave u celini biće utoliko bolji i kompleksniji.

Kvalitet teornog dela obuke, dobrim delom, zavisi i od toga koliko u neposrednoj pripremi i obradi pojedinih nastavnih sadržina učestvuju komandanti jedinica i njihovi pomoćnici. Imajući to u vidu dobro je da se i oni češće planom obavežu da pripreme i obrade određena nastavna pitanja, odnosno da, na primer, komandant održi uvodno predavanje o temi čija obrada predstoji. Iz svake uvodne teme, pak, proizilazi i niz drugih aktuelnih pitanja koja mogu obraditi pomoćnici komandanta. Ukoliko se komandanti i njihovi pomoćnici tako postavljaju utoliko se bolje mogu iskoristiti njihova teoretska znanja i metod-ske sposobnosti koje su doneli iz škola.

Pukovnik
Stevó SUNAJKO

PROBLEM MEĐUNARODNIH VOJNIH SNAGA

Kao prvu akciju međunarodnih snaga¹ u cilju smirenja i obezbeđenja političkog rešenja jednog pitanja, neki pisci navode akciju međunarodnog odreda na Kritu 1897-1899.² Do formiranja ovakvog odreda došlo je posle Berlinskog i Sanstefanskog ugovora, kojim je odbijeno pripajanje Krita Grčkoj i posle pokušaja da se uvede parlamentarni režim na Kritu. Arbitražom je rešeno da sultan ostvari neke reforme. S obzirom da to nije ostvario, došlo je ponovo do rata i nastojanja Grčke (akcija pukovnika Vasosa) da Krit pripoji svojoj državi. To je bio povod intervencije »evropskog direktorijuma«. Zato je na konferenciji u Carigradu 1896. stvorena jedna mešovita komisija za organizaciju međunarodne žandarmerije, koja bi održavala javni red i sigurnost i obezbeđivala autonomiju Krita na čelu sa guvernerom iz jedne neutralne zemlje.

Na pomenutoj konferenciji određeno je da Crna Gora pošalje jedan odred žandarmerije koja će sa ostalim obaviti ovu ulogu. Odred crnogorskih dobrovoljaca od 84 lica pošao je na zadatak 7. januara 1897. godine. U njemu je bilo 2 oficira, 10 podoficira, a ostali su bili redovi. Na Kritu su ostali skoro 2 godine i 2 meseca. Tu je umrlo 2 vojnika³. Sa crnogorskim odredom na Krit su došle mornarice Francuske, Engleske, Rusije, Italije i Austro-Ugarske. Vrhovnu vlast je imao savet admirala, a svaki odred je imao svoje zone dejstva; komande odreda bile su nacionalne. Do 28. aprila 1899. godine ovi odredi su imali i administrativnu vlast, a od tog datuma njihov zadatak je bio isključivo održavanje reda.

Međutim, tek od stvaranja prve organizovane međunarodne zajednice — Društva naroda, može se govoriti o stalnoj želji da se oforme međunarodne oružane snage. Ovaj problem je već došao na dnevni red u međunarodnim odnosima. On postaje sve aktuelniji, jer se rat sve više ograničava, da bi posle drugog svetskog sukoba bio sasvim zabranjen kao sredstvo za rešavanje međunarodnih sporova. Ove snage trebalo je da posluže kao neki garant mira, odnosno kao odbrana eventualnoj žrtvi agresije. Zato se još prilikom stvaranja Društva naroda⁴ javlja ideja o stvaranju međunarodnih vojnih snaga.

¹ U ovom radu neće biti reči o sličnim organima Društva naroda i Ujedinjenih nacija, kao, na primer, jedinice evropskih zemalja u Saru za obezbeđenje plebiscita posle prvog svetskog rata, organima za nadzor primirja u Palestini, posmatračkoj misiji u Jemenu, grupi posmatrača u Libanu i sl., pošto postojeća doktrinarna literatura ne smatra da se u ovim slučajevima radi o međunarodnim oružanim snagama.

² Pierre Poirier, *La Force Internationale d'urgence*, Paris 1962. pp. 216-217.

³ Dr Ilija Radosavović, *Međunarodni položaj Crne Gore u 19. veku*, Beograd, 1960, s. 98.

⁴ U Društvu naroda bilo je oko 55 država, neke države SSSR i druge primljene su kasnije, a Nemačka i Japan su tada istupili.

Kad se diskutovalo o paktu Društva naroda u Parizu 1919. godine, francuski delegat Leon Bourgois dao je predlog da se formira međunarodna vojska »koja bi izvodila akcije pod operativnom kontrolom Društva naroda«. ⁵ Francuska diplomatija je istu stvar predlagala i na konferenciji za razoružanje 1932. god. U svom memorandumu o organizaciji mira, francuska delegacija je predložila da države članice Društva stave na raspolaganje izvestan deo civilnog i vojnog vazduhoplovstva kao i deo pomorskih i kopnenih snaga. Ovaj predlog nije uzet u ozbiljnije razmatranje, usled protivrečnosti koje su bile među državama. Senka oktobarske revolucije je bila prisutna gde god se razmatralo neko međunarodno pitanje. Popuštanje pred fašizmom, od strane glavnih evropskih sila — Engleske i Francuske, bilo je tako očito da se ni na kakav sistem bezbednosti tada nije moglo računati.

Kraj drugog svetskog rata doneo je narodima sveta pobedu nad fašizmom i novu svetsku organizaciju OUN, koja u svom ustavu — Povelji definitivno zabranjuje rat i proglašava ga zločinom. Nošene idejom da pred javnim mnjenjem sveta istupe jedinstveno u miru, kao što su bili jedinstveni u ratu protiv fašizma, pobedničke nacije su postavile čvršću osnovu u Povelji za formiranje i funkcionisanje međunarodnih vojnih snaga, koje treba da obezbede zabranu rata i osiguranje mira i bezbednosti.

Međutim, moglo se zapaziti da se odvajkada polazilo u tretiranju ovog problema, povezano sa drugim pitanjima bezbednosti, a posebno sa pitanjem razoružanja.

Sama Povelja povezuje ova dva pitanja i Komitetu vojnog štaba, kao pomoćnom organu Saveta bezbednosti, stavlja u dužnost da mu, pored ostalog, daje savete i pomaže u vezi sa pitanjem »regulisanja naoružanja kao i mogućeg razoružanja«.

Na XIII zasedanju Generalne skupštine, zapadne sile su dale predlog da se u okviru programa za razoružanje obrazuju policijske snage. SAD su 25. XII 1960. god. predložile u svom planu »opšteg i potpunog razoružanja u svetu mira« da se u drugoj fazi razoružanja pojačaju mere za postizanje sporazuma o osnivanju stalnih vojnih snaga UN. Neangažovane zemlje su 1960. predložile u rezoluciji »O opštem i potpunom razoružanju« da se stave na raspolaganje vojne snage UN radi održanja međunarodnog mira i bezbednosti u skladu sa Poveljom. SSSR je iste godine predložio da se u trećoj etapi razoružanja države obavezuju da Savetu bezbednosti stave na raspolaganje vojne snage koje će unapred biti određene.⁶

Sasvim je razumljivo da samo jedinstveno i uspešno rešavanje svih problema bezbednosti može dovesti i do uspeha u formiranju međunarodnih oružanih snaga. No, nerešeni problemi drugog svetskog rata, prekomerno naoružavanje, postojeći sukobi i hladni rat nisu doveli do zajedničkog stava o ovom pitanju.

Kako je svetska zajednica zamislila ove stalne snage UN i koji su uzroci neuspeha u njihovom radu? Još u San Francisku, kad se ski-

⁵ *Istorija diplomatije* t. III, izd. Arhiv za pravne i društ. nauke, Beograd, 1951., str. 40, 48.

⁶ Е. П. Кривчикова, Б. М. Менжинский, *Разоружение и вопрос о создании международных вооруженных сил. Вопросы международного права*, Moskva, 1963, str. 97—114.

cirao posleratni međunarodni poredak oličen u Povelji, mislilo se na to kako ga obezbediti, a pre svega kako obezbediti mir. Otuda još u prvoj rečenici Povelje, kad se iznosi cilj UN, možemo videti rešenost njenih redaktora »da spasemo buduća pokolenja užasa rata, koji je dva puta u toku našeg života naneo čovečanstvu neopisive patnje...«. Zato je u članu 43 Povelje utvrđen postupak za stvaranje oružanih snaga UN, kojima u slučaju prinudne akcije treba da rukovodi Savet bezbednosti. Naime, države se obavezuju da na poziv Saveta bezbednosti, a u skladu sa posebnim sporazumima koji će se unapred sklopiti »stave na raspolaganje oružane snage, pomoć i olakšice, uključujući tu i pravo prolaza, koji su potrebni radi održanja međunarodnog mira i bezbednosti«.

Da bi ovo bilo blagovremeno uređeno, bilo je predviđeno da se stvori Komitet vojnog štaba od predstavnika generalštabova pet velikih sila, stalnih članica Saveta bezbednosti, koji će pružati savet i ukazivati pomoć Savetu bezbednosti u vezi sa svim pitanjima koja se tiču upotrebe i komandovanja ovim snagama, kao i u vezi sa pitanjem kako smo napred naveli, naoružanja i mogućeg razoružanja. Kao što se može zapaziti iz sastava ovog komiteta, velike sile su dobile glavnu ulogu u rukovođenju ovim snagama, jer su one upravo i bile članice Komiteta vojnog štaba.

Bilo je logično očekivati da velike sile, koje su vojnom snagom najviše doprinele slomu osovine i pobedi nad neprijateljem, budu i najviše odgovorne za mir. Ali, ispalo je da su velike sile obezbedile prava, u prvom redu, za sebe budući da je Savet bezbednosti bio ovlašćen da konstatuje ko pretil miru ili čini agresiju, kao i da odluči o merama koje treba preduzeti. Velike sile koje su za sebe rezervisale ovakva prava u posleratnom uređenju sveta, imale su u vidu da te međunarodne vojne snage mogu biti upotrebljene samo protiv neke male zemlje, koja se bude odlučila za agresiju, jer je bilo logično očekivati da će velika sila staviti veto ako bi Savet bezbednosti hteo protiv nje da upotrebi te snage. Usled toga zaključak je i bio da se nije mislilo na neke velike snage, pošto se pretpostavljao uspeh u razoružanju i slab vojni potencijal agresora.

Od posebnog je interesa sagledati kako je Komitet vojnog štaba izvršio svoj zadatak. Po slovu Povelje, on je imao zadatak da rukovodi merama bezbednosti i bio je odgovoran za strategijsko upravljanje oružanim snagama. Pitanje komandovanja trebalo je da bude naknadno utvrđeno. Radi ispunjavanja svog zadatka, Komitet je mogao ustanovljavati i regionalne potkomitete.

Da bi se pristupilo stvaranju ovih snaga, Savet bezbednosti je pozvao Komitet da povede pregovore i da mu dostavi izveštaj sa predlozima o tim pitanjima. No i posle nekoliko godina nije postignut sporazum. Konačni izveštaj, koji je Komitet podneo, sadržavao je u osnovi dve vrste stavova, i od 41 tačke ovog izveštaja na 16 tačaka nije mogla biti postignuta saglasnost između zapadnih sila i SSSR.

Problem je, pre svega, iskrsao u vezi sa sastavom oružanih snaga. Zapadne sile su htele da doprinos država u vojnim snagama može biti takav da države stave na raspolaganje različite snage, kako po globalnom iznosu tako i po vrstama oružanih snaga SSSR je bio za na-

čelo jednakosti u učešću stalnih članica Saveta bezbednosti, obrazlažući to principom jednake odgovornosti za očuvanje mira pet velikih sila, te prema tome pojedina država ili grupa država ne može da ima preimućstvo kod učešća u oružanim snagama OUN.

Sledeći problem, isto tako važan, zbog koga je i izbio nesporazum, bile su baze. Zapadne sile su zahtevale ustupanje baza za ove snage. One su to pravdale vojničkom logikom. Naime, kao vojno-strategijske razloge one su navodile činjenicu da su te baze nužnost za jednu savremenu vojnu operaciju koja bi bila na ma kojoj tački zcm-ljine kugle. SSSR je bio energično protiv korišćenja baza na tuđoj teritoriji, jer bi se na taj način ozakonilo držanje tuđih trupa na teritoriji država, što je protivno načelu suvereniteta i nemešanja u unutrašnji život država. Sličan nesporazum izbio je i zbog razmeštaja ovih snaga. SSSR je zastupao mišljenje da ove vojne snage moraju biti stacionirane na svojim nacionalnim teritorijama, dok su zapadne države zastupale mišljenje da one mogu biti postavljene i na drugim teritorijama i vodama, kako to zahteva strategijska logika. Nesaglasnost je izbila i na drugim pitanjima, kao što su: rok povlačenja ovih snaga posle izvršene akcije, komandovanje itd. Prema tome, nije se mogao postići sporazum u vezi sa najvažnijim pitanjima, te se ove snage, kako su ih izmislili pobednici u drugom svetskom ratu, nisu mogle stvoriti. Drugim rečima, ostala je samo neostvarena zamisao.

Razumljivo je da se takav ishod događaja morao očekivati i da je samim pregovaračima bilo jasno da se u stvaranju stalnih oružanih snaga UN neće uspeti. Stavo koji su iznošeni u pregovorima bili su odraz međunarodnih odnosa odmah posle drugog svetskog rata, a pre svega između dve velike sile. Akutni problemi nagomilani u tom razdoblju uticali su da propadnu sva nastojanja za stvaranje jedne stalne međunarodne oružane snage. Monopol u atomskom oružju, koji je u tom periodu imala SAD, služio je kao osnov za nepopustljivost zapadne strane. Pretenzije za bazama, mestima dislokacije ovih snaga pre akcije, većem učešću u kontingentima vojnih efektivna i sl. ukazivali su na tendenciju dominacije jedne strane što je sijalo duboko nepoverenje kod druge pregovaračke strane.

Kako su zamišljane te snage? One bi služile za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti. Njihova upotreba bila bi na poziv Saveta bezbednosti, u slučaju pretnji miru ili izvršenog napada, pošto bi propali svi pokušaji da se određeni spor reši mirnim sredstvima. Ove snage bile bi unapred određene prema sporazumima država sa Svetom bezbednosti i iz sastava ovih oružanih snaga koje države drže za vreme mira. One bi bile isključivo pod nacionalnom komandom za sve vreme dok se ne pozovu u akciju. Tada bi stupile pod međunarodnu komandu. Ceo sistem vaspitanja, obuke i komandovanja ovim jedinicama ne bi se u ničemu razlikovao od ostalih jedinica dotične države. Disciplina i ceo život u svemu bi bio nacionalni. O ovim pitanjima uglavnom su se saglasili članovi navedenog Komiteta.

Snage UN u Koreji. Rat u Koreji predstavlja prvi slučaj gde je UN upotrebila oružane snage kao pomoć jednoj zaraćenoj strani. Svet bezbednosti je doneo rezoluciju 27. juna 1950. god. kojom je pozvao

članove UN da pruže potrebnu vojnu pomoć Republici Koreji. Pošto je u tom periodu pravo veta, koje su posedovale velike sile, stalne članice Saveta bezbednosti, bila velika prepreka u slučaju potrebe kolektivne akcije, Generalna skupština je 3. novembra 1950. god. donela rezoluciju »Ujedinjeni za mir«, kojom se ovlašćuje, pošto tu niko nema pravo veta, da taj zadatak razmotri i preporuči određene mere, uključiv i vojnu akciju ako je napad izvršen. U tom slučaju bi se Generalna skupština sazvala na vanredno zasedanje, u roku od 24 časa.

Savet bezbednosti je istakao da se međunarodne snage stave pod rukovodstvo SAD, koje bi odredile komandanta tih snaga, a sama komanda se ovlašćuje da koristi zastavu UN kao i vojske svih država učesnica. Pored toga, SAD se obavezuju da o sprovedenim merama dostavljaju izveštaje Savetu bezbednosti. Kao što se vidi ogromna ovlašćenja su data SAD kao članici Saveta bezbednosti, a pored toga i najzainteresovanijoj. Njoj su date prerogative koje bi trebalo da ima jedan međunarodni organ, što bi moglo da posluži kao loš preseden za buduće slučajeve.

U praksi, američka komanda za Daleki istok je postala i komanda UN, a učešće drugih država prema stanju od 31. decembra 1951. izgledalo je:

SAD: suvozemne snage 50,32% pomorske 85,89% vazduhoplovne 93,38%.

Južna Koreja: suvozemne snage 40,10% pomorske 7,45%, vazduhoplovne 5,65%.

16 ostalih država⁷: suvozemne snage 9,58, pomorske 6,66%, vazduhoplovne 0,97%.

Šta iz ovoga možemo da zaključimo? Pre svega, da je međunarodni karakter ovih snaga umnogome umanjen. Radi se, uglavnom, o državama članicama tek stvorenog NATO, odnosno Anzus-pakta koje su sledile politiku SAD. Posebno treba podvući nacionalnu pripadnost komande koja je u produžetku akcija, u stvari, ostvarivala ciljeve svoje države uz pomoć država učesnica. Ove snage su branile interese SAD i njene vojnopolitičke pozicije na Dalekom istoku.⁸

Vanredne oružane snage u Egiptu. Prilikom agresije na Egipat, prvi put vidimo jedan demokratskiji karakter organizovanja i funkcionisanja međunarodnih oružanih snaga. Dve najveće sile sveta bile su tada istog mišljenja u vezi sa pitanjem oportunisti trojne agresije na suverenitet Egipta. Usled poznate agresije, a s obzirom da su dva stalna člana Saveta bezbednosti (V. Britanija i Francuska) izvršile napad, predstavnik Jugoslavije u OUN istupio je sa predlogom za vanredno zasedanje Generalne skupštine, koja je donela rezoluciju (1000 E-S. I) kojom uspostavlja komandu UN za hitne međunarodne snage.

⁷ U ratu u Koreji pod zastavom UN učestvovalo je 17 država (uključiv i Luksemburg koji je kasnije povukao svoj doprinos): Australija, Belgija, Kanada, Kolumbija, Etiopija, Francuska, Grčka, Holandija, Novi Zeland, Filipini, J. Koreja, Tajland, Turska, Južnoafrička unija, V. Britanija i SAD. (United States participation in the United Nations, Report by the president to the Congress from the Year 1951).

⁸ O tome opširnije: O. Гринев, *Кому нужна международная полиция, Международная жизнь*, 1958. № 12 st. 84 i sl.

Za šefa komande naimenovan je general Berns, koji je već do tada vršio sličnu funkciju u službi UN kao šef vojnog štaba UN za primirje u Palestini. Svoj štab je on organizovao od malog broja oficira iz njegovog organa, koji nisu bili oficiri država stalnih članica Saveta bezbednosti. Istovremeno je utvrđeno da članice Saveta bezbednosti ne mogu učestvovati u vojnim snagama. Vrhovnog komandanta sada postavlja UN, a ne neka od država.

Posebno je interesantno istaći vezu UN sa operacijama ovih oružanih snaga. Savet bezbednosti je formirao komitet koji treba da služi UN kao organ za koordinaciju i u neku ruku da obavlja dužnosti Generalne skupštine. Države su zastupljene u komandi preko svog predstavnika, mada bitne odluke donosi komandant. Glavnom komandantu je ostavljeno diskreciono pravo da se prilikom donošenja svojih odluka konsultuje sa nacionalnom komandom. Generalni sekretar odobrava sve mere vrhovnog komandanta, donosi pravila i sklapa ugovore sa vladom Egipta o položaju ovih snaga.

Tako je 8. II 1957. zaključio ugovor sa vladom Egipta o statusu vanrednih snaga i sastavio pravilnik za njihovo delovanje. Kao što se može zapaziti, ovde se radi, u neku ruku, o kolektivnom rukovođenju Generalne skupštine, generalnog sekretara i komande, a time i država učesnica koje su u komandi zastupljene preko svog delegata.

Prema izveštaju generalnog sekretara, brojno stanje ovih snaga 9. oktobra 1957. god. iznosilo je 445 oficira, 5.532 podoficira i vojnika, što znači svega 5.937. (Jugoslavija je dala 55 oficira i 618 ostalih). 1. avgusta 1959. brojno stanje iznosilo je 5.337 (Jugoslavija 719). Sa raznim promenama koje su kasnije nastupile, učestvovala su sa svojim kontingentima: Brazil, Kanada, Danska, Norveška, Švedska, Jugoslavija, Kolumbija, Finska i Indonezija.

Status ovih snaga određen je ugovorom između Egipta i UN, odnosno pravilnikom generalnog sekretara od 1. III 1957. Prema navedenim dokumentima, ove snage su dužne da poštuju zakone domaćina, a ovaj je obavezan da im omogući određene privilegije i imunitet. Komandant je odgovoran UN za operacije vojnih snaga. Izmene u komandama nacionalnih kontingenata vrše se posle konsultovanja između komande i odgovornih vlasti dotične države. U svemu važe nacionalni propisi o disciplini i odgovornosti vojnih lica. Ove snage su dužne da se klone političkih delatnosti koje nisu u skladu sa međunarodnim karakterom njihovog mandata⁹ itd.

Kao što se vidi, sastav ovih vanrednih snaga je pretežno heterogen. Od država sa kapitalističkim sistemom uzete su one snage čije su države u dosadašnjoj politici hladnog rata bile nezapažene, a pored toga male po vojnoj snazi, koje u nerešenim pitanjima današnjeg sveta nisu ispoljile neke posebne pretenzije. Posebno treba istaći da se u ovim snagama nalazi socijalistička Jugoslavija, neangažovane zemlje i neke članice NATO pakta. Na taj način pojavljuje se jedna simbolika jedinstva sveta, svih političkih strujanja i sistema.

⁹ Službeni list FNRJ br. 4/59, str. 14—15, *Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*.

Međunarodne vojne snage u Kongu. Što se tiče Konga, situacija je veoma interesantna. U Kongu je učestvovala 31 država sa raznim vrstama doprinosa i pomoći,¹⁰ uključiv u taj broj i one države koje su povukle svoje kontingente ili određen udeo u drugim službama. Tako je 30. juna 1961. godine brojno stanje ovih vojnih snaga i drugih službi UN iznosilo 19.822 lica.¹¹

Ove snage su formirane na osnovu zahteva vlade Konga, tako da je Savet bezbednosti na svojoj 873. sednici 13/14. jula 1960. god. jednom rezolucijom ovlastio generalnog sekretara da u sporazumu sa vladom Republike Konga »preduzme potrebne korake« da se toj vladi omogući da se koristi potrebnom vojnom pomoći dok nacionalne snage bezbednosti ne budu u stanju da odgovore svom zadatku. Iz toga je generalni sekretar shvatio svoj zadatak isuviše široko, i postavio se kao glavni faktor u celokupnom mehanizmu stvaranja i upravljanja vojnim snagama. On je lično imenovao za vrhovnog komandanta Švedanina, general-majora Carl von Horna, pošto je, po mišljenju generalnog sekretara, stekao potrebno iskustvo kao viši predstavnik UN, i pošto je već bio u sličnoj službi kao načelnik štaba ekipe UN za kontrolu primirja. Generalni sekretar je postao nominalni vrhovni komandant i podnosio izveštaj Savetu bezbednosti. Pri svom kabinetu on je imenovao specijalnog savetnika o vojnim pitanjima — indijskog generala Rikija, a isto tako specijalnog predstavnika u Kongu u prvo vreme Ralf Banča, a zatim Dajala, koji je bio šef vojnih i civilnih poslova UN u Kongu. Kao što se vidi, ovde je komanda imenovana na drugoj osnovi, za razliku od Egipta, a nacionalni kontingenti su unekoliko bili odvojeni od nje. Po želji kongoanske vlade veliki broj kontingenata je odabran iz neangažovanih zemalja i to prvenstveno afričkih — oko 16.500 lica. Učešće ostalih vanafričkih zemalja trebalo je da simbolizuje pomoć sveta afričkoj solidarnosti. Dakle, ni jedna članica Saveta bezbednosti kao i direktno zainteresovana država nije mogla uputiti svoje kontingente u Kongo.

Dakle, sastavu ovih kontingenata ne bi se moglo prigovoriti. Ono što je u osnovama mehanizma rukovođenja bilo nedopustivo jeste široko ovlašćenje generalnog sekretara kao nominalnog komandanta čija je nedoslednost u ovom slučaju pomogla neuspehu akcije. Ali, šira osnova za neuspeh cele akcije svakako je u rešenosti kapitalističkih krugova da ne napuste pozicije u ovoj zemlji i pored formalno date nezavisnosti Kongu.

Oružane snage UN na Kipru. Situacija na Kipru početkom ove godine, objektivno je dovela do toga da je bio ugrožen mir i sigurnost u ovom delu sveta. Naime, poznato je da je dugogodišnja borba stanovnika Kipra za svoju nezavisnost okončana Ciriškim i Londonskim

¹⁰ U Kongu su učestvovali sa vojnim snagama i drugim sredstvima: Argentina, Australija, Austrija, Brazil, Burma, Kanada, Cejlon, Danska, Ekvador, Etiopija, Gana, Grčka, Gvineja, Indija, Jugoslavija, Irska, Italija, Liberija, Malaja, Mali, Maroko, Holandija, Nigerija, Norveška, Pakistan, Sudan, Švedska, Švajcarska, Tunis, UAR, Indonezija.

¹¹ Congo and the United Nations, the First Year, A. G. Mezerik, Part. two, Appendix A. UN Forces in Congo (OUNC) Contributing countries withdrawals and strength.

sporazumima 1959. god. Kipar je na osnovu ovih sporazuma prestao da bude britanska kolonija, koju je V. Britanija držala još od 1878, i postao samostalna republika. V. Britanija je i dalje zadržala baze, a Kipar se proglasio nezavisnom državom. Pored V. Britanije, Turska i Grčka imaju pravo da drže na ostrvu svoje trupe koje bi mogle intervenisati radi odbrane ustavnog poretka.¹²

Ovakav položaj Kipra, u dobroj meri je krnjio njegov suverenitet. Turska i V. Britanija su ovim rešenjem bile zadovoljne. V. Britanija je te baze koristila za agresiju na Egipat kao i u operacijama za Kuvajt.

Usled takve situacije Makarios je poveo akciju za reviziju ustava, što je bio povod za ulične sukobe i žrtve, i ponovne zahteve Turske za podelu ostrva. Ustavni poredak nije mogao da funkcioniše i predstavnici turske etničke zajednice su se povukli iz državnih organa. Nastupila je opasnost od turske invazije, što bi sigurno impliciralo i sličnu meru od strane grčkih trupa. U toj situaciji bila je potrebna pomoć radi održavanja reda i bezbednosti, dok se ne stabilizuje ustavni poredak. Zapadne sile su bile za to da snage NATO preuzmu tu ulogu, čemu se usprotivio Makarios, jer NATO nema pravo pošto Kipar nije njegov član.

Zato je Savet bezbednosti doneo rezoluciju 4. III 1964. koja preporučuje da se, sa pristankom kiparske vlade upute snage UN. Sastav ovih snaga utvrđen je uz saglasnost kiparske vlade, V. Britanije, Grčke i Turske. Komandanta ovih snaga imenovao je generalni sekretar i bio je njemu odgovoran, dok je generalni sekretar odgovoran Savetu bezbednosti.

Sporazumom između vlade Kipra i OUN utvrđen je status ovih snaga, njihova sloboda pokreta, jurisdikcija, disciplina, odgovornost itd.¹³, a sa vladama učesnicama sporazume o njihovim kontingentima pravio je generalni sekretar. Vojne snage su dužne da poštuju zakone Kipra i da odustanu od svake političke aktivnosti kao i od svake druge aktivnosti koja nije u saglasnosti sa njihovom misijom. Vlada Kipra se obavezala da poštuje njihovo međunarodno obeležje. Vojne snage su podložne jurisdikciji svoje države, a vojna lica oružanih snaga kao i sva njihova sredstva nose obeležje UN i zastavu OUN, dok istovremeno nose svoju nacionalnu uniformu sa oznakom OUN. Vlada Kipra im daje olakšice i ne može cenzurisati poštu koja im dolazi. U vezi sa mnogim pitanjima predviđa se koordinacija poslova ovih oružanih snaga i nacionalnih snaga bezbednosti. Pripadnici ovih vojnih snaga ne smeju se javno izjašnjavati o političkim problemima zemlje i moraju biti nepristrasni u odnosima među nacionalnim zajednicama Grčke i Turske.

Što se tiče sastava ovih snaga, 30. aprila stanje je bilo sledeće: Austrija 10 vojnih lica, Kanada 1.087, Finska 1.000, Irska 636, Švedska 889, V. Britanija 2.719 — ukupno 6.341 i policije 28 lica. Zonu Nikozije drže Finci, Kanađani, Englezi i austrijska bolnica, zonu Pap-

¹² Etničke zajednice (Grci 70% i Turci 30%) uživaju unutrašnju autonomiju, a vrhovnu upravu vrše zajednički organi u kojima su, po određenom ključu, zastupljene obe etničke zajednice. U oblasti ustavnih poslova potrebna je saglasnost obeju zajednica što je u praksi dovodilo do toga da su državne funkcije u dosta slučajeva bile paralisane vetom turskih predstavnika.

¹³ Nations Unies — Conseil de Sécurité, Annexe — I — S/5634. 31. III 1964.

hos — Švedani, okrug Famagusta — Irci, okrug Larnaca jedan deo Britanaca, okrug Limasol jedna četa Britanaca i deo norveškog kontingenta.

U ovom slučaju potrebno je podvući da je sastav ovih snaga nešto neobičajan, za razliku od Konga i Egipta. Tako, učestvuju V. Britanija sa skoro pola kontingenata u sastavu međunarodnih snaga. Iako je ona zainteresirana država i stalna članica Saveta bezbednosti. Mada je položaj britanskih snaga u sastavu ovih jedinica drukčiji nego u vojnim bazama, ipak se ne može očekivati da će njene snage u sastavu oružanih snaga UN dosledno poštovati princip nepristrasnosti u odnosu na politički razvitak kiparske situacije. Nesumnjivo, veoma je pozitivno da dve najneposrednije zainteresovane strane — Turska i Grčka nisu u sastavu ovih snaga, ali konačno rešenje spora leži u iznalaženju političkog kompromisa, radi čega je i zadužen posrednik UN, i oformljene su sopstvene snage bezbednosti Kipra.

Mandat i sredstva međunarodnih vojnih snaga. Kod sadašnjih međunarodnih vojnih snaga, kao poseban problem javlja se mandat koji im je poveren i sredstva koja im stoje na raspolaganju za ispunjenje zadataka. Kod oružanih snaga u Koreji situacija je bila jasnija. One su bile poslate da neposredno stupe u borbu, u sastavu jedne zaraćene strane. Međutim, u ostalim slučajevima nije bilo tako. U Egiptu, po mandatu utvrđenom rezolucijom Generalne skupštine od 7. novembra 1956. god. ove snage dobile su zadatak da nadgledaju prestanak neprijateljstva i osiguranje mira u određenim regionima duž demarkacione linije. Drugim rečima, one su imale zadatak da razdvoje zaraćene strane po prestanku neprijateljstva i povlačenju agresora, odnosno, da osiguraju uspostavljanje primirja koje je bilo utvrđeno još februara 1949. god. Ove snage nisu dobile pravo da prelaze na izraelsku teritoriju. Vlada Egipta dala je pristanak za dolazak tih trupa. Situacija je odmah bila konsolidovana i pored zatezanja agresora da povuče trupe iz izvesnih regiona. Ove trupe su relativno lako uspostavile stanje primirja i još uvek su na istom zadatku u cilju održavanja tog stanja.

Prvi put se pokazalo kako ove snage mogu efikasno izvršiti jednu misiju. Pri tome ne treba zaboraviti da su politička klima, simpatije za braniocima i osuda agresora, bili upravo onaj opšti politički uslov koji je u tadašnjim međunarodnim odnosima imao presudnu ulogu za izvršenje njihovog zadatka.

U slučaju Konga treba situaciju detaljnije razmotriti. Prema telegramu koji su uputili generalnom sekretaru predsednik Republike Kasavubu i premijer Lumumba 12. jula 1960., tražena vojna pomoć imala je da posluži za zaštitu nacionalne kongoanske teritorije protiv spoljne agresije koja ugrožava međunarodni mir. U sledećem telegramu od 13. jula iste godine izričito se ističe da pomoć nije tražena u cilju sređivanja unutrašnjeg stanja u Kongu, već radi zaštite kongoanske teritorije od akata agresije koju vrše belgijske trupe poslate iz metropole. Međutim, Savet bezbednosti je svojom rezolucijom ovlastio generalnog sekretara »da u sporazumu sa vladom Konga, preduzme potrebne korake da se toj vladi omogući da se koristi potrebnom vojnom pomoći sve dok, zahvaljujući naporima kongoanske vlade i teh-

ničkoj pomoći UN, nacionalne snage bezbednosti ne budu u stanju da, po mišljenju kongoanske vlade, u potpunosti odgovore svom zadatku«. Kao što se vidi, mandat ovim snagama nije određen po želji vlade Konga.

Određena politička situacija koja je pogodovala stranim imperijalistima i njihovim agentima dovodi do toga da se te snage pretvaraju u oruđe koje je dobrim delom, poslužilo da dođe do poznatog me-teža u kojima su one bile sredstvo upravo protiv legalne vlade koja ih je tražila da joj pomognu i odbrane nezavisnost Konga. Generalni sekretar je u ovom slučaju samostalno tumačio svoju ulogu i rezolu-ciju Saveta bezbednosti. Pored toga što je sebi uzeo više prerogativa nego što mu pripada, insistiranje da se ove snage ne mešaju u unut-rašnje političke borbe, dovelo je do vrlo nemilih događaja i zloupot-rebe zastave OUN. Ove snage su poslužile snagama imperijalizma i dovele do onakvog obrta situacije. Došlo je do ofanzive raznih plaće-ničkih krugova pa i do onakvog događaja od 18. avgusta, kada su na aerodromu Ndili kod Leopoldvila razoružale neke kanadske jedinice koje su bile upućene na dužnost. Pred očima ovih snaga vršena su hapšenja i maltretiranja, sprečavanje legalnoj vladi korišćenja aero-droma, radio-stanica i sl. Mi smo bili uputili u Kongo svoje pilote, tehničare i drugo osoblje očekujući pozitivnu akciju ovih snaga. Me-đutim, rad komande UN u Kongu i njihov mandat došli su u protiv-rečnost. Došlo je do uzurpacije vlasti i intervencije sa strane sa čime se počela ova operacija kompromitovati. Jedinice UN su čak učestvovalе u oružanom gušenju narodnog revolta protiv strane intervencije. Zato su neke zemlje povukle svoje kontingente iz sastava OUN u Kongu, među kojima i Jugoslavija, dajući time na znanje da se ne slažu s takvom upotrebom međunarodnih vojnih snaga.

Što se tiče mandata ovih snaga na Kipru, situacija je slična Kongu. Radi se o specifičnom načinu osiguranja mira od opasnosti gra-đanskog rata i prisustva stranih sila. Njihov zadatak je bio da učine sve što je u njihovoj moći za očuvanje mira i sigurnosti.

Međutim, postaje sve očiglednije da će ove snage veoma teško obaviti svoj mandat dok se strane sile budu mešale ignorišući želju ogromne većine stanovnika ostrva. Posebno interesovanje SAD i pred-log Ačesona o deobi ostrva, naime o priključenju Kipra Grčkoj, ali i ostavljanju jednog dela ostrva Turskoj gde bi bile baze NATO pakta, ne bi bilo prihvatljivo rešenje za Kipar. Nasuprot zabrani učešća u političkim akcijama kojim bi se uticalo na situaciju na Kipru, ove snage su snabdevale turske teroriste oružjem, što očigledno kompromituje celu akciju i snage u celini. U svakom slučaju i ovde nedostaje jedan precizniji mandat i energična nepristrasna kontrola njihovih akcija.

Najzad, ono što nas ovde veoma interesuje jeste pitanje — *da li i kada ove snage mogu upotrebiti oružje*. Snage UN u Egiptu, Kongu, kao i na Kipru po zvaničnim dokumentima UN ne mogu upotrebiti oružje bilo kada. Generalni sekretar je u svom izveštaju pred Gene-ralnom skupštinom 1958, govoreći o snagama u Egiptu, izneo da im je to pravo dato samo u samoodbrani. One ne mogu uzeti inicijativu borbe, ali se mogu braniti od napada koji ima za cilj da ih odbaci sa terito-

rije koje su posele na osnovu odluke Generalne skupštine.¹⁴ U slučaju Konga, generalni sekretar je naveo da ljudstvo određeno u akciju ne sme prvo da upotrebi oružje, ali je zato ovlašćeno da silom odgovori na oružani napad kao i na pokušaj upotrebe sile kojoj je cilj da ljudstvo natera da napusti položaj koji je poselo po naređenju komandanta. No zbog raznih uticaja, akcije ovih snaga su bile neefikasne i anemične.

Posle pogibije generalnog sekretara i zverske likvidacije Lumumbe, Savet bezbednosti donosi nove rezolucije kojima se daje ovlašćenje ovim snagama da mogu upotrebiti oružje u određenim situacijama čak i kad nisu direktno napadnute, ako to zahteva ispunjenje misije.

Posle ovih događaja nastupila je izvesna konsolidacija prilika usled drukčijeg gledanja zapadnih sila na novu koalicionu vladu, ali je ovaj period poslužio imperijalističkim državama za vraćanje režima koji će obezbediti njihove pozicije. Međutim, povratkom Čombea i regrutovanjem plaćenika ponovo se rasplamsava ustanak koji vode oslobođilačke snage. Ustanak je neposredan nastavak Lumumbine politike za povratak legitimnog režima i institucija koje su nasilno porušene usled mešanja sa strane. Sad je situacija, u stvari, ponovo onakva kakva je bila pre 4 godine i snage OUN nisu obavile svoj zadatak.

U pogledu upotrebe vojne sile, snage na Kipru imaju slična ovlašćenja. Ona su dopuštena samo u slučaju legitimne odbrane, tj. odbrane položaja, kola i drugih sredstava, kao i u slučaju pomoći napadnutom članu vojnih snaga UN. U instrukcijama generalnog sekretara precizira se da se sila koristi u minimalnom opsegu i to tek kad ne pomažu druga mirna sredstva. Lokalnom komandantu pripada pravo da odluči kad vojna sila može biti korišćena i da razlikuje incident od težeg slučaja. Ukoliko je mir ugrožen u čitavoj oblasti, treba uspostaviti kontakt sa lokalnim vlastima i organizovati patrole u cilju manifestacije prisustva vojnih snaga UN. Dakle, ove snage nisu upućene na bojište i nisu ovlašćene da upotrebe silu bilo kada, ali ima situacija koje ih mogu naterati da to učine, ako hoće dosledno da ispune svoj zadatak.

Kao što se vidi, politička klima u svetskim odnosima posle drugog svetskog rata nije dozvolila da se ostvare stalne oružane snage UN, kako su ih bile zamislile sile pobednice. Snage o kojima je reč stvarane su od slučaja do slučaja. One su međunarodne po svom mandatu i cilju koji ostvaruju, iako se dosta može primetiti o načinu formiranja, sastavu i sistemu komandovanja pa i o njihovim akcijama.

Izvesne države i državnici navodno su dali konkretne predloge za formiranje stalnih oružanih snaga UN, dok su neke odlučile da unutar svojih oružanih snaga, ne čekajući neki međunarodni sporazum, rezervišu kontingente svojih vojski za ovu akciju. Posebnu pažnju privlači predlog sovjetske vlade. U memorandumu generalnom sekretaru U Tantu, jula ove godine, sovjetska vlada predlaže da članice UN stave deo svojih oružanih snaga na raspolaganje svetskoj zajednici za mirovne akcije i sprečavanje agresije. Po sovjetskom predlogu u sastav

¹⁴ Assemblée générale, treizième session, Annexe. Doc. A/3943.

ovih snaga ne bi davale svoje ljudstvo zemlje stalne članice Saveta bezbednosti, već kapitalističke, neutralne i socijalističke zemlje. Nesumnjivo, sovjetski predlog vodi računa o pozitivnim iskustvima i rezultatima koji su postignuti ovim akcijama, kao u slučaju Egipta, ali i o mogućim negativnim posledicama koje su do sada ove snage ispoljile u akcijama. Zato Sovjeti predlažu da Savet bezbednosti bude jedino ovlašćen da preduzme akcije, a da u vojnom štabu ovih snaga budu predstavnici stalnih članica Saveta bezbednosti. U predlogu se mogu jasno videti i težnje da te snage ne budu sredstvo bilo koje države ili grupe država. Bez obzira da li će ovaj predlog doživeti sudbinu da bude osnova za dalje korake ka stvaranju ovih snaga, ipak treba istaći da principi nepristrasnosti, političke ravnoteže i odsustva dominacije bilo koje strane moraju biti u svakom ozbiljnijem koraku ka oformljenju stalnih snaga svetske zajednice.

Parlamenti Danske, Norveške i Švedske skoro su odobrili da se od regrutovanih dobrovoljaca formiraju određeni kontingenti stajaće vojske unutar njihovih zemalja za potrebe međunarodnih akcija (Danska 950, Norveška 1.300 a Švedska 1.600). Sličnu ideju dao je generalni sekretar U Tant januara 1963. u svom govoru na Harvardskom univerzitetu, kad je insistirao da zemlje u svoje vojno planiranje uključe i takve jedinice koje bi se kratkim pozivom mogle staviti u službu UN.

Bez obzira na motive ovih praktičnih koraka koji mogu biti i pozitivni, problem efikasnih oružanih snaga UN ne može biti tako rešavan. Pre svega, dobrovoljna osnova u regrutovanju vojnika za ove snage nije poželjna jer kao što država ne ostavlja na volju svom građaninu da li će braniti ili ne nezavisnost otadžbine u datom slučaju, tako mu ne treba ostaviti na volju da li će ili ne ići u međunarodnu akciju, koja je obavezna. Međutim, i u ovim slučajevima gde već postoje odluke za stvaranje ovih snaga, njihovo davanje na raspolaganje svetskoj zajednici u zavisnosti je od saglasnosti ovih država sa akcijom koju je odlučila svetska zajednica. Prema tome, ostaje stvar kako je i dosada bila — one se automatski ne upotrebljavaju, već pored zahteva UN potreban je i uslov da se njihova država složi da se one upotrebe u određenom slučaju.

Za stalne snage UN postoji potreba, ali danas je još teško govoriti o nekom uspehu u tom smislu. Prethodno je potrebno proširiti glavne organe UN, da bi se u pravnoj nadgradnji sveta odrazili već postojeći procesi. Problem razoružanja stoji na putu ovoj zamisli, ali opšta osnova za rešavanje svih ovih problema jesu bolji međunarodni odnosi.

Potpukovnik
dr Gavro PERAZIĆ

PROTIVUREČNOSTI U RAZVOJU SAVREMENE RATNE TEHNIKE

Epohalna naučno-tehnička dostignuća poslednjih decenija uzdigla su savremenu nauku i tehniku na takav stepen razvoja da nam gotovo svaki dan donosi nešto novo, mnogo savršenije od ranije poznatog. Tempo razvitka na polju nauke i tehnike postao je tako brz da i najsmelija predviđanja i zamisli mogu biti prevaziđeni novim, smelijim već u trenutku svoga rađanja. Do sada neviđeni intenzitet dobila su istraživanja u svim naučnim oblastima, ali su na izmenu starih shvatanja o mogućnostima u nauci i tehnici najviše uticala dostignuća na polju atomske fizike, raketne tehnike i elektronike. Saznavanjem tajni atoma, nauka je došla do novih, ranije nepoznatih, čestica neutrona, protona, elektrona i drugih koje su omogućile da se otkriju novi izvori energije čija snaga prevazilazi sva ranija predviđanja.

Ova epohalna dostignuća našla su svoju najširu primenu u razvoju savremene ratne tehnike, u proizvodnji oružja najveće razorne moći. Samo 6 godina posle pronalaska nuklearne energije, u avgustu 1945. godine nad Hirošimom i Nagasakijem upotrebljene su prve atomske bombe, jačine 20 KT. Sedam godina posle ovih prvih eksplozija atomskih bombi izvršena je prva proba (novembra 1952. u SAD) termonuklearne (hidrogenske) bombe na bazi fisiono-fuzionog procesa, doduše još ne i upotrebljive u ratne svrhe zbog veličine. Već sledeće godine (avgust 1953. u SSSR) bila je isprobana termonuklearna avionska bomba. Ove prve termonuklearne bombe su bile, sa svojih nekoliko MGT, preko 20 puta jače od »hirošimske« koja je prouzrokovala više od 100.000 ljudskih žrtava. Danas postoje već stokovi termonuklearnih bombi jačine od nekoliko do 50 pa i 100 MGT.¹ Američki fizičar dr Ralf Lap tvrdi da SAD u svojim stokovima imaju 50.000 atomskih bombi. Američki naučnik, dobitnik Nobelove nagrade za mir, Pauling došao je kroz proračune do zaključka da SAD raspolazu zalihama nuklearnih i termonuklearnih bombi ukupne jačine oko 240.000 MGT.² Prema tome, razorna snaga postojećeg stokiranog nuklearnog i termonuklearnog oružja iznosi oko 320.000 MGT, tj. 16 miliona »hirošimskih« atomskih bombi. Približne podatke o raspoloživim količinama atomskih sredstava daje i sovjetski naučnik Aleksandar Kusin po čijem proračunu je svet u 1962. godini raspolagao sa 200 do 500.000 MGT atomskih eksploziva.³ Otuda se na ove podatke, iako nisu zvanični, može osloniti.

¹ Termonuklearna bomba koju je SSSR aktivirao 30. IX 1961. godine u arktičkoj oblasti bila je jačine 50 MGT. U novijim materijalima sovjetskih i američkih pisaca stalno se pominju termonuklearne bombe jačine 60 i 100 MGT.

² Podaci iz američkog časopisa *Manjina jednog* objavljeni u *Politici* od 14. X 1963. godine.

³ Podaci prema članku austrijskog generalštabnog pukovnika Leeba, *Sveobuhvatna odbrana zemlje, Der Soldat* br. 11 i 12/63.

Polazeći od ovih podataka, kao od približno tačnih, treba odmah istaći da je eksplozivna snaga raspoloživih atomskih sredstava dovoljna, po proračunu Paulinga, da SAD mogu uništiti glavne privredne i demografske centre u SSSR dvanaest puta, a SSSR iste takve objekte u SAD osam puta.⁴

Iako se proračuni Paulinga, o mogućnosti uništenja raspoloživim atomskim sredstvima, baziraju verovatno na teoretskim, a ne na praktičnim mogućnostima razaranja, ipak je očigledno da količina proizvedenih atomskih sredstava prevazilazi potrebe rata. Jer, ako se radi čak i o totalnom uništenju protivnika, kao ratnom cilju, dovoljno ga je uništiti jednom. A to je sigurno moguće učiniti postojećom razornom snagom koja odgovara eksplozivnoj moći od preko 800 tona TNT na svakog građanina SAD i SSSR. Zato se logično, nameće pitanje — čemu je onda potrebna dalja proizvodnja atomskih sredstava? Očigledno je da su razlozi pretežno političke prirode, a ne u potrebama za eventualni rat. Oni su, pre svega, u politici hladnog rata i ravnoteže u odnosu snaga i na taj politici zasnovanoj trci u naoružanju koja omogućuje kapitalističkim monopolima banoslovne profite. Jer, trkom u naoružanju obezbeđuju se vojne porudžbine koje omogućuju diktiranje cena, ubrzavanje obrta kapitala, oslobađanje trgovinskog rizika i prenošenje tereta skupnih opita na leđa naroda. Na taj način kapitalistički monopoli kroz proizvodnju oružja osiguravaju za sebe za 50 do 100% veće profite nego kada bi svoju proizvodnju usmerili za civilne potrebe.⁵

Iako je već razorna moć proizvedenih vrsta hidrogenskih bombi gotovo iznad mogućnosti shvatanja,⁶ i mada daljem povećanju eksplozivne jačine ovih bombi praktično nema granica, ne samo da se ne prestaje sa proizvodnjom već poznatih atomskih i hidrogenskih bombi, nego se traga za novim, još jačim. Traga se za atomskim bombama na bazi fisiono-fuzionog (trofaznog) procesa koje se nazivaju »uranske« ili »fotoske«, čija se proizvodnja opravdava mirnodopskim potrebama. Pretpostavlja se da bi one mogle u centru eksplozije proizvesti temperaturu od preko 60 miliona C°. Međutim, još nije utvrđeno šta se događa na takvim temperaturama, a to saznanje je neophodno i za njihovu mirnodopsku i za ratnu upotrebu. Čine se, dalje, napori da se obezbedila sloboda manevra sopstvenim snagama na zemljištu prekrivenom vlastitim nuklearnim udarima. Vrš se pripreme i za proizvodnju neutronske bombe čije bi se dejstvo ispoljavalo, pre svega, u biološko-hemijskom razaranju ljudskog organizma.

Istovremeno sa procesom osvajanja novih atomskih oružja sve veće i veće razorne moći tekao je i proces prilagođavanja njihove težine i oblika prenosnim sredstvima. Taj proces je išao u dva pravca. Dok se, s jedne strane, težilo ka stvaranju oružja velike strategijske vrednosti, dotle se, s druge strane, naglašena pažnja poklanjala naporima da se smanji »kritična masa« i na taj način stvore uslovi za proizvodnju

⁴ Isto kao pod. 3.

⁵ Žan Kanapa, *Militarizacija ekonomike i politike*, časopis *Международная жизнь* br. 9/63.

⁶ Prva eksperimentalna eksplozija hidrogenske bombe u SAD izbrisala je sa geografskih karata ostrvo Eugalibu. Pečurka joj je bila prečnika 150, a visine 40 km.

taktičkog nuklearnog oružja, a u današnje vreme se govori i o mogućnosti proizvodnje nuklearnog oružja pešadije. Tako su u vojne arsenale savremenih atomskih sila ušla najraznovrsnija sredstva novog, do sada nepoznatog, kvalitetno potpuno različitog nuklearnog i termonuklearnog naoružanja. Ona su danas izrađena u vidu atomskih bombi koje prenose razni projektili, atomskih mina — podvodnih i podzemnih, torpeda, artiljerijskih granata⁷ i dr.

Nuklearnim i termonuklearnim naoružanjem naoružani su svi vidovi oružanih snaga zemalja koje raspolažu atomskim sredstvima — i kopnena vojska, i ratno vazduhoplovstvo, i ratna mornarica. Danas je ono jedno od osnovnih sredstava za vođenje rata, glavno sredstvo podrške i obezbeđenja borbenih dejstava svih vidova u armijama velikih zemalja, naročito u armijama velikih sila.

Raketna tehnika i naoružanje. Proizvedena nuklearna i termonuklearna sredstva su zahtevala, a naučno-tehnička dostignuća na polju automatike, teleoptike, elektronike i proizvodnje specijalnih goriva su omogućila da se proizvedu nova prenosna sredstva za atomsko oružje koja će moći savladati veće razdaljine i biti jednostavnija, lakša i jeftinija od veoma skupe savremene strategijske avijacije. Proizvedene su rakete različite veličine, dometa i prenosne snage.

Iako su rakete poznate i u ranijoj istoriji, do njihove značajnije primene u vojne svrhe nije došlo sve do drugog svetskog rata, kada su našle primenu u vidu popularnih sovjetskih »kaćuša« i neusavršenih nemačkih raketa »V-1« i »V-2«. Mada su »kaćuše« bile snažna podrška streljačkim i oklopnim jedinicama sovjetske armije, u drugom svetskom ratu one nisu imale osnovnu, a još manje presudnu ulogu u ispoljavanju vatrene moći sovjetskih oružanih snaga. Međutim, u periodu posle drugog svetskog rata proizvedeno je niz različitih tipova raketa po veličini, snazi i nameni, koje po svojim kvalitetima nadmašuju mogućnost svih do tada poznatih sredstava avijacije i artiljerije. Proizvedene su rakete najpre malog (do oko 500 km), zatim srednjeg (500 do 5.000 km) dometa,⁸ a već u avgustu 1957. godine Sovjetski Savez je objavio podatke da raspolaže i interkontinentalnim raketama. One su kasnije omogućile i uspešno lansiranje kosmičkih brodova, čime je ujedno i rešen problem savlađivanja svih daljina, tj. mogućnosti dejstva na svaki cilj na bilo kojoj tački Zemljine kugle.

Uporedo sa izgradnjom raketa srednjeg i interkontinentalnog dometa rešavan je i problem tačnosti pogađanja određenih ciljeva ovim projektilima. Prema objavljenim podacima danas je moguće postići takvu tačnost pogađanja da odstupanje od određenog cilja na udaljenosti od 12.500 km ne bude veće od 2 km. A to, s obzirom na razornu moć hidrogenskog punjenja, koje ove rakete uglavnom prenose, nije u stvari nikakvo odstupanje. Postignuta preciznost je još očiglednija

⁷ Do danas su poznati topovi kalibra 280 mm koji mogu koristiti atomske granate — dometa 30 km, težine 47 t, brzine gađanja 6 granata u jednom satu (proizvedeni u SAD). Prema novijim podacima ovi ustupaju mesto atomskim topovima manjeg kalibra. Tako po nekim podacima SAD uvode u naoružanje oruđa 175, a SSSR — 135 mm koja mogu upotrebljavati atomske granate.

⁸ 22. XI 1955. god. kod Omska u SSSR lansirana je raketa sa termonuklearnom bojevom glavom jačine nekoliko MGT koja je eksplodirala na 4.000 km udaljenosti (u rejonu Nove Zemlje) na visini od 50 km.

kad se ima u vidu mogućnost pogađanja raketama i ciljeva u vazduhu uključujući tu ne samo avione nadzvučnih brzina, nego i rakete. O postignutim rezultatima na tom području nedvosmisleno govore neki objavljeni podaci. Tako je 16. oktobra 1959. objavljena vest da je u SAD ispaljena prva antiraketa. 23. oktobra 1961. maršal Malinovski je na kongresu KP SS izjavio da je uspešno rešen problem uništavanja raketa u letu.

Tako je u raketama dobiveno novo oružje izvanrednih kvaliteta. Ono je postalo istovremeno taktičko, operativno i strategijsko oružje, neograničenog dometa, velike preciznosti. Ono je postalo univerzalno oružje koje se može upotrebiti za dejstvo i na ciljevima na zemlji (uključujući tenkove) i na ciljeve na moru, i na ciljeve u vazduhu. Može se lansirati sa nepokretnih rampi, i sa aviona, brodova i sa podmornica kada su zaronile.

Zbog velikih borbenih mogućnosti, raketna sredstva će u perspektivi nalaziti sve veću primenu i sve više ulaziti u naoružanje svih armija, a možda i potpuno zameniti klasičnu artiljeriju i pilotsku avijaciju.

Klasična ratna tehnika. Pored stvaranja uslova za proizvodnju novih, u ranijim ratovima neupotrebljivanih, atomskih i raketnih oružja, savremena naučno-tehnička dostignuća i stepen razvitka proizvodnih snaga omogućili su i revolucionarne promene u tzv. klasičnom naoružanju i ratnoj tehnici.

Korišćenje nuklearnih pogonskih grupa za podmornice i brodove, mlaznih i turbomlaznih motora za avione, usavršenih klipnih motora za kopnena transportna i borbeno sredstva, masovnije korišćenje aviona za transport trupa i materijala itd., izvanredno mnogo su povećali borbeno vrednost ovih sredstava.

Pored povećanih brzina (30—40 čvorova) savremeni brodovi i podmornice na atomski pogon mogu savladati veoma velika prostranstva bez popune gorivom. Tako nosač aviona na atomski pogon sa mašinskom grupom jačine od 200.000 KS i rezervom uranovog goriva od 40 tona, u kojoj ima svega 280 kg urana 235 može neprekidno ploviti punom brzinom 40 dana i noći i preći 28.000 milja, tj. 14 puta više nego brod iste klase sa običnim energetskim gorivom. Za 24 sata ovaj nosač aviona može preći 550—700 milja (1.000—1.300 km). Ili, američka podmornica »Nautilus« je u godini ispitivanja prešla 26.231 milju, od čega jednu polovinu pod vodom, bez popune gorivom.⁹

Ovo, uz naoružavanje brodova i podmornica lansirnim rampama, sa mogućnošću upotrebe atomskih bojovih glava, iz osnova je izmnilo borbeno sposobnost savremenih ratnih mornarica.

Mlazni i turbomlazni motori su omogućili da savremeni lovački avioni prema 600 km/č na kraju II svetskog rata dostignu danas nadzvučne brzine od 1 maha (Mig-19, F-100, itd. — najviše u upotrebi) od 2 maha (Mig-21, F-104, itd. — najsavremeniji) i brzinu penjanja od 50—100 m/sek. (brzinom od 1 maha), odnosno 120—200 m/sek. (brzinom od 2 maha). Bombarderi koji su početkom II svetskog rata dostizali

⁹ N. Gođejev, kap. I ranga, *Savremene snage i sredstva mornarice i njihova borbeno primena.*

brzinu od 500 km/č, danas dostižu brzine od 1.000 km/č (najviše u upotrebi), pa čak i do 2 maha (B-58). I kada se ovome dodaju povećane visine leta (do 15 i 20 km),¹⁰ mogućnost snabdevanja gorivom u vazduhu, osposobljavanje aviona za dejstvo pod uslovima slabe vidljivosti, zaključak o poboljšanim kvalitetima savremene avijacije se sam po sebi nameće.

Oklopna sredstva, snabdevena infracrvenim uređajima za kretanje i gađanje noću i po nepovoljnim vremenskim uslovima, kao i stabilizatorom za gađanje u pokretu postala su najmoćnija sredstva za vođenje borbe na kopnu, naročito u uslovima vođenja rata atomskim sredstvima u kojim jedino tenk i oklopni transporter mogu uspešno da savlađuju kontaminirane prostore.

Domet, preciznost i brzina gađanja artiljerijskih oružja je povećana, a naročito PAA, koja je dobila radare i računске mašine velike brzine i preciznosti.

Sredstva veze i komandovanja su proizvodnjom tranzistorskih uređaja i drugih elektronskih aparata i mašina postala nezamenljiva u brzom prikupljanju podataka i prenošenju odluka i naređenja kod komandi svih stepena.

Sve to pokazuje da je razvoj i ovih, tzv. klasičnih borbenih sredstava, bio usmeren ka povećanju njihove uništavajuće moći u operativnim i taktičkim razmerama.

Dakle, u celini, stvorena su borbeno sredstva ogromne rušilačke moći kojima se mogu dostići svi ciljevi na svim kopnenim, pomorskim, vazдушnim, a dobrim delom i kosmičkim prostranstvima. Sredstva kojima je moguće razoriti i uništiti sva dosadašnja dostignuća ljudskog roda i koja stalno prete da za takvo uništenje budu i upotrebljena.

No, razume se, po starom pravilu, za svako sredstvo stvara se i protivsredstvo. Tako je i savremena nauka i tehnika omogućila i proizvodnju protivsredstava. Ali ona ne mogu potpuno isključiti upotrebu sredstava razaranja, već eventualno samo otežati i umanjiti njihovu efikasnost. Otuda protivsredstva koja mogu dovesti do prevremene eksplozije ili do promašaja cilja pri upotrebi nuklearnih oružja mogu eventualno umanjiti samo efekte razornog i toplotnog, ali ne i radioaktivnog dejstva. Zato je to sve ipak samo spoljni odraz koji ne menja suštinu stvari.

Zbog takvih kvaliteta savremene ratne tehnike danas se više ne postavlja kao prvo i osnovno pitanje kako voditi rat, nego, pre svega, da li je s tim sredstvima uopšte moguće voditi rat sa izgledom na postizanje nekih ciljeva.

Savremena ratna tehnika i apsurdnost rata. Zato, kolikogod savremena ratna sredstva, zbog svoje usavršenosti i rušilačke moći, naročito zbog nagomilavanja, predstavljaju stalnu pretnju miru i mogućnost da svet bude svakog momenta doveden u situaciju da budu uništena sva njegova dobra, čitava civilizacija se javlja kao veoma značajan argument protiv rata i dovodi rat do apsurdna.

Izgleda da su se u savremeno doba ostvarila Lenjinova predviđanja, o kojima piše Krupskaja u svojim sećanjima, da savremena teh-

¹⁰ M. Stanišić, *Lovačka avijacija u sistemu PVO*, *Vojno delo* br. 3/62.

nika (savremena u Lenjinovo doba — primedba B. B.) sve više pomaže rušilačkom karakteru rata i da će doći vreme kada će rat postati toliko rušilački da će postati uopšte nemogućan. Ta predviđanja u današnjoj ratnoj tehnici i naoružanju nalaze svoju potvrdu i to, možemo reći, ne samo u rušilačkoj moći savremene tehnike i naoružanja.

»Razorno nuklearno oružje«, kaže drug Tito, »od kada su njegovi inicijatori očekivali da će ih učiniti gospodarima ljudske sudbine u celom svetu, zarobilo je najpre njih same. Ono je postalo sredstvo koje prijeti da uništi i svoje vlastite tvorce. Slijepa snaga ratnih mašina, naoružanih tim oružjem, iskočila je iz okvira klasičnih računica koje su rat smatrale produženjem politike drugim sredstvima. Zamišljeno kao oružje pobjede, ono se pokazalo jedino kao oružje razaranja i sveopšteg poraza, kao oružje rata bez pobjednika.«¹¹

Lenjinova predviđanja i mišljenje druga Tita sve više potvrđuju današnja zbivanja.

Izdaci za ratnu tehniku — nesnošljiv teret za nacionalne privrede. Pre svega, materijalni izdaci za savremenu ratnu tehniku i naoružanje postali su teret koji veoma teško podnose nacionalne privrede ne samo siromašnih i nedovoljno razvijenih zemalja, nego čak i nacionalne privrede visoko razvijenih zemalja, uključujući tu i današnje ekonomske i vojne supersile kao što su SAD i SSSR.

Usavršavanje ratne tehnike i naoružanja stalno poskupljuje proizvodnju ovih sredstava. Dok je, na primer, bombarder »martin« iz 1920 god. koštao 38.000 dolara, B-29 iz drugog svetskog rata 680.000 dolara, dotle savremeni B-52 staje 8,5 miliona dolara, a najsavremeniji B-58 17,6 miliona dolara.¹²

Pored poskupljenja svakog pojedinog primerka, treba imati u vidu da se skraćuje ciklus zamene naoružanja i ratne tehnike. Tako, dok se puška modela 1777. god. s malim popravkama upotrebljavala 80 godina, a puška modela 1886. godine polovinu od ovog roka, dotle je puška modela 1916. godine zastarela posle svega 10 godina, a streljačko oružje iz 1929. godine bačeno je u staro gvožđe posle svega 6 godina.¹³

Poskupljenje proizvodnje savremene ratne tehnike i naoružanja, uz skraćenje ciklusa njegove zamene i kvantitativno povećanje ovih sredstava, povećalo je do neviđenih razmera ukupne izdatke koje savremeni svet troši na naoružanje i ratnu tehniku. Oni danas prelaze godišnji iznos od 120 milijardi dolara, odnosno iznose oko 9,4% ukupnog bruto proizvoda u svetskim razmerama,¹⁴ što predstavlja, verovatno više od polovine ukupnih investicija koje čovečanstvo koristi svake godine. Pri tome treba imati u vidu činjenicu da se u retko kojoj zemlji ovi podaci daju u tačnim iznosima, te je sasvim realna pretpostavka da su se godišnji izdaci za naoružanje i ratnu tehniku peli do iznosa od oko 150 milijardi dolara, a možda i do 200 milijardi dolara kako su predviđali pojedini pisci. Jer, činjenica je da su samo SAD u 1962. godini na

¹¹ Tito, *Borba za mir i međunarodnu saradnju*, knj. VI, str. 38.

¹² *Vojna strategija* Sokolovskog i drugih autora.

¹³ L. Nechin, *Ardant du Rieg*, Paris, str. 187.

¹⁴ Podaci prema studiji *Razoružanje i privreda* izdatoj u Njujorku, objavljeni u *Politici* od 16. VII 1963. godine.

ova sredstva utrošila preko 60 milijardi dolara ili da Francuska u ovoj godini predviđa vojne izdatke od 25 milijardi novih franaka. Zato podatke o izdacima za naoružanje u iznosu od preko 120 milijardi dolara godišnje treba smatrati i danas realnim iako je objavljeno smanjenje tih izdataka u SSSR i SAD.

Prema tome, danas se za naoružanje izdaje dnevno oko 328 miliona dolara. Koliko je to mnogo možda će najbolje pokazati podaci o dnevnim rashodima zaraćenih strana u prvom i drugom svetskom ratu. Prema objavljenim podacima zaraćene strane su dnevno trošile:

— u oktobru — decembru 1914. god.	1,000.000 funti sterlinga,
odnosno	2,800.000 dolara
— u oktobru — novembru 1918. god.	6,500.000 funti sterlinga
odnosno	18,200.000 dolara
— u oktobru — decembru 1939. god.	6,200.000 funti sterlinga
odnosno	17,360.000 dolara
— u januaru — martu 1944. god.	17,500.000 funti sterlinga
odnosno	49,000.000 dolara ¹⁵ .

To znači da se danas, u mirno doba, za naoružanje daje dnevno 6,6 puta više nego u ratnoj 1944. godini, odnosno 4 puta više ako se dolari i funte računaju po zvaničnom kursu iz 1946. godine (1:4,8).

Tako danas imamo takvu situaciju da se za naoružanje i ratnu tehniku izdaje godišnje 40 dolara po glavi svakog živog ljudskog bića u svetu, a da se istovremeno u više od 16 zemalja ostvaruje nacionalni dohodak koji je manji od 100 dolara po glavi stanovnika. I da paradoks bude veći u trinaestogodišnjem periodu (od 1946. do 1959. god.) za finansiranje nerazvijenih područja je data pomoć od svega 28 milijardi dolara i to tako da u zemljama sa dohotkom ispod 100 dolara ona nije u ekonomskoj 1958/59. godini iznosila više od 3,1 dolar po glavi stanovnika.¹⁶

I dok je, na jednoj strani, savremena nauka i tehnika rešila problem leta u kosmos i pronašla kako se mogu uništiti sva ekonomska i kulturna dobra čovečanstva, dotle politika nije stvorila uslove da se pomognu milioni ljudi koji žive u bedi i nemaštini, pa čak i umiru od gladi.

Ove činjenice tim više padaju u oči kada se zna da i pored velikih izdataka za naoružanje i ratnu tehniku, gotovo nema u današnje vreme ni jedne zemlje čije oružane snage u pogledu naoružanja idu u potpunosti u korak sa razvitkom ratne tehnike i naoružanja.

Proces usavršavanja ratne tehnike i naoružanja je, kao što smo videli, vanredno brz. Dok je usavršavanje puške sa izolucenom cevi trajalo preko 300 godina, proces proizvodnje prve atomske bombe osvojen je za svega 6 godina (1939—1945), a termonuklearne za 7 godina (1945—1952).

¹⁵ Podaci u funtama su dati po A. M. Aleksejevu, *Ratne finansije kapitalističkih država*, str. 38. Preračunavanje u dolarsku vrednost izvršeno je po kursu 1:2,8 na osnovu *Leksikona spoljne trgovine*, izd. Trgovinske komore FNRJ, 1951. godine, str. 84.

¹⁶ M. Hubeny, *Novine u finansiranju nerazvijenih zemalja*, *Međunarodna politika* br. 272-3/1961. god. str. 9.

Na taj način ono što je danas u ratnoj tehnici i naoružanju naj-savremenije već sutra postaje relativno zastarelo.¹⁷ Zbog toga naj-savremenijom ratnom tehnikom i naoružanjem i vodeće sile sveta (SAD i SSSR) jedva stižu da naoružaju samo ograničen broj svojih najelitnijih jedinica koje su isturene u prve ešelone i kojima su predviđeni i dodeljeni najteži i najodgovorniji zadaci u slučaju eventualnog izbijanja rata. To možda najbolje potvrđuje i činjenica da su, na primer, SAD odustale od serijske proizvodnje super modernog strategijskog aviona B-70, koji staje 136 miliona dolara.

Međutim, kada se ove činjenice prenesu na teren drugih zemalja, čiji je ekonomski potencijal manji, onda je zaključak o nemogućnosti podnošenja tereta vojnih izdataka u savremeno doba za nacionalne privrede svih zemalja u današnjem svetu još ubedljiviji.

Tako, na primer, niko danas ne osporava činjenicu da Velika Britanija, koja još uvek ima status velike sile, ima nesavremenu, zastarelu strategijsku avijaciju i da nema ekonomske mogućnosti da je modernizuje. To ju je i prisililo da pristane na diktat SAD u pogledu sredstava prenošenja atomskih projektila (poznati sporazum »Polaris«).

Svi ovi podaci, sami po sebi, nameću pitanje: koja bi privreda bila u stanju da podnese teret izdataka u vojne svrhe koje bi nametnuo jedan savremeni rat u kome bi se ovi »mirnodopski«, i onako preveliki, izdaci nesrazmerno mnogo povećali? I, posebno, ako bi već privreda neke zemlje i bila u stanju da izdrži takve izdatke u vojne svrhe, da li bi se ti izdaci ekonomski opravdali? A to pitanje je vrlo značajno u sagledavanju društveno-ekonomske svrhe svakog, pa i savremenog rata.

Društveno-ekonomska svrha rata. Naime, opšte je poznato da su svi ratovi kroz čitavu istoriju ljudskog društva u krajnjoj liniji, vođeni radi postizanja određenih ekonomskih ciljeva: da se zarobi potreban broj robova koji bi proizvodili za robovlasnike; da se osvoji novo zemljište za feudalce; da se osvoje nova područja bogata sirovinama i jeftinom radnom snagom; da se otmu ekonomske pozicije iz ruku malobrojne vladajuće klase, itd. Dakle, svaki rat je bio »sredstvo« za postizanje određene »ekonomske svrhe«.

Pošto dosadašnja istorija ljudskog društva ne zna za rat radi rata, već samo za ratove kojima je jedan od osnovnih ciljeva bio »ekonomska svrha«, pitanje ekonomske opravdanosti rata u savremeno doba je isto-vremeno i jedno od suštinskih pitanja rata i mira, pa prema tome, i pitanje u kome se može naći jedan od odgovora da li je rat u savremeno doba neizbežan, da li je on društveno opravdan, odnosno da li se na današnjem stepenu razvitka ljudskog društva mogu ratovi eliminisati iz društvene prakse. Dovoljno je, makar samo i letimično, sagledati neke podatke o ratovima i novijoj istoriji našeg društva, pa da se dođe do nedvosmislenog zaključka da nema u savremeno doba rata koji bi se ekonomski isplatio. Svaki dosadašnji rat stajao je čovečanstvo ne samo

¹⁷ Zastarelost oružja je relativna, jer se i danas može uspešno boriti čak i hladnim oružjem, a da se i ne govori o, recimo, pušci i drugom streljačkom naoružanju koje može biti u određenim uslovima efikasnije od atomskog. Zato je ovde pojam zastarelo upotrebljen uslovno u smislu poredenja sa novijim, modernijim i savremenijim koje nauka i tehnika stalno stvaraju, dakle, u smislu poredenja sa naj-savremenijim.

ogromnih ljudskih žrtava koje se, sasvim opravdano, ističu uvek u prvi plan nego i takvih materijalnih žrtava koje čak i u uslovima primene samo klasičnog naoružanja dovode u pitanje ekonomsku opravdanost tih ratova.

Dok je, na primer, u rimskim ratovima uništenje jednog neprijateljskog vojnika koštalo oko 0,75 dolara u prvom svetskom ratu su se ti izdaci popeli na 21.000 dolara, da bi u drugom svetskom ratu iznosili oko 75.000 dolara.^{17a} Ili dok je prvi svetski rat koštao oko 200 milijardi dolara, dotle je drugi svetski rat koštao 20 puta više, tj. oko 4.000 milijardi dolara.¹⁸ A koliko bi ovi izdaci iznosili u eventualnom novom svetskom ratu, ako bi se ovako progresivno povećanje nastavilo (a istorija ratova pokazuje da je svaka nova ratna tehnika te izdatke povećavala), danas se može samo pretpostavljati.

No, ovi podaci, iako sami za sebe dovoljno govore, još uvek ne daju potpunu sliku. Stoga je potrebno sagledati i neke opšte podatke o poslednjem, drugom svetskom ratu.

Ne ulazeći u rezultate drugog svetskog rata u pogledu ostvarenja postavljenih ratnih ciljeva, bilo da se radi o onima koji su svet uvukli u ratnu katastrofu radi sprovođenja svojih osvajačkih planova, bilo da se radi o onima koji su se od osvajača branili, danas je već opštepoznato da se taj rat »čisto ekonomski« nije gotovo nikome isplatio — ni agresoru, ni branioču.

Iz drugog svetskog rata privrede svih zemalja učesnica (sem jednog izuzetka) izašle su u velikoj meri oštećene. Poraženu Nemačku on je koštao 60%, a pobednike: Veliku Britaniju 30%, SSSR 40% izgubljenog nacionalnog bogatstva.¹⁹

Međutim, svi materijalni gubici učesnica u ratu se nisu završili sa okončanjem rata. Oni su se, možda još i više, ispoljavali u dugom periodu posle rata utičući, pre svega, na nivo proizvodnje. To, uostalom, najbolje potvrđuje činjenica da je, na primer, u Francuskoj 1946. god. proizvodnja bila za 54%, a u Nemačkoj za 66% manja nego predratna.²⁰ Materijalnu vrednost te štete nije, međutim, niko izračunao, a teško je verovati da se ona precizno i može izračunati.

Dakle, kao što vidimo, iz rata su izišli privredno osiromašeni i agresor i branilac, i pobeđeni i pobednik. Jer, ratna razaranja su bila takva da pobedniku nije mogla nadoknaditi gubitke nikakva ratna odšteta koju je plaćao još više razoreni pobeđeni. Ratna šteta je, kao što se vidi, bila nenadoknadiva.

Ekonomski prosperitet u drugom svetskom ratu doživela je samo jedna zemlja učesnica: SAD i to zahvaljujući isključivo specifičnim uslovima koji su proizašli iz geografske udaljenosti od ratišta i dotadašnje politike izolacionizma, što je sve uslovlilo kasno, sporo i relativno veoma malo neposredno angažovanje u ratu.

U savremenom ratu, međutim, kao što smo videli, ne bi bilo nedostižne tačke na našoj planeti, pa otuda ni mogućnosti za bilo koju zemlju

^{17a} *Vojno delo* br. 1/62, str. 96.

¹⁸ *Dokumenti današnjice*, br. 35/63, str. 14.

¹⁹ Lj. Petrović, *Vojno delo* br. 1/63.

²⁰ *Dokumenti današnjice*, br. 35/63, str. 15.

da bude daleko od ratišta i time pošteđena od ratnih razaranja, a politiku izolacionizma je odbacio privredni razvitak u samim SAD. Time su nestali specifični uslovi koji su SAD stavljale u poseban, u izvesnom smislu »povlašćen«, položaj u proteklim svetskim ratovima. Otuda danas ni nosioci politike u SAD, pa ni najreakcionarniji krugovi, ne mogu više računati na mogućnost da će njihova zemlja u eventualnom ratu ostati po strani, van ratišta, da će privreda zemlje ostati nerazorena i da će zahvaljujući ratu, liferacijama oružja i ratne tehnike drugima, ostvarivati ogromne profite kao u poslednjem svetskom ratnom sukobu.

Sve to još jednom potvrđuje zaključak da je ekonomska računica u eventualnom novom svetskom ratnom sukobu očigledno izgubljena za sve, dakle, i za one koji su je u prethodnom ratu imali.

Ako, međutim, nema ekonomske računice, ako niko ne može iz rata izvući neku ekonomsku korist, onda se postavlja pitanje kakve bi ratne ciljeve imao onaj ko bi danas pošao u rat, dakle, zašto i zbog čega bi se vodio rat? »Jer bi«, ističe drug Tito, »u eventualnom sukobu zbog razorne snage postojećih oružja, čak i pobjeda, kad bi bila moguća, imala iste i materijalne i društveno-političke posljedice kao i totalan poraz.«²¹ Otuda kineski »proračun« da bi: »Na ruševinama uništenog imperijalizma narodi... neverovatnom brzinom podigli civilizaciju hiljadu puta uzvišeniju nego što je ona u kapitalističkom uređenju, i izgradili... svoju zaista sretnu budućnost«,²² očigledno ne bazira na stvarnosti i sagledavanju stvarnih mogućnosti i perspektiva. Mogućnost da bude uništen i pretvoren u ruševine za imperijalizam je isto toliko realan koliko i za socijalizam, pošto se »atomska bomba... ne pridržava klasnog principa — ona uništava svakoga ko se nađe u sferi njenog razornog dejstva.«²³ Poznato je da atomskim bombama ne raspolažu samo socijalističke zemlje već i imperijalističke sile i to, kao što smo videli, u približno jednakim količinama i približno istog kvaliteta, pa su otuda i socijalističke snage i zemlje jednako ranjive kao i imperijalističke. Zbog toga, drug Kardelj i podvlači: »Nova, strahovito razarajuća vojna tehnika, koncentrisana i raspoređena u dva pola dominantne svetske suprotnosti uspostavila je specifičnu ravnotežu između materijalnih snaga oba pola. Ravnoteža se sastoji u tome da razorna snaga eventualnog budućeg svetskog rata čini da i pobjeda i poraz donose gotovo jednake materijalne i društveno-političke posledice.«

Jer, u situaciji kada svet raspolaže atomskim oružjem velike rušilačke moći u gotovo neograničenim količinama (računa se da ukupna količina atomskih stokova odgovara razornoj moći 100—200 tona klasičnog eksploziva po glavi svakog živog ljudskog bića današnjeg sveta),²⁴ teško je — ako već nećemo reći i nemoguće — pretpostaviti da bi rat

²¹ Tito, *Ekspeze u OUN* 22. X 1963. god. *Politika* 23. X 1963.

²² Članak u kineskom listu *Crvena zastava* objavljen aprila 1960. god. ušao kasnije i u zbornik *Neka živi lenjinizam*.

²³ *Otvoreno pismo CK KPSS, Borba* od 16. VII 1963. god.

²⁴ Podaci o tom pitanju objavljeni u raznim publikacijama se razlikuju i kreću u granicama od 80 do 200 tona. Ovde nisu dati određeno zato što se može pri ovakvom proračunu polaziti od različitih podataka. Pri osnovi da svet raspolaže sa 300.000 MGT eksploziva i da ima 3 milijarde stanovnika izlazi da na glavu svakog stanovnika ima 106 tona eksploziva.

stvorio uslove za bilo kakvu budućnost, a još manje za svetlu socijalističku budućnost. Ako bi neko i bio spreman da prihvati pretpostavku da će pola stanovništva ipak preživeti ratnu katastrofu, da će preživeli biti oslobođeni posledica radijacije nuklearnih eksplozija (a to može da pretpostavlja samo mašta), onda se nameće pitanje šta novo i bolje donosi socijalizam ako on svesno žrtvuje polovinu svojih ljudi da bi druga polovina »lepše« i »srećnije« živela. Očigledno je da takav socijalizam nikome ne treba, da uništeni svet ne bi mogao stvoriti nikakav ni materijalni ni društveni progres.

»Svetski sukob vođen termonuklearnim oružjem«, kaže Toljati u referatu na X kongresu Komunističke Partije Italije, »značio bi, dakle, da bi na području verovatno zaraćenih strana, na području koje danas obuhvata, manje ili više, ceo svet, bili uništeni svi centri civilizacije, a ne zna se pouzdano da li bi, posle takvog uništenja, i dalje postojali uslovi za život preživelih. Čovečanstvo bi, verovatno, vekovima živelo slomljeno užasnim bolestima pre nego što bi moglo da učini bilo kakav pozitivan korak napred. Pred takvom perspektivom izlišno je čak i diskutovati o tome kakva bi, što se društvenog uređenja tiče, mogla da bude orijentacija ovog ostatka ljudske vrste«.

Otuda, razorna moć savremene ratne tehnike, posebno nuklearnog i termonuklearnog oružja, upućuje samo na jedan jedini izlaz iz današnje situacije. Taj izlaz sigurno nije u orijentaciji na rat.

Šta bi značila preorijentacija izdataka za naoružanje na korisne investicije može se najbolje uočiti kroz samo nekoliko podataka, od mnogo njih, koje daje američki profesor Melman u studiji »Trka mira«: Baza za interkontinentalne rakete u Omahi, država Nebraska — košta 250 miliona dolara. Ekvivalentna vrednost ove baze je visoka brana u Dallasu, država Oregon, koja je dugačka 1,5 milju i daje 1,730.000 kwh električne energije i omogućava irigaciju i navigaciju; izgradnja nosača aviona »Constellation«, uključujući opravku posle požara, košta 275 miliona dolara dok je za razvitak depresionih područja SAD 13. maja 1960. godine izglasano 250 miliona dolara; za fabriku oružja mornarice u Washingtonu D. C. dato je 104,616.180 dolara. Ekvivalentat — 26 novih bolnica sa po 160 kreveta, od kojih svaka staje 4 miliona dolara; podmornica sa projektilima »Polaris« košta 105 miliona dolara, bez projektila, a sa 16 projektila još 16 x 1,100.000 dolara. Vladin program pomoći inostranstvu u slučaju gladi iznosi 104,095.000 dolara plus transport 25 miliona dolara; svaki avion tipa B-52 košta 8 miliona dolara, odnosno 8 raketa »atlas« po 13,7 miliona svaka. Program za dečiju ishranu u školi koji obuhvata 14 miliona dece staje 110 miliona dolara.

Ovim podacima komentar verovatno nije potreban. Mogućnosti za privredni razvoj sveta, kada bi se ova sredstva ulagala u podizanje životnog standarda i u pomoć nerazvijenim zemljama, su nenadoknadive. Za SAD bi to značilo stvaranje boljih uslova života za 32 miliona ljudi. Za nerazvijene zemlje, ako bi im se međunarodna finansijska pomoć povećala za svega 5—10% sadašnjih izdataka za naoružanje, to bi značilo mogućnost da barem podignu stopu godišnjeg privrednog rasta sa 1%, koliko ona sada iznosi, na 4% koliko ona iznosi za razvijene zemlje.²⁵

²⁵ J. Stanovnik: *Koliko košta rat*, »Dokumenti današnjice« br. 22, str. 57 i 58.

Za socijalističke zemlje to bi značilo oslobođenje ogromnog tereta izdataka za naoružanje i ulaganje svih ovih sredstava u brži privredni razvoj i podizanje životnog standarda radnih ljudi.

Mogućnost opšteg uništenja — mobilizator antiratnog raspoloženja. Politici mira, politici aktivne koegzistencije, kao jedino pravilnoj orijentaciji, doprinosi razorna moć savremene ratne tehnike još na jedan specifičan način. Naime, rušilačka moć tog naoružanja i tehnike utiče i na ljudsku svest, i na stvaranje antiratnog raspoloženja i na taj način doprinosi jačanju fronta mira u koji se uključuju svi koji su svesni te rušilačke moći, pa i bez obzira na to da li pripadaju ovoj ili onoj klasi i ovoj ili onoj političkoj grupaciji. Jer, saznanje o rušilačkoj moći savremenog atomskog oružja može predstavljati i danas već predstavlja činioca koji se pokazuje jačim od razlika u pogledu na svet, pa čak i od suprotnosti u materijalnim interesima. »U borbi za izbegavanje rata ujedinjaju se sve miroljubive snage. Po svom klasnom sastavu i po svojim klasnim interesima one se razlikuju. Ali njih može ujediniti borba za mir, za sprečavanje rata«. ²⁶

Saznanje o katastrofalnosti eventualnog novog svetskog rata postaje značajan saveznik progresivnih snaga u jačanju i okupljanju svih antirratnih snaga današnjeg sveta u jedinstveni front mira. I na ovom primeru se, dakle, ostvaruju Lenjinova predviđanja da će rušilački karakter rata, uz ostale neophodne uslove, olakšati borbu progresivnih snaga protiv rata.

Iz svega ovoga proizilazi da je rušilačka moć savremenog naoružanja dovela sve ljude pred dilemu: rušilački rat koji će uništiti sve što je čovek u svojoj mukotrpoj borbi kroz istoriju stvorio, ili mir koji će obezbediti srećnu budućnost ovoj i svim narednim generacijama ljudskog roda. Teško je pretpostaviti da će se svet opredeliti za onu prvu alternativu.

No, i pored toga što sve navodi na zaključak da su objektivno sazreli uslovi da se rat eliminiše iz društvene prakse kao sredstvo rešavanja međunarodnih suprotnosti, ne sme se nikako zanemariti činjenica da u savremenom svetu još uvek postoje snage imperijalizma i reakcije. One, iako su malobrojne, raspolazu velikim materijalnim mogućnostima i imaju još uvek znatan uticaj na međunarodne odnose. Njihova orijentacija na politiku sa pozicija sile u kojoj vide mogućnost kakvog takvog obezbeđenja svojih ekonomsko-političkih interesa predstavlja stalnu pretnju mira i opasnost da čovečanstvo bude uvučeno u ratnu katastrofu. Zato progresivne snage — sve dotle dok postoje snage imperijalizma i reakcije i dok one raspolazu oružjem strahovite rušilačke moći — istovremeno sa borbom za mir moraju da rade na jačanju svoje vojne moći, svojih odbrambenih snaga što u sadašnjim uslovima predstavlja jednu od vrlo značajnih garancija mira u svetu.

Pukovnik

Branko BOSANAC

²⁶ Otvoreno pismo CK KPSS, »Borba« od 16. VII 1963. god.

ELEMENTI ORGANIZACIJE VOJNONAUČNOG RADA U STRANIM ARMIJAMA

U dosadašnjim diskusijama o vojnonaučnom radu na stranicama *Vojnog dela* bilo je reči o značaju tog rada, o njegovom sadržaju i zadacima, o mestu i ulozi pojedinih faktora u njegovom razvijanju i dr. U vezi s tim bilo bi, smatram, korisno sagledati i neka strana iskustva iz ove oblasti, a pre svega iz organizacije.

Treba odmah naglasiti da se gotovo u svim armijama, a naročito u onim gde je rad na razvoju ratne veštine najintenzivniji, kao faktori toga razvoja javljaju: pojedinci, komande svih stepena, škole, posebne institucije i — kao glavni faktor — centralni vojni organ (generalštab, odnosno ministarstvo odbrane). Očigledno da je u ovakvoj situaciji jedan od prvih zadataka organizacije da se svi navedeni faktori međusobno povežu i organizuju tako da bi dali najveće rezultate. Pod time se podrazumeva, u prvom redu, odgovarajuća podela poslova, koordinacija rada, tačno razgraničenje zadataka i međusobnih obaveza, kao i centralizovano planiranje i usmeravanje. Može se reći da su u organizaciji vojnonaučnog rada u savremenim stranim armijama manje ili više zastupljeni svi navedeni principi. Razlike postoje samo u pogledu konkretnih zadataka svakog od navedenih faktora, zvisno od značaja koji mu se pridaje u celokupnoj organizaciji pa, prema tome, i od doprinosa koji se od njega očekuje.

Tako, na primer, pojedinci kao autori vojnonaučnih radova daju određen doprinos razvoju vojne misli u svim armijama, s tim što je različit stepen njihovog usmeravanja, planiranja njihovog rada. Pošto ti pojedinci najčešće daju tzv. vojnoistorijske radove ili kraće rasprave o aktuelnim pitanjima vojne teorije, to se kao faktor njihovog organizovanja i angažovanja najčešće pojavljuju vojnoistorijske institucije i redakcije vojnih časopisa. U armijama gde se na doprinos autora više polaže, oni se okupljaju u raznim vojnonaučnim društvima, udruženjima i sl. Ovaj oblik naročito je razvijen u SR Nemačkoj što je, pored ostalog, uslovljeno svakako i dugom tradicijom koju ima ova delatnost.

U svim armijama škole su jedan od najznačajnijih faktora vojnonaučnog rada i to ne samo u smislu prenošenja već usvojenih stavova i podizanje teorijske spreme starešinskog sastava nego i kao mesto stalnog proveravanja određenih taktičko-operativnih načela i postupaka, njihove dalje razrade i konkretizacije i, uopšte, razvijanja vojne teorije. Da bi potencijalne mogućnosti škola u razvijanju vojne nauke bile što racionalnije iskorišćene njima se u nekim armijama daju sasvim određeni zadaci, tj. one se godišnjim ili perspektivnim planom vojnonaučnog rada zadužuju za razradu određenih tema (problema). Negde kao, na primer, u Velikoj Britaniji, u sastavu škola postoje posebni organi, specijalno zaduženi za prikupljanje, sređivanje i uopštavanje iskustava iz nastavne prakse, mišljenja

i predloga slušalaca i nastavnika o pojedinim taktičkim normama, načelima i sl. Posebno značajnu ulogu imaju škole u armiji SAD. S obzirom na zadatke koje izvršavaju moglo bi se čak reći da su glavni nosilac tzv. »borbenog razvoja«, pod čime se u armiji SAD podrazumeva ne samo razvoj vojne teorije nego i usavršavanje organizacije i tehničke opremljenosti oružanih snaga. One izrađuju i predlažu projekte ličnih i materijalnih formacija, borbenih pravila, uputstava i priručnika, postavljaju taktičko-tehničke zahteve za usavršavanje postojećih i izradu novih borbenih sredstava, izdaju vojne časopise itd. Da bi se mogli izvršavati ovako prošireni zadaci, pri pojedinim školama vidova, rodova i službi, ili u njihovom sastavu, postoje posebne grupe i agencije, poligoni, eksperimentalne jedinice, redakcije časopisa i dr.

Najvažnije mesto u organizaciji vojnonaučnog rada u svim armijama zauzima centralni vojni organ (generalštab, ministarstvo odbrane). I to ne samo zbog svoje rukovodeće uloge i funkcije planiranja, usmeravanja i angažovanje svih ostalih faktora već naročito zbog onog dela vojnonaučnog rada koji obavlja sam ovaj organ, odnosno odgovarajuće organizacione jedinice u njegovom sastavu. Baš zbog toga je od posebnog interesa da se sagleda kako je ta delatnost organizaciono postavljena u vrhovnim vojnim organima stranih armija.

Odmah treba istaći da su rešenja vrlo raznovrsna, tačnije, da i nema potpuno istih rešenja. Razlike su, svakako uslovljene i krupnim razlikama u pogledu osnovnih principa ustrojstva ovih organa u celini, kao što je, na primer, da u nekim armijama postoje posebna ministarstva vidova i sl., zatim drugačijim ustrojem i podelom poslova između drugih organa (operativnih, nastavnih, organizacijskih, pozadinskih i dr.). Međutim, upoređujući rešenja u armijama koje inače imaju u osnovi slično ustrojstvo vrhovnih vojnih organa, može se uočiti da razlike u pogledu organizacije vojnonaučnog rada potiču delimično i iz različitog shvatanja njegovog sadržaja i uloge, a pre svega su zavisne od toga kakvi su stavovi zauzeti o sledećim pitanjima:

1. — Da li je, i u kojoj meri, vojnonaučni rad posebna delatnost za koju mora postojati i poseban organ, tj. da li zbog svog obima i karaktera taj posao treba odvojiti od drugih poslova koji se obavljaju u centralnom vojnom organu? I istovremeno, da li se studija i razvoj ratne veštine, i u kojoj meri, može odvojiti od tzv. tekućih poslova koje obavljaju drugi organi u generalštabu, odnosno ministarstvu (operativni, nastavni, organizacijski, obaveštajni i dr.)?

2. — Koliko je neophodan i kako se organizacijski može obezbediti sinhronizovani razvoj ratne veštine, s jedne, te borbene i ostale tehnike, s druge strane, odnosno kako najlakše uskladiti rad vojnonaučnih i tehničko-istraživačkih organa?

3. — U kojoj meri je nužno da vojnonaučni rad bude povezan sa operativnim potrebama i aktuelnim zahtevima armije, sa njenim tekućim životom i praksom, a to znači i sa glavnim izvorima toga rada i organima koji realizuju usvojene doktrinarne poglede u borbenim pravilima, programima obuke, formacijama itd. i kako organizacijski osigurati ovu vezu?

One armije u kojima je na prvo pitanje dat, u osnovi, negativan, a na treće pozitivan odgovor (Bundesver, na primer), nemaju u vrhovnom vojnom organu posebnu organizacionu jedinicu za vojnonaučni rad. Izgleda

da u tim armijama preovlađuje shvatanje da je izgradnja i razvoj ratne veštine zadatak vrhovne komande kao celine, odnosno sastavni i neodvojivi deo funkcije svih njenih organizacijskih jedinica. Pri tome svaka od njih izučava i razvija svoj »deo« ratne veštine, odnosno onu njenu stranu (organizaciju, taktiku, materijalno obezbeđenje i dr.) koja je inače sadržaj rada dotičnog organa. Naravno, svi ti organi nemaju podjednak značaj i obično se ističu operativni i organi vidova i rodova, a neki od njih (operativni, nastavni i dr.) imaju u svom sastavu poseban manji ili veći aparat koji se na naučnoj osnovi bavi studijom određenih problema i ne angažuje se na tekućim poslovima. U takvoj organizaciji rada nijedna organizaciona jedinica, zasebno uzeta, nije niti može biti nosilac čitavog posla niti odgovorna za njegove rezultate u celini, već samo za onaj deo koji sama obavlja. U tim uslovima nadležni starešina koji i inače rukovodi svim organizacionim jedinicama (načelnik GŠ, ministar) objedinjuje rezultate rada i oformljuje celine, tj. donosi osnovne stavove o ratnoj veštini, bilo da to čini sam ili sa odgovarajućim kolektivnim, odnosno savetodavnim telom, što je češći slučaj. Na isti način i na istom nivou usklađuje se u ovom slučaju i razvoj ratne veštine sa razvojem tehnike, odnosno sa tehničko-istraživačkim radom.

U većem broju armija, međutim, zauzet je stav da je vojnonaučni rad toliko značajna, obimna i specifična delatnost da je postojeće organizacijske jedinice vrhovnog vojnog organa ne mogu u celini uspešno obavljati uporedo sa ostalim svojim poslovima i da je stoga za ovaj rad potrebno oformiti posebnu organizacijsku jedinicu. Pri tome su, opet, različita i rešenja u pogledu mesta te organizacijske jedinice, tj. u pogledu odgovora na pitanja pod br. 2 i 3.

U onim armijama gde se daje veći značaj povezivanju vojnonaučnog rada sa aktuelnim problemima i operativnim potrebama armije i gde se generalštab smatra vodećim organom u ministarstvu odgovornim za ratnu doktrinu — posebna organizacijska jedinica za vojnonaučni rad nalazi se u sastavu generalštaba i potčinjena je načelniku GŠ, neposredno ili preko posebnog pomoćnika. Ukoliko vidovi oružanih snaga imaju posebne generalštabe, onda svaki od njih može da ima poseban takav organ, kao što je, na primer, u SAD. U okviru ovakvog opšteg rešenja postoje opet razlike od kojih su posebno značajne one u pogledu načina usklađivanja rada posebnog organa za vojnonaučni rad sa radom organa za tehnička istraživanja. Tamo gde organi za tehničko-istraživački rad nisu u sastavu generalštaba, ovo usklađivanje mora se vršiti preko načelnika GŠ ili na višem nivou. Interesantno je rešenje koje u ovom pogledu postoji u armiji SAD gde su i jedni i drugi organi potčinjeni načelniku GŠ. U toj situaciji izvršeno je u generalštabu KoV integriranje ovih organa u jedinstvenu instituciju (tzv. Komandu za borbeni razvoj KoV), čime je obezbeđena maksimalna povezanost rada na tehničkom razvoju sa razvojem doktrine. Naravno, da u tom slučaju ostaje da se drugim formama obezbedi povezanost vojnonaučnog rada sa aktuelnim problemima i praksom jedinica što je delimično ostvareno time da ova ustanova rukovodi radom već pomenutih agencija, poligona, eksperimentalnih jedinica i dr. pri školama i školskim centrima.

U treću grupu mogu se uvrstiti ona rešenja koja su takođe pošla od prvenstvene potrebe povezivanja vojnonaučnog i tehničko-istraživačkog rada, s tim što je to izvršeno na nivou i u okviru ministarstva kao celine,

a ne u okviru generalštaba. Takav je slučaj u oružanim snagama Velike Britanije, gde te dve delatnosti zajedno, odnosno organi koji ih obavljaju, čine poseban sektor (deo) ministarstva odbrane, uporedo sa njegovim »civilnim« i »vojnim« (GŠ) delom. Na čelu tog »naučnog štaba odbrane« nalazi se »glavni naučni savetnik« u rangu podsekretara, koji je neposredno potčinjen ministru odbrane. Povezivanje organa za vojnonaučni rad sa aktuelnim, operativno-taktičkim problemima armije i praksom jedinica rešeno je tako što su odgovarajući organi (operativni, nastavni, škole i dr.) dvostruko potčinjeni, tj. u operativnom pogledu svojim komandama (upravama), a po stručnoj liniji organima za »operativno istraživanje« u vojnonaučnom sektoru.

Ne ulazeći u ovom kratkom osvrtu detaljnije u pitanje unutrašnje organizacijske strukture posebnih organa za vojnonaučni rad, tamo gde ti organi postoje, kao i u pitanje njihove veličine, treba u vezi s tim istaći naročito dve stvari. Prvo, da se broj ljudi u njima kreće od nekoliko desetina do nekoliko stotina, a tamo gde su integrirani sa tehničko-istraživačkim i do nekoliko hiljada. Pri tome njihova veličina nije uvek u srazmeri sa veličinom oružanih snaga niti vojnog organa čiji su deo, već zavisi prvenstveno od obima poslova i sadržaja rada koji im je u konkretnm slučaju određen. Drugo, da u svim tim organima postoji uža specijalizacija po pojedinim granama ratne veštine i užim područjima, kao što je taktika pojedinih rodova i službi i sl.

Najzad, važno je istaći da se ti organi ne ograničavaju samo na rad sopstvenim snagama, već da je veoma važna njihova funkcija planiranja i organizovanja vojnonaučnog rada u armiji u celini, angažovanja i usmeravanja ostalih faktora i pružanja ovima odgovarajuće pomoći.

Pukovnik
Mirko TOMIĆ

POLARIS — ORUŽJE STRATEGIJSKOG ZNAČAJA

Prvi strategijski podmornički projektil, pod nazivom *Polaris*, uveden je u naoružanje američke RM u junu 1960. god. kada je, u stvari, prvi put i lansiran sa podmornice na nuklearni pogon *George Washington*. Od malo poznatog prototipa u 1960. god. postao je poslije nepune tri godine oružje broj jedan (na ljestvici specijalnih nuklearnih sredstava) američkih snaga odmazde.¹

Po svojoj konstrukciji i mogućnosti lansiranja, *Polaris* nije isključivo mornaričko oružje. On se može lansirati sa rampi smještenih na brodovima i sa onih na kopnu, ali ono što ga čini specifično mornaričkim i najmoćnijim u svojoj vrsti jeste idealna sprega, u tehničkom i taktičkom pogledu, između njega i podmornice na nuklearni pogon. *Polaris*, i njemu slično oružje u sovjetskoj RM, duuguju podmornici što ih je ponijela u morske dubine i učinila nevidljivim za protivnika, a podmornica i preko nje RM ovom oružju što su u njemu dobile borbeno sredstvo strategijskog značaja.

Taktičko-tehničke osobine podmorničkih projektila. Američka RM izgradila je do sada tri tipa projektila *Polaris* sa oznakama A—1, A—2, i A—3.

¹ Ova riječ, upotrebljena umjesto američke *deterrent*, samo djelimično odražava ono što Amerikanci pod njom podrazumjevaju. Ona u isto vrijeme znači potencijalnu snagu sposobnu da neprijatelju nanese moćne udare nuklearnim oružjem, demonstraciju moći i zastrašivanje eventualnog neprijatelja.

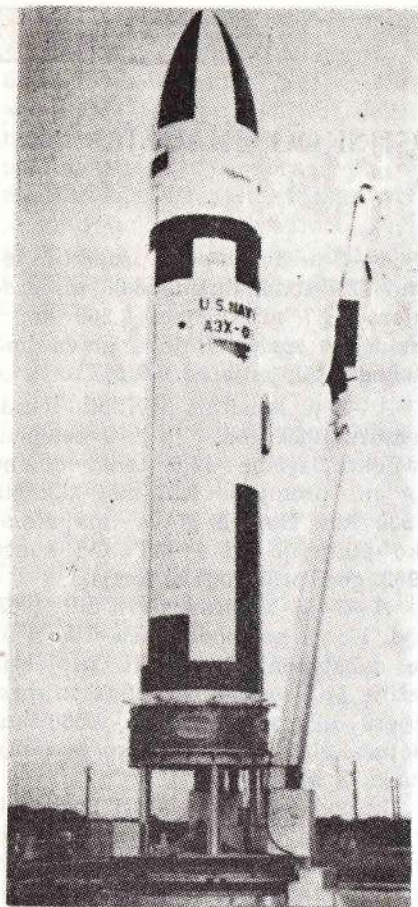
A—1 je dvostepeni projektil, težine 12,7 tona, dužine 8,68 m, promjera 1,37 m, dometa 2.200 km i brzine 10 maha. Bojeva glava ima atomsko punjenje od 0,6 MT.

A—2 je lansiran prvi put u novembru 1960. god. I to je dvostepeni projektil, težine 13,6 tona, dužine 9,4 m, promjera 1,37 m i dometa 2.800 km. Bojeva glava ima atomsko punjenje od 1 MT. Od konca 1962. god. proizvodi se serijski.

A—3 je lansiran prvi put 1963. god. Kao i prethodna dva tipa, i on je dvostepeni balistički projektil, težine 14,5 tona, dužine 9,66 m, promjera 1,37 m i dometa 4.630 km. Bojeva glava ima atomsko punjenje snage 3 MT (sl. 1).

Iz podataka za ova tri projektila vidi se da se većina njihovih elemenata međusobno razlikuju. Jedino je ostao nepromijenjen promjer oružja koji je univerzalan za sve do sada poznate tipove ovog projektila.

Podaci o podmorničkim projektilima u sovjetskoj RM su manje poznati. Na osnovu izvora iz zapadnoevropske stručne mornaričke štampe, sovjetske podmornice posjeduju slična strategijska oružja kao i američke. Poznato je da su one najprije bile naoružane balističkim projektilima koji su se mogli lansirati isključivo iz površinskog, a tek kasnije i iz zaronjenog stanja podmornice. Za najnoviji sovjetski projektil, sličan američkom *Polaris-u*, javnost je saznala 1962. god. prilikom vojne parade u Moskvi. Po nekim procjenama stručnjaka, sovjetski balistički projektil

Sl. 1

dužine je 14,50 m i promjera 1,75, što znači da je i po obliku sličan *Polaris*-u. Osim dimenzija, koje su ocjenjene na osnovu fotografija, drugi taktičko-tehnički podaci o ovom projektilu nisu poznati (sl. 2).

Ostale RM ne posjeduju projektil *Polaris* ili neko slično oružje. Britanske podmornice na nuklearni pogon biće naoružane američkim projektilima, dok francuska RM nastoji da dođe do sopstvenog tipa podmornice na nuklearni pogon i balističkog projektila.

Nosioci balističkih projektila u američkoj i sovjetskoj RM *George*

Washington prva je iz serije američkih podmornica naoružanih *Polaris*-om. Njen deplasman iznosi 5.600/6.700 tona². Na osnovu raspoloživih podataka, američka RM ima pet ovakvih podmornica naoružanih projektilom A—1. Podmornica je podijeljena na 6 sekcija (sl. 3). U prvoj (na pramcu) smještene su torpeda, u drugoj centrala i prostorije za stanovanje, u trećoj lansirne cijevi za projekte, u četvrtoj reaktor, u petoj i šestoj pogonski strojevi. Brzina podmornice pod vodom je oko 35 čvorova (prema nekim podacima brzina ove klase podmornica nije veća od 20 čvorova)³. Ova, kao i podmornice kasnijih klasa, ima 16 lansirnih cijeva za projekte, raspoređenih u vertikalnom položaju u dva reda. Visina cijevi iznosi 9 m, a promjer 1,50 m (kod kasnijih klasa visina je nešto veća). Zbog kontakta sa uređajima na projektilu, na cijev je montirano više otvora preko kojih se iz lansirnog prostora vrši odgovarajuće regulisanje, kontrola i popravke.

Druga iz ove serije jeste *Ethan Allen*. To je prva podmornica čija je konstrukcija specijalno prilagođena novom oružju. Veća je od podmornice *George Washington*. Njen deplasman iznosi 6.900/8.000 tona. U stroju ima pet ovakvih podmornica i sve su naoružane projektilima tipa A—2.

Treća je *La Fayette*. Ovo je po dimenzijama najveća do sada izgrađena podmornica u svijetu. Njen deplasman je 7.250/8.200 tona. Ovakvih podmornica ima 3 u stroju. Dio podmornica naoružan je, ili će biti,

² Prva brojka označava deplasman u površinskom, a druga u zaronjenom stanju podmornice.

³ Čvor je jedinica mjere za brzinu (na primjer, brod koji pređe 15 nautičkih milja u jednom času vozi brzinom od 15 čvorova).

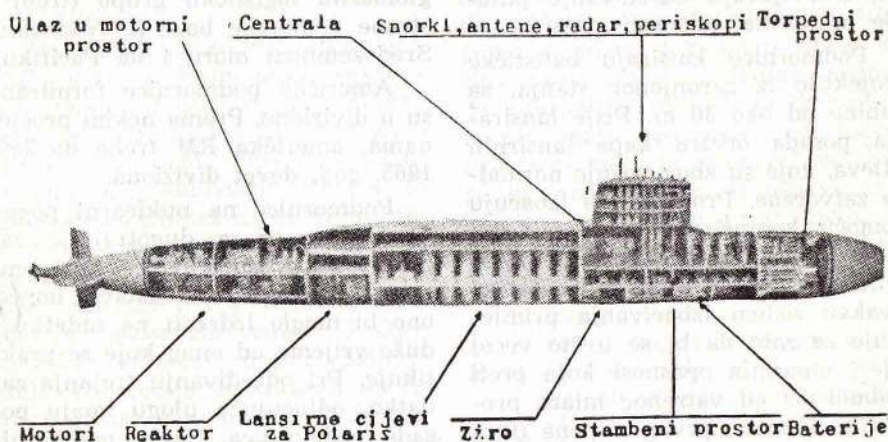
projektilom A—2, a ostale projektilom A—3.

Iz priložene tabele može se vidjeti tempo izgradnje podmornica naoružanih balističkim projektilima u američkoj RM do 1. jula 1967. god.:

Klasa	1. januara 1964.	1. jula 1965.	1. jula 1966.	1. jula 1967.
<i>G. Washington</i>	5	5	5	5
<i>E. Allen</i>	5	5	5	5
<i>La Fayette</i>	3	19	25	31
Ukupno:	13	29	35	41

Sl. 2

Sl. 3

Ukoliko Amerikanci ostvare ovaj plan, oni će 1. jula 1967. god. raspolagati sa 41 podmornicom naoružanom projektilom tipa *Polaris*, što je prema njihovim bližim programima dovoljno za formiranje planiranih flotila.

Sovjetska RM ima dvije klase podmornica naoružanih projektilima, od kojih je jedna na klasični, a

druga na nuklearni pogon. Prve podmornice bile su naoružane samo sa dva projektila, čiji je domet procijenjen na oko 700 km. Pored ovih, sovjetske podmornice na klasični pogon naoružane su i balističkim projektilima velikog dometa. Cijeni se da sovjetska RM ima oko 30 takvih podmornica.

Drugoj grupi pripadaju podmornice na nuklearni pogon. Vjerovano je da je prva takva podmornica ušla u sastav sovjetske flote 1959. god. Pretpostavlja se da su sovjetske

brodogradilišta izgradila oko 12 podmornica na nuklearni pogon. Nije isključeno da je taj broj veći, jer su mogućnosti sovjetskih brodogradilišta velike (prema nekim procjenama 80 podmornica na klasični pogon godišnje).

Problem lansiranja. Kada se podmornica nalazi u zaronjenom stanju,

pojaviju se prilikom lansiranja projektila mnoge teškoće vezane za štetne utjecaje koje vrše razne sile na podmornicu kao plovno sredstvo (vjetar, more, magnetske oluje, elektronske mjere za ometanje, itd.). Kao rezultat nastojanja da se neutrališu ovi štetni utjecaji, konstruisana su sredstva koja daju mogućnost podmornici da, u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu, zna tačno svoju poziciju i da, kada to zaželi, održi u najvećem mogućem stepenu željeni položaj broskog trupa. Tačnost navigacije obezbeđuje se složenim uređajima inercionog sistema, koji dopunjuju »astronomski periskop« i »radio-sekstant«. Po uprošćenju šemi, čitav sistem se sastoji od registratora podataka, računara koji primljene podatke prerađuje i korisnicima daje poziciju i kurs podmornice. Ovi elementi, pored ostalih, uslovljavaju određivanje putanje projektila, odnosno gađanje.

Podmornice lansiraju balističke projektele iz zaronjenog stanja, sa dubine od oko 30 m. Prije lansiranja posada otvara kape lansirnih ciljeva, koje su zbog vožnje normalno zatvorene. Projektili se izbacuju pomoću komprimiranog vazduha i kada se nađu nešto ispod površine mora aktivira se njihov prvi stepen. Ovakav sistem izbacivanja primjenjuje se zato da bi se u što većoj mjeri umanjila opasnost koja pretili podmornici od vatrenog mlaza projektila. Pomoću prvog stepena (faza vođenja) projektil se penje na visinu od oko 20 km, a pomoću drugog do 500 km, odakle se bojeva glava samostalno kreće balističkom putanjom prema cilju.

Da bi se obezbijedilo što češće lansiranje, odnosno stalno praćenje i gađanje izabranih ciljeva, podmornice naoružane projektilom *Polaris* posjeduju 16 računara, po jedan za svaku lansirnu cijev. Svaki od raču-

nara povezan je sa sistemom inercione navigacije i u stanju je da za cilj koji mu je određen pruži u svakom momentu potrebne elemente za gađanje. Za projektil *A-1* tolerira se maksimalno rasturanje nuklearne glave do 10 km.

Organizacijski problemi. Zbog svojih taktičko-tehničkih osobina, oružja koje nose i zadataka koje izvršavaju, podmornice naoružane balističkim projektilom *Polaris* postavile su pred RM, u čijem se sastavu nalaze, posebne probleme. Pošto su dometi balističkih projektila ograničeni, podmornice treba da se približe svojim ciljevima u granicama tih dometa. Radi zauzimanja povoljnih pozicija za gađanje, američke podmornice bile su primorane da napuste američke teritorijalne vode i oslone se na prilično glomaznu logističku grupu (tren) i strane pomorske baze (u Atlantiku, Sredozemnom moru i na Pacifiku).

Američke podmornice formirane su u divizione. Prema nekim procjenama, američka RM treba da ima 1965. god. devet divizona.

Podmornice na nuklearni pogon predviđene su za dugotrajnije zadatke. Zbog izdržljivosti, autonomnosti i tehničkih sredstava uopće, one bi mogle izdržati na zadatku i duže vrijeme od onog koje se praktikuje. Pri određivanju trajanja zadatka, odlučujuću ulogu imaju posade podmornica. Svaka podmornica na nuklearni pogon ima dvije posade punog sastava (komandant, po 10 oficira i oko 80 podoficira i mornara). Prosječni boravak podmornice na zadatku je tri mjeseca, nakon čega se vraća u bazu radi snabdijevanja materijalnim potrebama i smjene posade.

Podmornice na nuklearni pogon tako su konstrukciono građene da se njihovo aktivno učešće u sastavu

pomorskih snaga predviđa na oko 20 godina. Što se tiče tehničke izdržljivosti nuklearnih podmornica na zadatku, one su do sada postigle odlične rezultate. Kao dokaz za ovo često se navodi da je podmornica *George Washington* napustila domaće vode početkom 1961. god. i da je ponovo uplovila u matičnu bazu tek ove godine. Za to vrijeme provela je u zaronjenom stanju više od dvije godine, pri čemu je izvršila 13 dugotrajnih patrolnih zadataka.

Značaj Polaris-a kao strategijskog oružja. Ni jedno mornaričko oružje do sada nije zauzimalo takvo mjesto i igralo tako značajnu ulogu u sastavu oružanih snaga kao što je to slučaj sa balističkim projektilom *Polaris* i njegovim nosiocem, podmornicom na nuklearni pogon. Ovakvo mjesto i ulogu oni su dobili sticajem niza faktora vojne i političke prirode.

Vojno i političko rukovodstvo u SAD i u većem broju zapadnoevropskih zemalja, polazi od pretpostavke da će eventualni rat biti najvjerojatnije nuklearni. Poznajući dobro razornu moć nuklearnih oružja, to rukovodstvo smatra da će vojni, politički i ekonomski centri njihove zemlje biti pod direktnim i preciznim udarima prvog talasa protivnikovih nuklearnih oružja. U sklopu takve procjene, u prvi plan je izšla koncepcija formiranja specijalnih snaga koje imaju najviše izgleda da prežive početne udare, na-

kon čega bi svim raspoloživim sredstvima uzvratile istom mjerom. Analiza je pokazala da ovim zahtjevima najbolje odgovaraju: kao nosioci oružja — podmornice na nuklearni pogon, a od oružja — balistički projektil *Polaris*.

»Ako pretpostavimo iznenadni napad na SAD«, ističe u jednom svom izlaganju američki državni sekretar za RM⁴, »i analiziramo cijenu sredstava koja mogu dostići ciljeve, *Polaris*-sistem je najjeftiniji zbog toga što ima najviše izgleda da nadživi napad, najveću tačnost i pouzdanost«. Projektili u naoružanju kopnene vojske SAD imaju neke prednosti u odnosu na *Polaris*, pa ipak ne mogu da preuzmu njegovo mjesto i ulogu. »Ako bi sredstva odmazde bila smještena na kopnu«, tvrdi jedan francuski autor⁵, analizirajući ovaj problem, »ona bi mogla biti uništena iznenadnim napadom interkontinentalnih projektila, znači u onom domenu u kome su Rusi pravi majstori. Jedina mogućna alternativa jeste da sredstva odmazde budu smještena na moru, odakle će moći da se nevidljivo obore na neprijatelja«. U osnovi, ova koncepcija je uslovila realizaciju te povezanosti podmornice na nuklearni pogon sa projektilom *Polaris*.

⁴ »Nitze discusses Navy's major Mission«, *Navy* 7/64.

⁵ Arnaud d'Antin: »Anticipation d'hier et d'aujourd'hui«, *Revue maritime* 12/59.

UPOREDNI PREGLED STRATEGIJSKIH PROJEKTILA SAD*

Naziv	Domet u km	Dimenzije dužina promjer	Težina	Brzina	Bojeva glava
LGM-30C <i>Minuteman</i>	9.250	18,13	1,80	31.750	22 maha Nuklear.
HGM-16F <i>Atlas</i>	14.500	24,08	3,05	117.930	26 „ — „ —
UGM-27A <i>Polaris A-1</i>	2.200	8,68	1,37	12.700	10 „ 0,6
UGM-27B <i>Polaris A-2</i>	2.800	9,45	1,37	13.600	10 „ 1,0
UGM-27C <i>Polaris A-3</i>	4.630	9,66	1,37	14.500	10 „ 3,0
HTM-25B <i>Titan I</i>	10.140	29,87	3,05	99.790	25,8 Nuklear.
LGM-25C <i>Titan II</i>	—	31,40	3,05	149.690	— „ —

* Podaci prema *Jane's all the World's Aircraft* 1963/64.

Odluke *Polaris-a*, kao strategijskog oružja, jesu tajnost, nepovrijedivost, veliki domet i razorna moć.

Okolnost da podmornica na nuklearni pogon može gotovo neograničeno da se zadrži pod vodom, obezbjeđuje tajnost ovom oružju. U morskome prostranstvu, koje obuhvata 7/5 površine Zemaljske kugle, ona nalazi ogroman manevarski prostor u kome po volji (odnosno naređenju) bira pozicije, za sada gotovo nedokučive za protivnika. Po pravilu, ona na zadatku vozi malom brzinom (oko 4 čvora na čas) i u mogućnosti je da u svakom trenutku lansira projektele po strogo unapred određenim ciljevima. Za vrijeme krstarenja ona održava visok stepen pripravnosti ljudstva i borbenih sredstava. Za ilustraciju ovoga treba podsetiti na dva podatka. U toku izvršenja patrolnih zadataka, 14 ili 15 (od ukupno 16) projektila ove podmornice stalno je spremno za momentanu upotrebu. Komandanti podmornica vrlo često pozivaju posadu da zauzme borbeno mjesto. Pošto znaci za vežbovnu uzbunu nisu predviđeni, članovi posade nikada nisu sigurni da li ih akustični uređaji na brodu pozivaju radi vježbe ili stvarne uzbune. To jedino zna komandant podmornice. Ako komanda na kopnu, iz bilo kojih razloga, promjeni ciljeve koje podmornice treba da gađaju, suvremeni elektronski računari proračunavaju nove elemente za najkraće vreme. Podmornica naoružana projektilima *Polaris* spremna je da precizno gađa u bilo koje vrijeme i sa bilo koje tačke svoje patrolne staze.

Nepovrijedivost podmornice zagarantovana je dubinom ronjenja i brzinom. Podmornice na nuklearni pogon mogu da rone na dubini preko 300 m i da voze brzinom između 20 i 40 čvorova. Protiv ovakvih plovnih objekata suvremena protiv-

podmornička sredstva su još nedovoljno efikasna.

Što se tiče moći novog oružja, ona se već mjeri na megatone. Punjenje projektila *Polaris A-3* jače je 150 puta od punjenja nominalne atomske bombe. Bez obzira na to u kojoj će mjeri još porasti, snaga nuklearnog punjenja u bojevim glavama oko 250 projektila *Polaris* koji u zaronjenom stanju krstare danas okeanima i morima, predstavlja veliku rušilačku moć. To je samo dio podmorničkih oružja i to onaj poznatiji. Manje je poznato koliko se takvih projektila nalazi na sovjetskim podmornicama. Ovu potencijalnu snagu danas niko ne potcjenjuje na Zapadu.

»Većina naših najnaseljenijih centara i industrijskih postrojenja udaljena je 300 nautičkih milja od atlantske, odnosno pacifičke obale. Nuklearna punjenja u projektilima, daleko manje moći nego što ih nosi *Polaris*, mogu potpuno da unište ove ciljeve«, tvrdi američki admiral Džon Tač⁶. Ovo, naravno, pod pretpostavkom da SSSR raspolaže podmorničkim projektilima dometa svega 300 nautičkih milja. Međutim, iz ranijeg izlaganja vidi se da taj domet vjerovatno iznosi daleko više.

Broj podmornica na nuklearni pogon neprekidno raste. Američki divizionijer podmornica već krstare Atlantskim okeanom, Sredozemnim morem, Indijskim okeanom i Pacifikom. U dogledno vrijeme priključiće se američkim sastavima britanski, a onda, ukoliko dođe do sporazuma, i multilateralni plovni sastavi. Apetiti za stvaranjem novih oružja odmazde rastu, usprkos činjenici da ih je na lageru danas već toliki broj da mogu da izazovu svjetsku katastrofu. *Polaris* je, tako reći, postao fiksna ideja mnogih velikih i malih zemalja na Zapadu.

⁶ »The ASW Navy of the Seventies« — *USNI Proceedings* 1/63.

Mogućnost uništenja podmornica naoružanih projektilima Polaris. Glavni neprijatelji podmornica su danas brodovi, avioni, helikopteri i podmornice lovci podmornica. Svako od ovih protivpodmorničkih sredstava raspolaže najmodernijom elektronskom opremom za otkrivanje podmornica, ali ni jedno od njih ne pruža garanciju da će one biti uspješno napadnute i uništene.

Brod, avion i helikopter nisu još dobili takav podvodni električni lokator koji bi im obezbijedio pronalaženje cilja u velikom manevarskom prostoru u kome plove podmornice. Za razliku od prva dva svjetska rata, kada je podmornica zbog punjenja akumulatora ili dostavljanja izvještaja, regeneracije vazduha i sl. morala svakog dana da izronjava na morsku površinu, suvremena podmornica nema potrebe za to. Samim tim onemogućeno je brodu da koristi svoja vizuelna sredstva osmatranja i radar. Zbog toga sve veću važnost dobivaju aktivna protivpodmornička sredstva, u prvom redu podmornice lovci podmornica.

Nedavno je američka RM izgubila *Tresher*, jednu od najmodernijih i najperspektivnijih podmornica na nuklearni pogon. U svijetu je ta katastrofa snažno odjeknula. U nizu podataka koji su tom prilikom dati o ovom plovnom objektu, za ovaj napis najinteresantniji su oni koji se odnose na njenu namjenu. *Tresher* je, po svojim konstruktivnim osobinama, obećavala da će ubrzo ući u sastav snaga namijenjenih za uspješnu borbu protiv napadnih klasa podmornica. Poznato je da je ona imala neke karakteristike koje druge podmornice nemaju, na primjer: bešumnu vožnju, uglavnom automatizovanu svu opremu i uređaje, oblik broskog trupa koji obezbjeđuje vrlo lagan manevar, kao i veću

dubinu ronjenja i brzinu nego što ih imaju podmornice sa projektilima *Polaris*. Po procjeni Amerikanaca, uvođenje u stroj plovnog objekta ovakvih kvaliteta je imperativna nužda. Zapadni saveznici se pribojavaju rata u kome bi se u njihovim vodama pojavio veliki broj protivničkih podmornica. Oni smatraju da će se od 400 podmornica, koliko oni procijenjuju da ih ima SSSR, dobar dio pojaviti na savezničkim pomorskim komunikacijama zbog izvršenja zadataka taktičko-operativne i strategijske prirode.

Pretpostavljajući da će se u eventualnom ratu sresti u prvom redu sa napadnim podmornicama, Amerikanci su intenzivno radili na konstrukciji podmornice lovca podmornica. Vjerovali su da su u tim naporima ostali usamljeni. Zato je njihovo iznenađenje bilo tim veće kada se na sjevernom polu pojavila podmornica »*Lenjinski komsomol*«, siluete slične *Tresher*-u. Od toga dana postalo je jasno da dvije najveće mornarice na svijetu posjeduju najmoćnija mornarička sredstva napada i odbrane. Ujedno to je značilo da je Zapad izgubio monopol nad ovim oružjem, koji je držao samo nekoliko godina.

Podmornice lovci podmornica danas raspolažu podvodnim električnim lokatorom dometa preko 10 nautičkih milja. Kada jednom pronađu cilj, više ne mogu da ga izgube, jer raspolažu većom brzinom od bilo kojeg drugog plovnog sredstva. U takvoj situaciji, uništenje neprijateljeve podmornice ne predstavlja više nikakvu teškoću. Međutim, za dogledno vrijeme ostaje još jedan ozbiljan i nepotpuno riješen problem: podmornice lovci podmornica nemaju sigurna sredstva za otkrivanje neprijatelja. Taj problem tek treba da riješe stručnjaci dviju najjačih RM u svijetu.

Perspektiva razvoja podmorničkih projektila. Nosioći balističkih projektila postaju svakim danom sve savršeniji. Današnja podmornica na nuklearni pogon uskoro treba da se oslobodi nekih elemenata taktičko-tehničkih karakteristika koje bi joj u skoroj budućnosti, ukoliko ih ne izmijeni, postale velike mane. To se odnosi prvenstveno na dubinu ronjenja koja će ubrzo postati premlena za protivpodmornička sredstva bliske budućnosti. Predviđa se da bi podmornica na nuklearni pogon u toku narednih desetak godina mogla da roni na dubinama preko 1.000 m. Njena brzina, naročito podmornice lovca podmornica, porašće na oko 60 čvorova na čas, dok će njena vožnja postati potpuno bešumna. Sredstva otkrivanja imaće osjetno veći domet. Pored toga, mnogo se očekuje od lasera, specijalnog uređaja, na čijem će se panoramskom ekranu moći vidjeti podmornica sa svim svojim spoljnim fenomenima.

Zajedno sa svojim nosiocima, i balistički projektili treba da izmijenjene svoje taktičko-tehničke osobine. Sudeći po dometu i razornoj moći, moglo bi se zaključiti da njihove sadašnje osobine potpuno zadovoljavaju. Međutim, postojeća sredstva odbrane, kao i ona čija se primena uskoro očekuje, postavljaju podmornici i njenom oružju nove zahtijeve. U skoroj budućnosti ona neće moći da se drži na sadašnjem udaljenju od ciljeva napada. Pojava novih

podmornica lovaca podmornica, sa svim sredstvima koja već imaju — odnosno koja će uskoro imati, natjeraće ih da se drže dalje od obale i na većim dubinama. Zbog toga će projektili morati da raspolažu većim dometom, što u isto vrijeme znači i većim dimenzijama i boljim sistemom navođenja. Postoji tendencija da se i snaga nuklearnog punjenja poveća. Pored toga, radi se na usavršavanju sistema paljbe projektila. Današnje podmornice lansiraju projekte u rafalu, tj. za petnaest minuta mogu da lansiraju 16 projektila. Po ocjeni stručnjaka, neprijatelj može po putanji prvog projektila da odredi mjesto podmornice. Da bi izbjegla ovu opasnost, ona mora biti u stanju da sve svoje projekte ispali u plotunu. Dalje, vjeruje se da će postavljanjem više projektila u jednu cijev, udarna moć podmornica osjetno porasti.

Američka RM treba da ima koncem ove decenije u svom sastavu samo podmornice na nuklearni pogon. Najvjerovatnije je da će se u tom pravcu kretati i razvoj sovjetskih pomorskih snaga. Zbog toga je danas, a u budućnosti će to biti sve više, značaj površinskog broda počeo da opada. Istovremeno je podmorničko oružje *Polaris*, zajedno sa svojim nosiocem, postalo snažan faktor vojne moći i nema izgleda da ga sa sadašnjih pozicija uskoro potisne neko drugo oružje.

Z. O.

Literatura:

Francis Lagery: »Sistem d' armes *Polaris*«, *Revue maritime* № 8 i 9/60; A. Sehlstedt: »*Polaris* A-3 missiles fired 1800 miles«, *USNI Proceedings* № 5/63; G. P. Steele: »Peut-on détruire le sous-marin nucléaire«, *Revue maritime* № 12/61; Amiral Lepotier: A propos de la force de frappe«, *Revue maritime* №

12/62; Barrett Gallagher: »Sentinel under the sea«, *USNI Proceedings* № 9/62; J. L. Couhat: »La marine des États-Unis«, *Revue de défense nationale* № 4/64; Amiral Lepotier: »La marine nucléaire«, *Revue de défense nationale* № 8 i 9/63; *Interavia*; *Flight*.

JEDINSTVO ARTILJERIJE KAO RODA —

GLEDIŠTE BUNDESWEHRA

Artiljerija se, kao što je poznato, sastoji iz nekoliko delova, organa i raznovrsnih sistema. Svaki od njih ima svoju posebnu funkciju i izvršava zadatak za koji je i namenjen, tj. specijalizovan, a koji drugi organi nisu u stanju da izvršavaju, ili bar ne tako uspešno. Ni jedan od tih organa (delova artiljerije) ne može da obavlja složene i raznovrsne zadatke koje artiljerija kao celina treba da izvršava u savremenoj borbi. Zbog toga svaki od tih delova, izvršavajući svoj zadatak, doprinosi da ga i artiljerija u celini izvrši.

U poslednje vreme dosta se govori o tome kako bi — s obzirom na današnji stepen organizacije i razvoja organa artiljerije — trebalo neke od njih odvojiti i osamostaliti jer su već izišli iz okvira artiljerije. Pri tome se navode razni argumenti; između ostalog, ukazuje se na to da je već i ranije dolazilo do odvajanja i osamostaljivanja pojedinih, ranije integralnih, delova artiljerije. Tako, na primer, u toku II svetskog rata izdvojila se iz artiljerije i formirala kao zaseban rod — protivavionska artiljerija. Slično se dogodilo i sa nekim delovima prateće i protivtenkovske artiljerije koji su, iz neophodnih taktičkih razloga, prešli u sastav pešadijskog, odnosno tenkovskog naoružanja. Ovo se, ističe autor, pokazalo opravdanim i da-

Članak Die Einheit der Artillerie, čiji prikaz ovde donosimo, objavljen je u časopisu Truppenpraxis, Zapadna Nemačka, mart 1964. Autor je potpukovnik Wilhelm Speisebecher.

nas niko ne bi ni pokušao da ove delove ponovo veže za artiljeriju. Takav slučaj je bio i sa nekim minobacačima koji su nakon II svet-skog rata ušli u naoružanje pešadije.

Autor dalje razmatra da li današnja artiljerija — s obzirom na svoju organizaciju i način borbene upotrebe — nužno zahteva izdvajanje pojedinih svojih delova, koje prednosti bi takvo izdvajanje dalo i da li je ono zaista neophodno. Pri tome bi on hteo da utvrdi koji to delovi zahtevaju takav postupak, na osnovu čega i da li razvoj tih delova artiljerije ukazuje na to da će u perspektivi do takvog izdvajanja, pre ili posle, morati da dođe ili je možda sazrelo vreme da se to već sada sprovede u život.

Autor najpre razmatra stanje današnje artiljerije na osnovu sledeće njene zvanične podele:

raketna artiljerija — tj. projektili raznih punjenja i razne namene, koji se karakterišu time što se kreću na principu reaktivnog pogona;

samohodna artiljerija — koju karakterišu oklopna zaštita i gusenična šasija;

poljska artiljerija — ovakav naziv ove artiljerije sam po sebi ne kazuje ništa, jer »u polju« deinstvuje kva artiljerija¹;

¹ U početnom periodu svog razvoja, u XVI pa sve do kraja XVIII veka, artiljerija se delila na »poljsku« i »tvrđavsku«. Kod nekih armija naziv »poljska artiljerija« zadržao se sve do danas, a prema našem shvatanju i našoj podeli ovde se misli na »artiljeriju za podršku« — Primedba Z. V.

brdska artiljerija — namenjena je za dejstvo na brdskom zemljištu, a osposobljena je za tovarenje i tandem-vuču;

vazdušnodesantna artiljerija — koju karakteriše način transporta, tj. prilikom vazdušnog desanta ona se načelno prebacuje transportnim avionom ili helikopterom.

Celokupna ova podela obuhvaćena je opštim pojmom »zemaljska artiljerija«, a njena organizacija, oprema i naoružanje prilagođeni su načinu upotrebe. Poznato je da unutar pojedinih navedenih grupa artiljerije postoji još dalja podela.

U sastavu »zemaljske artiljerije« nalazi se i »izviđačka artiljerija« (jedinice i sredstva artiljerijskog izviđanja), čiji je zadatak da otkriva ciljeve i da vrši korekturu artiljerijske vatre. Za sada ne postoji tendencija za izdvajanjem jedinica artiljerije jer su gledišta o tome uglavnom ujednačena, tj. sredstva za izviđanje ciljeva i njihovo neutralisanje treba da budu sjedinjene u jednom rodu i da njima rukovodi isti starešina.

Razlike u mišljenjima mogu se pojaviti samo oko toga koja sredstva izviđanja treba da uđu u sastav artiljerije, a za koja mogu biti nosioci i drugi rodovi.

Ovakva podela »zemaljske artiljerije« proizilazi iz raznovrsnosti njenog sistema i namene pojedinih vrsta. Međutim, autor je mišljenja da pri ovakvoj njenoj podeli, namena (odnosno uloga) bilo kojeg dela nije sasvim jasno i tačno ograničena, ukoliko se ne bi dopunila potrebnim objašnjenjem. Stoga autor smatra da bi bilo korisno izvršiti novu podelu koja bi preciznije objasnila namenu svake grupe ili dela artiljerije i doprinela lakšem shvatanju njihove uloge.

Pri izloženoj organizaciji, kada se govori o potrebi izdvajanja pojedinih delova iz sastava artiljerije, misli se isključivo na izdvajanje artiljerijskih raketa, dok bi sva ostala sredstva (oruđa) trebalo i dalje da ostanu u sastavu artiljerije.

Osim ove podele artiljerije, postoji i druga koja je kroz svakidašnju praksu i terminologiju uveliko već prihvaćena. Naime, govori se o »konvencionalnoj« i o »savremenoj« ili »modernoj« artiljeriji.

Termin »konvencionalan« znači »uobičajen ili dosadašnji«, a u ovom slučaju pod njim se podrazumeva deo artiljerije koga karakteriše raniji njen razvojni period. Pri tome nije jasno da li se »konvencionalnost« artiljerije odnosi na oruđe, municiju, pokretljivost, način transporta i metode izvršenja gađanja, ili se misli na nešto drugo.

Nasuprot tome, termin »savremen« trebalo bi da označava nešto neuobičajeno, moderno, savremeno. Međutim, i termin »savremen« primenjen na artiljeriju ne objašnjava mnogo. Kada se govori o »konvencionalnoj« artiljeriji, mora biti sasvim jasno šta se pod tim podrazumeva, šta ona obuhvata, razlike i granice između nje i »savremene« artiljerije.

Kod objašnjenja ovakve podele može se poći sa raznih osnova: na primer, pod »konvencionalnom« može se tretirati »neatomska«, a pod »savremenom« — »atomska« artiljerija.

U drugom slučaju, suština razlike može se tražiti u tome što se ponekad pod »konvencionalnom artiljerijom« misli na artiljerijska oruđa, a pod »savremenom« na artiljerijska raketna oruđa.

Sa navedenog, objašnjenje ovih pojmova može se povezati i sa domaćom artiljerije, mada ovo nije održivo iz razloga što, na primer, najmo-

derniji višecevni raketni bacači, dakle savremena oruđa, imaju mnogo manji domet nego neki zastareli modeli topova.

Iz iznetog se vidi da prva dva primera predstavljaju i suštinu problema, pa autor članka kroz njihovu analizu i traži odgovor na pitanje: »jedinstvo artiljerije kao roda ili neophodnost odvajanja«? Pri tome on citira druge, odnosno one koji taj problem i pokreću, pa navodi i razloge kojima se oni služe da bi opravdali svoja gledišta:

a) »Neatomska i atomska artiljerija mogu i treba da se odvoje jedna od druge. Dejstvo nuklearne vatre razlikuje se ne samo po kvalitetu i efektu, već i po načinu na koji se taj efekat eksploatiše od strane nenuklearne vatre. Mogućnosti primene, zone dejstva, željeni efekti, odgovornost i organizacija same pripreme dijametralno se razlikuju kod ove dve vrste vatre. Atomsko naoružanje u »neatomskom ratu« moralo bi biti povučeno iz upotrebe, ali je neophodno da se njime raspolaze kao stalnom pretnjom i radi pariranja protivniku, ako bi ga on primenio. Atomsko naoružanje je prvenstveno sredstvo politike i njegova upotreba zahteva drukčija merila i metode nego što je to slučaj sa neatomskom artiljerijom«.

Ovakvo razmatranje po mišljenju autora, bilo bi na svom mestu kada bi se raspolagalo samo malim količinama nuklearnih projektila, odnosno da ga sam razvoj događaja nije potpuno demantovao. U stvari, bez obzira na razvoj situacije, nuklearno oruđe, a s njime i stalna nuklearna pretnja danas su stvarnost. U svim uslovima borbenih dejstava i svim fazama borbe, nuklearna situacija je uvek prisutna i o njoj se mora stalno voditi računa. S druge strane, došlo je do snažnog razvoja

sredstava za izbacivanje nuklearnih projektila, kako u pogledu njihovog broja tako i u pogledu vrsta, dok se na usvajanju novih i sve raznovrsnijih sredstava i dalje neprekidno radi.

Da li će neko artiljerijsko oruđe biti sposobno za izbacivanje nuklearnih projektila ili ne, danas se više ne postavlja kao tehnički problem, jer to isključivo zavisi od toga da li se to želi, odnosno da li to situacija zahteva. Prema tome, već sada postoji veliki broj artiljerijskih oruđa raznih konstrukcija, različitog dometa i namene koja su osposobljena da izbacuju i zrna sa nuklearnim punjenjem. Zavisno od situacije i namere, ta se oruđa mogu da koriste kao nuklearna ili obična artiljerijska oruđa za izbacivanje zrna sa brizantnim eksplozivom.

Težnja da se gotovo svako artiljerijsko oruđe adaptira za nuklearnu i nenuklearnu namenu predstavlja danas normalnu praksu pri usvajanju i konstruisanju novih oruđa; u isto vreme se i postojeći modeli osposobljavaju za tu svrhu. Prema tome, gotovo sva današnja artiljerijska oruđa mogu se s punim pravom nazivati atomskom i neatomskom artiljerijom. Treba istaći da su već i pojedina pešadijska prateća oruđa razvijena kao atomska.

Na taj način su i pojedini »atomske topovi« izgubili onaj značaj koji su ranije imali (na primer, atomski top 280 mm), jer su i razlozi koji su ranije postojali i uticali na diferenciranje »atomske« i »neatomske« artiljerije sada otpali.

Ovakav razvoj je i uslovio da se nasuprot »atomskoj« artiljeriji, za onu drugu prihvati termin »konvencionalna«. Međutim, ni jedna armija na svetu ne razvija »atomsku artiljeriju« kao samostalan rod — pošto se njen razvoj ne kreće u pravcu neke veće specijalizacije koja bi za-

htevala samostalnost tog dela — tako da ona predstavlja ogranak nerazdvojan i tesno povezan sa ostalim delovima artiljerije.

Celokupna artiljerija, zaključuje autor, ukoliko želi da odgovori svim zadacima koje savremeni uslovi pred nju postavljaju, mora biti osposobljena kako za nuklearno tako i za nenuklearno dejstvo.

b) *Cevna i raketna artiljerija.* Ova podela može da posluži kao druga polazna osnovica prilikom razmatranja potrebe odvajanja jedne artiljerije od druge.

»Artiljerijska cevna oruđa su predstavnici 'konvencionalne', dok su raketna oruđa predstavnici 'savremene' artiljerije. Dok upotreba artiljerijskih cevnih oruđa podleže klasičnim (oprobanim i poznatim) metodama, kod upotrebe raketnih oruđa tehnička strana toliko dominira da ona u suštini i nije više problem vojnika već tehničara. Uostalom, samo je još pitanje vremena pa da sva cevna oruđa budu zamenjena raketnim naoružanjem.

Tehnički uslovi raznih raketnih sistema međusobno su veoma srodni i zahtevaju zasebnu organizaciju, poseban sistem obuke i način upotrebe; oni nemaju ničeg zajedničkog sa cevnom artiljerijom.«

Pri ovakvom postavljanju čitavog ovog pitanja, ističe autor, treba sagledati kako ono stvarno izgleda. Kao borbeno sredstvo, raketa je starijeg datuma od artiljerijskog zrna. Međutim, tek u II svetskom ratu otpočeo je rad na usvajanju i primeni raketnih sredstava u borbi. U posleratnom periodu na tome se sve više radi iz sledećih razloga:

postizanje većeg dometa jednostavnije je i ekonomičnije prilikom razvijanja raketa nego cevnih oruđa koja podležu određenim ograničenjima; postizanje dometa kod ra-

keta gotovo je neograničeno i daleko prevazilazi mogućnosti cevnih oruđa;

konstrukcija jednog uređaja za lansiranje raketa je jednostavnija, lakša i mnogo jeftinija od konstrukcije odgovarajućeg cevnog oruđa;

glava raketnog projektila ima veće mogućnosti prilagođavanja, lakša je i može imati raznovrsniju primenu nego artiljerijsko zrno.

Međutim, uvođenjem u naoružanje raketnih sredstava ništa se nije izmenilo — u odnosu na zadatke koje artiljerija treba da izvršava — u pogledu uslova pod kojima ona vodi borbu i njene uloge u borbi združenih snaga. Jedino što su raketna sredstva povećala efekat dejstva i domet artiljerije.

Ceo ovaj problem »cev-raketa«, po mišljenju autora, ne bi trebalo mnogo analizirati jer je o tome već dosta pisano i stvar je u celini jasna. Činjenica je da i jedno i drugo oruđe ima svoje dobre i slabe strane, da ni jedno od njih ne može zameniti drugo, da oba imaju svoje tačno određene zadatke i da u dogledno vreme nema izgleda da bi bilo koje od njih moglo da potisne drugo.

Kao rod vojske, artiljerija isključivo ima zadatak da neprijatelja stavi pod svoju vatru — i to u određeno vreme, na pravom mestu i odgovarajuće jačine. Kojim sredstvom, da li sa zrnom ili raketom i sa kakvim oruđem — od drugostepene je važnosti. Način opaljenja, kao i vrsta pogonskog punjenja samo su sredstva da se zrno uputi na cilj; međutim, važan je samo efekat koji će se postići na cilju.

Na osnovu ovakvog razmatranja, autor članka izvlači zaključak: ako je zadatak artiljerije da u operativno-taktičkim okvirima vodi borbu vatrom, sasvim je jasno da i sva sredstva koja su sposobna da u tome učestvuju treba da uđu u njen sa-

stav, jer je i vatra u tim okvirima nedeljiva. Sva ta sredstva moguće je pravilno iskoristiti samo ako vatrom artiljerije upravljaju one starešine koje upravljaju i rukovode manevrom i pokretom jedinica.

Međutim, drugačije je sa raketnim sredstvima strategijske namene. Dejstvo ovih raketa odražava se samo posredno na borbena dejstva, a rukovanje njima — usled složenosti njihove konstrukcije i namene — nije stvar vojnika već visokospecijalizovanog tehničara. Potreba za samostalnošću ovih sredstava u zasebnom rodu ili vidu je očigledna. Postoji mogućnost da se ta sredstva koriste ili lansiraju i pomoću avijacije, ali je sigurno da ona prevazilaze okvire artiljerije, kao što je to već bio slučaj sa raketama V—1 i V—2 u toku II svetskog rata.

Potrebno je napomenuti, ističe autor, da je primena raketa danas veoma široka i tačno po vrstama indiferencirana, da su pojedine vrste integrirane u razne rodove i da se njihova raznovrsnost kreće od ručnog bacača (*Panzerfaust*) do interkontinentalnih raketa. Postavlja se pitanje da li je celishodno i korisno da se sva ta sredstva, ili njihov veći deo, samo na osnovu pogona (načina kretanja) objedine u jednu celinu i da se na taj način dobije sasvim neprirodna i nemogućna organizacija.

Kao jedino moguće i pravilno rešenje, autor predlaže da se rakete (prema vrstama) nađu u okviru onog roda u čijim se granicama njihovo dejstvo i ostvaruje. On ujedno napominje da je raketna tehnika toliko raznovrsna da pojedine vrste raketa međusobno nemaju gotovo ničeg zajedničkog.

Nastavljajući svoja razmatranja, autor zaključuje da je posve nemoguće stvoriti jedinstvenog i univerzalnog raketnog oficira-vojnika,

s obzirom na to da svako sredstvo-raketa traži posebno specijalizovanog poslužioca. Takođe je nemoguće da vojnik preuzme ulogu raketnog tehničara radi održavanja i opravke tih sredstava, jer su za to potrebna određena znanja iz oblasti fizike i elektronike. Stoga vojnik treba da bude u ulozi onog koji određuje način upotrebe pojedinog sredstva, odnosno da bude samo njegov poslušilac.

Autor smatra da bi bio uzaludan svaki pokušaj da se iz celine današnje artiljerije izvrši neko veštačko odvajanje. Odnosno, to bi bilo moguće samo kada bi se odvajanjem došlo do boljeg rešenja i boljih rezultata. Međutim, svaki pokušaj da se izvrši podela artiljerije na konvencionalnu i savremenu ili na atomsku i neatomsku prevaziđen je i deplasiran jer su granice koje su ranije i postojale danas nestale.

Potrebno je shvatiti da artiljerija, uprkos raznovrsnosti svog sistema naoružanja, predstavlja jedinstvenu celinu, pri čemu svaki njen deo izvršava tačno predviđene zadatke, a svi zajedno služe istom cilju: »svim sredstvima voditi borbu vatrom u interesu jedinica koje podržavaju ili u čijem su sastavu«. Ako se ima u vidu taj zadatak, onda je i razumljivo što sva sredstva koja služe istom cilju moraju biti pod istom upravom.

Na nuklearnom bojištu ne postoji mogućnost jače koncentracije artiljerijskih oruđa. Gustine rasporeda koje su postizane u toku II svetskog rata više nisu moguće, jer i za artiljeriju važe principi rastresitosti i manevrovanja u toku borbe. Ovo je u izvesnoj meri olakšano usled poboljšanih tehničkih rešenja pri konstruisanju pojedinih vrsta oruđa; na taj način povećani su im domet i pokretljivost. Na osnovu toga i određuje se namena pojedinih

vrsta oruđa, pa jedan deo ima zadatak neposredne podrške, dok drugi preuzima ulogu artiljerije opšte podrške i obezbeđenja vatrene nadmoći. Međutim, velik broj oruđa može da se koristi kako za neposrednu tako i za opštu podršku, jer se i zadaci ovih dveju često prepliću, pa nema tačne granice između njih. Tako, na primer, danas je već moguće sa pojedinim nuklearnim sredstvima ostvarivati neposrednu podršku, dok se pojedine vrste topova i haubica mogu koristiti za opštu podršku.

Artiljerijski starešina dužan je, mnogo više no ranije, da za konkretnu situaciju predvidi najcelishodniju upotrebu artiljerije i da posebno vodi računa o izboru najpogodnijeg sredstva za svaki pojedini zadatak. Pri tome je neophodno da dobro poznaje sva sredstva kojima raspolaže, da pravilno ceni njihove mogućnosti, da njima čvrsto upravlja i da raspolaže sopstvenim sistemom izviđanja i veze. Uvođenjem novih sredstava povećane su mogućnosti izbora; na taj način se za svaki zadatak odabira sredstvo koje će ga najbolje izvršiti.

Ne može se ni zamisliti, ističe autor, da opštevojni komandant, u pogledu upotrebe artiljerije, ima posebnog artiljerijskog organa za cevnu artiljeriju, a posebnog za raketnu i da na taj način bude primoran da koordinira njihovo dejstvo. Vatra u taktičkim okvirima je jedinstvena i nedeljiva, njome mora da upravlja samo jedno lice, a to je artiljerac oduvek bio i treba to i ubuduće da ostane.

Ako se ovo prihvati kao jedino pravilno rešenje, jasno je da i rukovođenje i obuku svim ovim sredstvima treba da objedinjava isti organ. Ovo se može rešiti samo ako je taj organ kvalifikovan za to. To se, opet, može postići na taj način

što bi se taj organ, kroz obuku i praksu, postepeno stručno uzdizao, upoznavajući sva ta sredstva i njihove mogućnosti. Stručnost se postiže samo praksom, a za upravljanje svim tim sredstvima ne može se odrediti bilo koji starešina, već upravo takav koji je u svojoj razvojnoj liniji kroz praktičan rad tu stručnost i postigao.

Proces uzdizanja i osposobljavanja savremenog artiljerijskog oficira postao je mnogo teži i složeniji nego ranije. Sasvim je jasno da se u toku procesa obučavanja ne može tražiti od njega da postane i tehnički stručnjak za sve postojeće sisteme i vrste artiljerijskih oruđa. To se, pogotovu kod vojnika koji treba da ostane borac, ne može postići. Umesto toga, savremeni artiljerijski oficir mora u potpunosti da poznaje njihove mogućnosti i načela upotrebe, dobre i slabe strane, njihovu organizaciju, vreme koje im je potrebno za pripremu za dejstvo itd. To znanje ne sme da bude samo pasivan proizvod već rezultat potpunog razumevanja. Iz tih razloga nije ni moguće da se za artiljerijske oficire danas vrši neko posebno odvajanje po specijalnostima — za pojedine vrste artiljerijskih sistema. Iako je neophodno da za svaku vrstu ovih sistema postoje visokostručni specijalisti-tehničari, artiljerijski oficir mora da prevaziđe usku specijalnost, jer se pojavljuje kao organ-lice koje upravlja i koordinira zadatke svih tih sredstava u okviru opšteg zadatka koji artiljerija mora da izvrši.

Ovim autor članka ne želi da tvrdi kako je nevažna postojeća podela unutar artiljerije, odnosno podela po zadacima. Međutim, mnoga pitanja su zajednička. On navodi samo neka najvažnija, kao što su: usklađivanje sistema vatre sa ma-

nevrom jedinica, usklađivanje načina uprave vatrom i samog izvršenja gađanja itd. Sve ovo nameće potrebu za jedinstvenom organizacijom, za jedinstvenim sistemom trupnog ispitivanja, zajedničkim planiranjem i opitima, za zajedničkom izradom pravila i udžbenika i jedinstvenim sistemom obuke radi usklađivanja i povezivanja raznovrsnih sredstava prilikom izvršenja jedinstvenog zadatka. Prirodno, sve se to može ostvariti samo u okviru istog roda.

Organizovanje raznovrsnih sistema sredstava (oruđa) u jedinstvenu celinu artiljerije kao roda neophodno je i strogo diktirano opštim zadatkom i ulogom koju ona ima u združenom boju. Taj se njen zadatak ogleda u jedinstvenoj organizaciji vatre u okviru taktičkih dejstava, a u duhu odluke opštevojnog komandanta. Pri tome autor misli

na vatru kao samostalan element borbenih dejstava i na vatru za podršku dejstva jedinica. Svoju primenu u ispunjenju oba ova zadatka nalaze kako nuklearna tako i nenuklearna vatra, odnosno vatre koje se ostvaruju artiljerijskim oruđima ili artiljerijskim raketama.

Ako se ima u vidu vatra kao element borbenih dejstava, jedinstvo te vatre i neophodnost koordinacije svih sredstava koja učestvuju u njevoj realizaciji, nemoguće je i pomisliti — podvlači na kraju autor — bilo kakvo odvajanje unutar današnje organizacije artiljerije.

Posmatrano sa bilo kojeg stanovišta, jasno je da je nužno jedinstvo svih tih sredstava u okviru artiljerije kao roda. Jedinstvo vatre, a time i rada neophodno je danas više nego ikad ranije. Stoga ga treba unapređivati i razvijati, uprkos teškoćama koje na tom putu mogu da iskrnsu.

Z. V.

O MILICIJSKOM SISTEMU ŠVAJCARSKE ARMIJE

Švajcarska armija se od svog nastanka, 1817. godine, zasniva na tradicionalnom milicijskom sistemu i milicijskoj vojnoj organizaciji. Taj sistem odlikuje se kratkoćom vojnog roka, odnosno obuke u armiji i postojanjem vrlo ograničenog broja profesionalnog starešinskog kadra i stalnih komandi i jedinica.

Svi švajcarski građani obavezni su da služe vojsku. Omladinci se regrutuju posle navršenih 19 godina. Oni koji se oglase kao nesposobni za vojnu službu, obavezni su da plaćaju posebnu taksu.

Po prijemu u vojsku, regruti se odmah upućuju u škole za regrute, odnosno školske jedinice. Obuka u njima traje nekoliko meseci — različito za pojedine rodove i službe. Za pešadiju, na primer, traje oko 4 meseca (118 dana). Po završetku škole, regruti dobijaju raspored po jedinicama i upućuju se kućama. Dalja vojna obuka obveznika odvija se na vežbama u njihovim jedini-

Prilikom pisanja ovog članka korišćeni su sledeći materijali: »Force et faiblesse des armées de milice», Revue militaire générale, časopis NATO-a, novembar 1959. god.; »Modernisation et refonte de armée suisse», Revue militaire d'information, Francuska, № 337, avgust 1962. god.; članci: »L'armée dans la nation», par le colonel-divisionnaire E. Dénéreaz; L'armée suisse: ses caractéristiques son organisation actuelle», par le colonel E. Lederrey; »L'activité militaire hors service en Suisse», par le colonel R. Gafner — sva tri iz Revue militaire suisse, Švajcarska, maj 1964. god.; Vojno delo, br. 1—2/60, str. 89, br. 4—5/60, str. 253 i 10—11/60, str. 643.

cama. Pozivanje na vežbe je vrlo često i zavisi od toga kojem pozivu, odnosno klasi — s obzirom na doba starosti — obveznici pripadaju. U toku naredne godine po završetku škole za regrute, kao i u toku prvih osam godina službe u *Eliti* (poziv koji obuhvata one od 20. do 32. godine starosti), vojni obveznici su dužni da svake godine pohađaju u svojim jedinicama takozvane kurseve ponavljanja, koji traju po 20 dana. Obuka na ovim kursovima obuhvata — pored produblivanja onog što je ranije pređeno — i upoznavanje sa novinama u taktici i tehnici, do kojih je u međuvremenu došlo. Po prelasku u *Landver* (poziv koji obuhvata obveznike od 33. do 40. godine), ove obaveze su manje i svode se na pohađanje samo jednog kursa za ponavljanje. U toku službe u *Landšturmu* (poziv kome pripadaju obveznici od 41. do 50. godine), obveznici se pozivaju na 13 dana (ili dvaput po šest dana) službe u jedinici, da bi se uveli u nove dužnosti i proverilo njihovo zdravstveno stanje.

Iz do sada izloženog vidi se da je najintenzivnija obuka u *Eliti*, čiji pripadnici popunjavaju najvažniji deo armije — združene operativne jedinice, a znatno manja u docnijim pozivima, čiji pripadnici služe u graničnim i jedinicama utvrđenja, kao i u teritorijalnim jedinicama.

Nabavljanje uniforme i vojne opreme vrši Konfederacija (do 1874. godine vojnici su je nabavljali o svom trošku). Svakom vojniku-građaninu (obvezniku) poverava se

oprema i lično naoružanje, koje on čuva kod svoje kuće i koristi na vežbama, a naročito na obaveznim gađanjima koja se održavaju vrlo često. Obveznici-konjanici su dužni da sami nabavljaju, odnosno kupuju konje, pri čemu im Konfederacija nadoknađuje polovinu cene. U toku deset godina — po isteku tog perioda svako postaje vlasnik konja koga je kupio — Konfederacija im plaća i odgovarajuće anuitete. Slično je i u pogledu obveznika-biciklista i motociklista.

U Švajcarskoj armiji postoje samo neke stalne vojne jedinice (to su manje jedinice po fortifikacijskim objektima i izviđačke vazduhoplovne jedinice). Stalnog karaktera su još i mobilizacijski centri, skladišta i radionice. Jedinice se formiraju i postoje samo u toku mobilizacije, izvođenja vežbi, u toku školovanja starešinskog kadra i izvođenja obuke.

Profesionalni starešinski kadar takođe je malobrojan. Od komandanata jedinica jedino su komandanti korpusa i divizija aktivni oficiri, zatim instruktori u vojnim školama i kursevima, kao i izvestan broj oficira u Generalštabu. Svi komandanti drugih jedinica i ostale starešine su oficiri i podoficiri milicijskog sistema. Oficiri milicijskog sistema (dalje u članku nazivaćemo ih — radi kratkoće — milicijskim oficirima, odnosno milicijskim podoficirima — prim. L. R.) obavljaju starešinske dužnosti i izvode obuku u školama za regrute, pod rukovodstvom oficira instruktora. Međutim, na kursevima u jedinicama celokupna obuka leži isključivo na milicijskim oficirima.

Milicijski oficiri se regrutuju kao i rezervni oficiri u drugim armijama. Kandidati za oficire moraju prethodno, pošto završe odgovarajuće školovanje, da budu proizvedeni u podoficire. Pre proizvođenja u

oficirski čin oni su dužni da završe oficirsku školu, koja traje nekoliko meseci. Nakon proizvođenja u potporučnike, upućuju se na stažiranje u školu za regrute. Budući komandiri četa, komandanti bataljona i pukova i viši oficiri školuju se u Centralnoj školi, na posebnim kursevima za navedene komandne dužnosti. Obuka na tim kursevima traje 27 dana. Za svaki novi čin, sve do čina komandanta bataljona, oficiri su dužni da provedu određeni staž i da »odsluže« novi čin u školi za regrute. Na ovaj način škole za regrute obezbeđuju veći deo starešina i nastavnika, a oficiri-stažeri istovremeno stiču praktična znanja za svoj novi čin, odnosno i sami uče. Profesionalni oficiri-instruktori u školama upućuju se na najviše vojno školovanje u Odeljenje vojnih nauka Političke federalne škole u Cirihi, kao i na stažiranje u ratne škole u Parizu i Rimu.

Obaveze milicijskih oficira, koji određene dužnosti u armiji obavljaju uzgred — u slobodnom vremenu, su velike. Na primer, jedan milicijski kapetan — od ulaska u školu za regrute pa do dobijanja majorskog čina — provede na služenju i angažovanju u armiji otprilike 743 dana, ili više od dve godine. Za milicijske oficire koji se jave za pomoćnike instruktora u školama i za rad u štabovima, ovo angažovanje je znatno duže.

Kandidati za milicijske podoficire pohađaju, posle završene škole za regrute, specijalne kurseve za podoficire u trajanju od 4 nedelje. Nakon unapređenja u viši čin, podoficiri su takođe dužni da određeno vreme provedu na stažu u školama za regrute. I ostale njihove obaveze su slične onima kod oficira. U Švajcarskoj armiji podoficiri se dobijaju isključivo na osnovu milicijskog sistema.

Švajcarska armija ima nekoliko armijskih korpusa koji u svom sastavu imaju granične, pešadijske i mehanizovane divizije. Postoji i poseban planinski korpus sa planinskim divizijama i tvrđavskim brigadama. Pešadija je osnovni rod vojske. Ostali rodovi i službe razvijeni su i zastupljeni u odgovarajućoj meri. Mehanizovane jedinice raspolažu izviđačkim i drugim tenkovima, kao i amfibijskim vozilima i guseničarima. Artiljerija je orijentisana na motornu vuču. Transportna sredstva su takođe savremena, a u svom sastavu imaju i mala guseničarska vozila osposobljena za snabdevanje prvih borbenih linija (za ovo su se ranije koristile mazge).

Pored 400 borbenih aviona sa kojima sada raspolažu, jedinice švajcarskog RV biće snabdevene helikopterima i avionima za pomoćne službe. Protivavionska odbrana, pored ostalog, ima u naoružanju i vođene rakete. Radari su takođe u dosta širokoj upotrebi, kao i sredstva za infrazracima. Pešadija je naoružana specijalnom jurišnom automatskom puškom i sredstvima za pt-borbu.

Obuka u ovako savremeno opremljenim jedinicama, naročito onim sa složenom tehnikom, na osnovama milicijskog sistema, poseban je problem. Povećane zahteve obuke Švajcarci pokušavaju da vrše maksimalnim korišćenjem raspoloživog vremena i intenzivnim radom, koji dnevno iznosi od 13 do 15 časova, iako se intenzivno izvodi i noćna obuka. Mada se odabira najneophodnije gradivo, nastavni programi su vrlo prenapregnuti i obimni. S obzirom na to da se svim ovim merama ipak ne obezbeđuju potrebni rezultati, u Švajcarskoj je posebno organizovano dalje obučavanje obveznika po njihovom odlasku iz jedinica i škola kućama, kao kom-

penzacija i nadopuna obučavanja koje se izvodi za vreme služenja vojnog roka.

VOJNA OBUKA I AKTIVNOSTI VAN OBAVEZNE SLUŽBE

Milicijski sistem u Švajcarskoj oslanja se na organizovani sistem obuke trupnih jedinica i starešina i njihovu intenzivnu vojnu aktivnost van obavezne vojne službe. Ova se aktivnost zato i ne može odeliti od milicijskog sistema.

Na osnovu zakonskih propisa, švajcarski građani su dužni da ispunjavaju određene vojne obaveze i zadatke i van službe u armiji. Međutim, to je ipak mali deo onoga što oni inače dobrovoljno obavljaju u mnogim raznim udruženjima i savezima širom zemlje. Ova udruženja su neslužbene organizacije, u kojima je rad postavljen na dobrovoljnoj osnovi, a u svoje članstvo uključuju ne samo vojne obveznike već i omladinu. Pomenute aktivnosti se cene zbog njihovog značaja i doprinosa pripremama za odbranu zemlje i radi toga njih usmeravaju i njima rukovode Federalni savet i Departman za vojsku — preko načelnika za nastavu i specijalnog odeljenja nadležnog za to. Na ovaj način se obezbeđuje koordinacija napora u obučavanju, kombinovanje i nadopunjavanje onoga što se postiže u Armiji sa onim što se radi van aktivne službe u jedinicama.

Obuka i aktivnosti van obavezne vojne službe u Švajcarskoj obuhvataju: predvojničku obuku, obuku starešinskog kadra, gađanje iz ličnog naoružanja, sportske aktivnosti, tehničko obrazovanje, aktivnosti i rad komandanata jedinica i trupnih starešina.

Predvojnička obuka usmerena je na to da se omladinci, pre stupanja u vojsku, što bolje pripreme, kako

bi obuka u školama za regrute mogla da se rastereti i orijentiše na savlađivanje težeg gradiva. Predvojnička obuka se sastoji iz telesnog vaspitanja, tehničkog obrazovanja i gađanja iz streljačkog naoružanja.

U školama je obavezna samo gimnastika, dok se ostala fiskulturna aktivnost omladinaca odvija na dobrovoljnoj osnovi i pod rukovodstvom kantonalnih organa vlasti, koje u tome pomaže i Federacija. Težište je ovde na kursovima, takmičenju u orijentaciji na zemljištu i drugim aktivnostima koje se sprovode u 4.000 raznovrsnih udruženja. U ovim aktivnostima učestvuje svake godine oko 100.000 omladinaca, ili jedna polovina onih koji bi — s obzirom na svoje godine — mogli da učestvuju; ako se ima na umu dobrovoljnost, onda se ovo ipak može smatrati kao zadovoljavajuće.

Tehničko obrazovanje omladinaca, koje se sprovodi kroz predvojničku obuku, obuhvata razne pripremne kurseve za specijalne jedinice: šoferske, sanitetske, radio, je-driličarske, pontonirske itd.

Smatra se da su rezultati ovako organizovane predvojničke obuke zadovoljavajući, da se vidno odražavaju kod velikog broja omladinaca po njihovom stupanju u armiju.

Obuka starešinskog kadra u vremenima van obavezne vojne službe takođe se, uglavnom, dobrovoljno odvija. Ova obuka se posebno ceni, jer se njome rešava veliki deo zadataka u vezi sa pripremom starešina za njihove ratne dužnosti i nadoknađuje ono što nije bilo moguće postići u toku aktivne službe u jedinicama. Organizaciju obuke i aktivnost starešina sprovodi Švajcarsko udruženje oficira, koji ima oko 35.000 članova. Ono organizuje razna predavanja za oficire, vlastitim sredstvima izdaje vojne publi-

kacije na nemačkom, francuskom i italijanskom jeziku, organizuje naučna putovanja u inostranstvo i kurseve fizičke kulture, mačevanja i jahanja, sprovodi pripreme po raznim stručnim tehničkim sekcijama, a organizuje i takmičenja u orijentaciji na zemljištu danju i noću. Pored ovoga, udruženje vrlo često organizuje drugarske susrete starešina iz iste komande i iste jedinice radi njihovog boljeg upoznavanja i zbližavanja.

Analognu ulogu ima i Švajcarsko udruženje podoficira u pogledu obučavanja i razvijanja aktivnosti podoficirskog kadra. Delatnost ovog udruženja orijentisana je pretežno na praktično obučavanje svojih članova: vežbe na terenu, obuku na naoružanju, razne stručne kurseve i pismene radove. Ovo udruženje ima oko 20.700 članova.

Obuci u gađanju iz ličnog naoružanja poklanja se izuzetna briga. Ona je u Švajcarskoj vrlo popularna, a cilj joj je da se građani dovoljno osposobe u korišćenju ličnog naoružanja. Iako je ova aktivnost u manjoj meri dobrovoljna nego ostale, ipak je interesovanje obveznika i omladine za gađanje vrlo veliko.

Obuku u gađanju organizuju streljačka udruženja. Svaki obveznik -vojnik, podoficir i niži oficir — koji poseduje lično naoružanje, dužan je da, do navršene 40 godine života, svake godine učestvuje u gađanjima koja organizuje streljačko udruženje, obično u mestu boravka. Zbog ovih obaveza svaki od njih čuva kod sebe svoje lično naoružanje i potrebnu municiju za gađanje i brine se o njihovom održavanju. Smatra se da se ovim mnogo postiže u pogledu bojne gotovosti i da se na ovaj način, u slučaju iznenadnog napada, može pružiti ne samo dovoljno brz nego i masovan otpor eventualnom napadaču. Finansijskim

sredstvima i drugim merama država pomaže streljačka udruženja u zemlji, a stimulira takođe i dobrovoljno učešće u izvođenju gađanja. Odziv na gađanja svake godine je zadovoljavajući. Ne samo da se sprovodi brižljiva kontrola o učešću na gađanjima onih koji su obavezni da ih vrše, već se kontrolišu i rezultati gađanja svakog pojedinca. Oni koji ne ispune postavljene uslove dužni su da obnove gađanja na posebnim kursovima, ali za ovo ne dobijaju nikakvu nadoknadu od države. U 1963. godini gađanja su organizovala 3.675 streljačkih društava, na 2.700 strelišta, a na njima je učestvovalo 435.453 strelca. Od ovoga je bilo 342.727 onih koji su bili dužni da gađaju, a ostalo su bili dobrovoljci.

Streljačka udruženja posebno organizuju dobrovoljna gađanja za omladinu. Kursevi gađanja organizuju se za omladinu predvojničke obuke (od 17 do 19 godina starosti). U 1963. godini ovakve kurseve je završilo 40.338 omladinaca. I za omladinu mlađih godišta (od 13 do 17 godina starosti) organizuju se kursevi gađanja u mnogim mestima, ali za ova gađanja država ne obezbeđuje municiju niti nadoknađuje troškove. Ipak je odziv i za njih dosta veliki. Smatra se da ovakva organizacija i obuka u gađanju omogućava da 75—80% regruta, po stupanju u vojsku, bude gotovo potpuno obučeno u gađanju iz ličnog naoružanja.

Svake četvrte godine organizuju se, na dobrovoljnoj osnovi, federalna gađanja na kojima se tom prilikom održavaju i razna takmičenja. Na ovakvom gađanju koje je 1963. godine organizovano u Cirihu, uzelo je učešća 76.000 strelaca.

Vojnotehničke aktivnosti sprovodi veliki broj posebnih udruženja po rodovima, službama i specijalnostima. Sva ova udruženja se brinu o

podizanju tehničkog obrazovanja svojih članova i o njihovom osposobljavanju za tehničke dužnosti u armiji. Posebno je interesantna delatnost Švajcarskog društva vojne tehnike, čiji je zadatak da radi na produblivanju veza i saradnje između vojnih organa i predstavnika nauke i tehnike u zemlji. Ovo društvo ima i savetodavnu ulogu kod najviših vojnih vlasti u pogledu razvoja i nabavke vojne opreme i naoružanja.

Sportske aktivnosti se odvijaju pod rukovodstvom Federalne škole za sport i gimnastiku, koja je organ federalnog vojnog departmana. Organizacija ovih aktivnosti je vrlo brižljivo razrađena i obuhvata: dobrovoljne alpinističke (zimске i letnje) kurseve vojnih jedinica, centralne pripremne kurseve za starešine i tehničke rukovodiocе alpinističkih kurseva, kurseve za komandire patrola iz skijanja i razne druge kurseve i takmičenja ekipa, kao i internacionalna takmičenja. Kod ekipnih takmičenja, ekipe se formiraju od 4 člana iz iste jedinice ili komande sa jednim podoficirom ili oficijrom na čelu. U okviru ovih takmičenja, leti se održavaju marševi na 10—15 km daljine, sa proverom učesnika u čitanju karte, orijentaciji na zemljištu, određivanju stajne tačke itd.; pri tome se vrši i gađanje iz ličnog naoružanja i bacanje bombi. Zimi se ovi marševi organizuju i na 18—25 km, uz izvođenje obuke u gađanju. Takođe se organizuju i takmičenja u orijentaciji noću.

I pored sve veće motorizacije jedinica, u Švajcarskoj se još uvek organizuju vojni marševi koji liče na prave maratone, a traju po dva i više dana. Mehanizovane jedinice takođe organizuju svoje sportske šampionate, kao i drugi rodovi, u onim granama sporta koji im najbolje odgovaraju.

Rad komandanata jedinica i trupnih starešina u vremenu van obavezne vojne službe, odvija se gotovo svakodnevno i vrlo je naporan. Oni su, i pored toga što im to nije osnovni poziv, primorani da rade sve administrativne i presonalne poslove, da pripremaju kurseve ponavljanja, vežbe i programe obuke. Milicijski oficiri i podoficiri toliko su angažovani ovim radom u svojim jedinicama i komandama da se slobodno može reći da oni nisu ni demobilisani, odnosno da su stalno u aktivnoj službi. Ovakvo shvatanje obaveza i ovakve aktivnosti komandanata i starešina jedinica omogućuju održavanje milicijskog sistema u Švajcarskoj i njene armije.

O prednostima i nedostacima milicijskog sistema. Milicijske narodne vojske postojale su još kod starih germanskih plemena. Građani su bili ratnici, nosili su svoje oružje, a istovremeno su privređivali i radili svoje poslove.

Iako se celokupni docniji društveni razvitak kretao pravcem koji nije baš išao u prilog održavanju sistema milicijske armije, u Švajcarskoj se on ne samo održao, već i razvio i učvrstio u punoj meri. Tradicionalna švajcarska neutralnost i sadašnje nepripadanje vojnim blokovima takođe omogućavaju održavanje ove specifične orijentacije. Vojni blokovi neminovno zahtevaju određena prilagođavanja opštim interesima, što utiče na gubljenje nacionalnih karakteristika i individualnosti pojedinih zemalja-članica. Milicijski sistem teško bi mogao da izdrži takva prilagođavanja.

Taj sistem je u Švajcarskoj toliko izgrađen da se od njega maksimalno dobija ono što je moguće. On se u najvećoj meri uklopio i srastao sa švajcarskim uslovima, a čitav njegov razvoj išao je sa težnjom da

se njegove prednosti do kraja iskoriste, a nedostaci što više umanje.

Kao najbitnija prednost milicijskog sistema obično se ističe da on ostvaruje tesnu vezu između armije i naroda, tj. ono što manje-više svaka zemlja nastoji da kod sebe na određen način obezbedi. Švajcarac je istovremeno vojnik i građanin, jednom nogom je u armiji, a drugom u građanstvu, najviše je i gotovo stalno ujedno i vojnik i građanin.

Vojni problemi u milicijskom sistemu ne interesuju samo vojne organe, već u velikoj meri i građane-obveznike. Vrlo velik deo ovih zadataka i problema u stvari rešavaju sami građani-obveznici, tako da to postaje delom i njihova profesija.

Kao jedna od karakterističnih prednosti ističe se i to što se starešinski kadar kod milicijskih armija regrutuje iz širokih narodnih slojeva i što se ne formira kao poseban i zatvoren stalež. Za razliku od drugih armija, milicijska ima vrlo široku bazu prilikom izbora svog starešinskog kadra i mogućnosti da koristi velike rezerve, naročito stručnih i tehničkih kadrova, koje postoje u zemlji. Na taj način ne pojavljuju se problemi popune armije oficirima i podoficirima, niti njihovog posebnog školovanja, ili perspektive njihovog razvoja u armiji i sl. kao što je slučaj kod drugih armija.

Mada milicijski sistem zahteva dosta veliku administraciju a i troškove u vezi sa organizovanjem i izvođenjem vojne obuke i aktivnošću u narodu, ipak se, kao jedna od prednosti koje on pruža, naročito manjim zemljama, podvlači i to da u finansijskom pogledu znatno manje košta izdržavanje milicijskih nego stajaćih vojnih formacija. Ovo je verovatno posebno karakteristično za Švajcarsku armiju, s obzirom da se kod nje najveći deo rada i aktivnosti milicijskih kadrova u po-

gledu vojnih zadataka i poslova od-
vija na dobrovoljnoj osnovi.

Nedostaci milicijskog sistema u
isto tako očiti. Pre svega, odmah se
može uočiti da nepostojanje stalnih
jedinica, kao i jedinica prvih ešelo-
na koje bi bile u stanju da uspešno
odgovore na svaki iznenadni napad
agresora — predstavlja najozbiljniji
nedostatak ovog sistema. Raznim
merama za ubrzanje mobilizacije,
mobilisanjem jedinica na teritorijal-
nom principu, čuvanjem oružja i
opreme kod obveznika i slično na-
stoji se da se ovaj problem u Švaj-
carskoj ublaži. Međutim, posve je
sigurno da zemlje koje su politički
angažovanije u savremenom svetu,
ne mogu probleme svoje odbrane
ovako da rešavaju.

Nedostatak milicijskog sistema
je i taj što se on — kada nastupe
realne potrebe da se u interesu bez-
bednosti zemlje tome pristupi — vrlo
teško prilagođava stanju ratne pri-
pravnosti i pune bojne gotovosti. To
je jedna od njegovih ozbiljnih sla-
bosti.

Obuka milicijskih jedinica, i po-
red svega što se preduzima da ona
bude intenzivna, mora da zaostaje
za obukom u stajaćim armijama.
Ovo se pogotovu odnosi na obuku i
školovanje oficirskog i podoficirskog

kadra. Kratko vreme za obuku i ško-
lovanje koje imaju na raspolaganju
milicijske formacije, primorava ih
na reduciranje programa obuke —
na uštrb rezultata obučavanja, na-
ročito kod tehničkih rodova i službi.
Teškoće su utoliko veće što je i pro-
fesionalni kadar, koji bi bio u stanju
da u kratkom vremenu pruži kvali-
tetniju obuku, takođe malobrojan.

I pored svega toga, u Švajcar-
skoj armiji se vodi briga o selekciji
kadra za armiju i uzdizanju nivoa
tehničke i opšte naobrazbe; isto tako
se i drugim merama u vremenu van
obavezne vojne službe teži postiza-
nju zadovoljavajuće obučenosti je-
dinica i starešina.

Problem čuvanja ličnog naoružanja
kod obveznika u Švajcarskoj ne
predstavlja posebne teškoće, ali je
verovatno da bi se u drugim zemlja-
ma takvo rešavanje sukobljavalo sa
znatno ozbiljnijim teškoćama.

U specifičnim švajcarskim uslo-
vima, milicijski sistem je našao svo-
ju afirmaciju i svoje posebne obli-
ke i rešenja. Pojedini aspekti ovog
sistema su od opšteg interesa zbog
prostudiranog, originalnog i uspeš-
nog rešavanja aktuelnih problema
predvojničke obuke i uopšte vanar-
mijskih vojnih aktivnosti.

L. R.

BEOGRADSKA OPERACIJA

20. OKTOBAR 1944.

Izdavači: *Vojnoistorijski institut JNA i Vojnonaučna uprava Generalštaba sovjetskih oružanih snaga*; autori: *maršal Sovjetskog Saveza S. S. Birjuzov, general-potpukovnik N. N. Škodunovič, pukovnici A. N. Ratnikov, V. J. Zubakov, M. M. Malahov, V. A. Maculenko; general-pukovnik Rade Hamović, pukovnici Fabijan Trgo, Viktor Kučan, potpukovnici Petar Višnjić, Todor Radošević, Mišo Leković.*

U protekle dvije decenije poslijeratnog života o beogradskoj operaciji je publikovano mnogo manjih i većih članaka, mahom sjećanja učesnika i svjedoka tih događaja, više obrada i studija, književnih i drugih priloga. U nekim izdanjima, kao i u enciklopedijama opšteg karaktera, gdje su cjelovitije prikazani rat i revolucija jugoslovenskih naroda 1941 — 1945, dato je istaknuto mjesto beogradskoj operaciji. Pa ipak, iako je oslobođenje Beograda bilo rezultat objedinjenih naroda i žrtava dviju bratskih armija, NOVJ i Crvene armije, u minulom periodu nije bilo pokušaja da se na osnovu izvora i literature obje armije stvori što potpunija i objektivnija rekonstrukcija zajedničkih dejstava njihovih jedinica u istočnoj Srbiji, Šumadiji i na području Beograda u jesen 1944. godine, a još manje da se to učini udruženim snagama sovjetskih i naših istoričara. Otuda je pojava knjige »Beogradska operacija« pozdravljena kao nov, argumentovan pri-log sagledavanju značaja ovog značajnog događaja oslobodilačke borbe za dalji tok vojno-političkih zbivanja u našoj zemlji, a posebno za učvršćenje oružane saradnje i prijateljstva naših i sovjetskih naroda. Autori su, kako se to u predgovoru ističe, željeli da prilikom jubilarne proslave oslobođenja Beograda na ovaj način doprinesu »daljem učvršćenju ratnog drugarstva i prijateljstva naših naroda«.

Ovo po koncepciji i kompoziciji, kao i po načinu obrade zanimljivo djelo rezultat je zajedničkog plana i truda kolektiva autora dvije ugledne naučne i istorijske institucije naše i Sovjetske armije. Stvoreno je na osnovu autentične arhivske građe štabova jedinica NOVJ i Crvene armije, kao i dokumentacije okupatorsko-kvislinških jedinica i literature objavljene o ovoj temi u toku proteklih dvadeset godina. Autori su nastojali da što preglednije i popularnije izlože pripreme, tok i rezultate koordiniranih dejstava jedinica NOVJ i 3. ukrajinskog fronta na teritoriji istočne Srbije, Šumadije i Beograda u jesen 1944. godine. Odmah treba reći da je ova obrada beogradske operacije dosad najpotpunija slika vojnih i političkih događaja koji su se septembra i oktobra odigrali u našoj zemlji, a naročito onih dinamičnih sedmodnevnih okršaja koji su skršili žilavog neprijatelja i našem glavnom gradu donijeli slobodu.

Knjiga sadrži četiri poglavlja. U prvom («Borba sovjetskih i jugoslovenskih naroda protiv fašizma u periodu 1941 — jesen 1944»), protkanom karakterističnim pojedinostima i faktima, dat je pregled najvažnijih vojnih i političkih događaja od 1941. do 1944. godine u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu, s ciljem da se sovjetski, odnosno jugoslovenski čitaoci podsjetu na veličinu i značaj oružane saradnje naših dviju armija do oktobarskih dana 1944. godine. Ta saradnja se odvijala u uslovima kada su hitlerovci bili na vrhuncu svoje moći i kada su naši frontovi prostorno bili tako daleko; zatim, u toku herojske borbe naroda Jugoslavije protiv okupatora i domaće kontra-revolucije od jula 1941. godine do susreta s jedinicama Crvene armije, kao i nadčovječanskih napora sovjetskih oružanih snaga prilikom zadržavanja i slamanja hitlerovske agresije — do susreta s jedinicama Narodnooslobodilačke vojske. To uvodno poglavlje završava upravo onim čime će početi novo — neposrednom saradnjom jugoslovenskih i sovjetskih oružanih snaga protiv zajedničkog neprijatelja. Kad je Crvena armija izbila na granice Jugoslavije septembra 1944. godine, ona je doživjela susret »jedinствен u celom njenom oslobodilačkom pohodu« — susret sa oslobodilačkom armijom koja je u svom sastavu imala 50 divizija sa oko 400.000 boraca.

U ovom dijelu knjige ukazano je da je u jesen 1943. godine uticaj NOP-a proširen i na nacionalne manjine u Jugoslaviji (str. 49), pa se pominju posebne oružane jedinice sastavljene od Šiptara, Čeha, Slovaka, Mađara i Italijana, ali ne i pripadnici njemačke nacionalne manjine i četa »Ernest Telman« formirana sredinom avgusta 1943. godine. Osim toga, možda bi bilo korisno da su dati i precizniji podaci o italijanskim partizanskim bataljonima i brigadama koji su se tada nalazili u sastavu NOVJ. Što se tiče italijanskih partizanskih divizija, treba napomenuti da su prvo bile obrazovane dvije divizije: »Venecija« sa šest i »Taurinenze« sa dvije partizanske brigade, pa je tek 2. decembra 1943. od tih objedinjenih i reorganizovanih jedinica stvorena italijanska partizanska divizija »Garibaldi« u sastavu 2. udarnog korpusa. Možda je trebalo pomenuti i to da se krajem 1943. u sastavu NOVJ počinju formirati i posebne jedinice sastavljene od bivših ruskih, ukrajinskih i drugih zarobljenika, koji su na razne načine prelazili na stranu NOVJ.

Drugo poglavlje knjige obrađuje vojno-političku situaciju na Balkanu krajem septembra 1944. godine. U njemu je, pored ostalog, izloženo stanje u Jugoslaviji na kraju razvojnog perioda, koji je počeo od Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu, kada je NOVJ »predstavljala jaku organizaciju sa specifičnim oblikama armije koja se stvarala kroz specifičan oblik rata...«, do onog trenutka kada su sazreli uslovi da se glavni pravac ofanzivnih dejstava jedinica NOVJ usmjeri u Srbiju. Oko 400.000 boraca Narodnooslobodilačke vojske držalo je tada oko 570.000 neprijateljskih vojnika (270.000 njemačkih, oko 30.000 mađarskih, oko 150.000 ustaško-domobrantskih, oko 60.000 četničkih, oko 56.000 nedićevaca, balista, pripadnika slovenačkog domobranstva i drugih).

U knjizi se ističe da je Srbija zbog svog geografskog položaja, »u vojnom pogledu uvek predstavljala najvažniju oblast na Balkanu«. Zbog toga su hitlerovci na njenoj teritoriji držali znatne okupacione snage. Tamo su se nalazila i dosta jaka četnička uporišta, oko kojih su se okupljali ostaci razbijene jugoslovenske buržoazije, pa su reakcionarni krugovi na Zapadu smatrali četnike gospodarima Srbije i priželjkivali da pomoću njih povrate

kralja i emigrantsku kraljevsku vladu u Jugoslaviji. Svi su ti razlozi, kako podvlače autori (str. 69), nametnuli potrebu da se u Srbiji što prije likvidiraju uporišta njemačkih okupatora i kontrarevolucije.

»Nas nikada, za čitavo vrijeme što smo bili van Srbije« — pisao je drug Tito — »nije napustila misao da moramo, čim za to budu stvoreni uslovi, doći natrag u Srbiju, koju smo smatrali vrlo važnim faktorom za svršetak oslobodilačke borbe«. U knjizi je dato više podataka koji pokazuju da je Vrhovni štab NOVJ, naročito od jeseni 1943. godine, nastojao da ostvari svoje namjere, pa su vršene sistematske pripreme da se stvore polazne baze u istočnoj Bosni, Sandžaku i Crnoj Gori, reorganizuju, popune u naoružaju jedinice itd. A kada je već došlo do prodora u Srbiju, oduševljenju boraca nije bilo kraja: »U Srbiji smo!...« — pisao je jedan borac 1. proleterske brigade. »Ide, vraća se u Srbiju kolona Kragujevačkog bataljona, a u njoj je najmanje Kragujevčana. Tek poneki koji korača na čelu ili začelju bataljona i čete kao komandir ili politički komesar. A upražnjena mjesta između njih zauzeli smo mi, njihovi drugovi iz Bosne, Dalmacije, Crne Gore...«

Njemačko komandovanje je ulagalo maksimalne napore da obrazuje odbrambeni front protiv sovjetskih jedinica koje su nadirale sa istoka i pod zaštitom toga fronta obezbijedili izvlačenje preko Srbije svojih snaga iz Grčke i Makedonije, radi sjedinjenja sa glavnim snagama hitlerovske Njemačke. Nizom ofanzivnih pothvata (Topličkojablanička operacija, početkom jula, ofanziva protiv 3. i 12. korpusa NOVJ u istočnoj Bosni, sredinom jula, operacija »Draufgenger« protiv 2. udarnog korpusa i operativne grupe divizija NOVJ, sredinom jula, operacija »Ribecal« protiv jedinica NOVJ u Sandžaku i u sjeveroistočnom dijelu Crne Gore, sredinom avgusta), Nijemci su pokušali da spriječe ostvarenje plana Vrhovnog štaba — prodor u Srbiju. Radi toga su dovlačili i pojačanja iz Grčke i raznih krajeva Jugoslavije i organizovali odbrambene linije, uporišta itd. Ali, prodor jedinica u Srbiju, izveden u povoljnoj političkoj i strategijskoj situaciji, nije se mogao zaustaviti.

U trećem poglavlju, posvećenom pripremama za beogradsku operaciju, dato je obilje podataka i pojedinosti, počev od sovjetsko-jugoslovenskog sporazuma u Moskvi septembra 1944. do obimnih političko-partijskih i organizaciono-tehničkih mjera, koji pokazuju da su rukovođeci štabovi Crvene armije i NOVJ ozbiljno shvatili predstojeći zadatak, koji je imao za cilj: »da se zajedničkim naporima sovjetskih i jugoslovenskih jedinica na beogradskom pravcu i jugoslovenskih i bugarskih snaga na niškom i skopskom pravcu razbiju snage njemačke armijske grupe »Srbija« i oslobode okupirani rejoni Srbije i Beograd; da se izbjie na komunikacije grupe armija »E« i spriječi povlačenje njenih jedinica s juga Balkanskog poluostrva; da se obrazuje jedinstven front sovjetskih i jugoslovenskih snaga i stvore još povoljniji uslovi za dalje borbe Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije radi potpunog oslobođenja zemlje, a da trupe 3. ukrajinskog fronta djeluju na budimpeštanskom pravcu«.

Neposredne pripreme u jedinicama 3. ukrajinskog fronta otpočele su 20. septembra, po prijemu direktive sovjetske Vrhovne komande broj 220222. Pored obezbjeđenja odgovarajućim snagama i sredstvima, partijsko-politički organi Crvene armije su nastojali da se svi vojnici upoznaju sa opštom situacijom i konkretnim borbenim zadatkom, a posebno da se vaspitaju

»u dubokom poštovanju jugoslovenskih naroda«. Krajem septembra štab 3. ukrajinskog fronta razradio je plan predstojeće beogradske operacije i obrazovao udarnu grupaciju ovog fronta: 57. armija, 4. gardijski mehanizovani korpus, 5. samostalna gardijska motorizovana brigada, 236. streljačka divizija — sa zadatkom da probije graničnu odbranu neprijatelja, a potom glavne snage usmjeri pravcem: Zaječar — Žagubica — Palanka — Beograd.

I u jedinicama NOVJ intenzivno su sprovedene vojne i političke mjere, održano je mnogo sastanaka na kojima je podvučen »značaj Srbije i predstojećeg oslobođenja Beograda«. Zato se može reći da su — kako se to i konstatuje u knjizi (str. 125) — zahvaljujući takvim svestranim pripremama »sovjetske trupe 3. ukrajinskog fronta i jedinice Operativne grupe divizija, 1 proleterskog, 12, 13. i 14. korpusa NOVJ bile potpuno spremne za zajednička borbena dejstva na teritoriji Srbije«.

Četvrto poglavlje (»Razbijanje njemačko-fašističkih jedinica u beogradskoj operaciji«) omogućava čitaocu da tok ofanzivnih dejstava udruženih sovjetsko-jugoslovenskih oružanih snaga prati na svim odsecima fronta s velikim interesovanjem, jer su ti dinamični događaji opisani popularno i živo. Ovdje će se naići na veoma značajnu direktivu druga Tita, upućenu iz Krajeve, 6. oktobra, u obliku depeše, štabu 1. armijske grupe, koja je označila završne pripreme uoči velikog obračuna s neprijateljem: »Napad na Beograd je vezan sa operacijama Crvene armije i očekujte našu definitivnu zapovijest... Cijela vaša grupa od devet divizija mora da učestvuje u napadu na Beograd...«

Usputne napomene autora o atmosferi onih dana, o oduševljenju u jedinicama NOVJ, među crvenoarmejcima i u narodu, kao i pojedinosti i podaci koji podsjećaju na herojski lik Beograda i njegov nesalomljiv otpor u danima hitlerovske okupacije i na to da njemačka zvijerstva nisu nikada ugušila borbu slobodarske Srbije — daju posebnu vrijednost ovoj knjizi. Tako, na primjer, tekst koji se odnosi na Banjicu, zloglasni fašistički logor i mučilište, kroz koji je prošlo (od 5. jula 1941. do 3. oktobra 1944.) oko 100.000 muškaraca, žena i djece (od kojih je oko 80.000 pobijeno), čvrsto je utkan u prikazivanje svega što se događalo oktobarskih dana 1944. jer su patnje, prkos i žrtve Beograda naoružavali oslobodiocima još većom mržnjom prema njemačkim okupatorima. Takav je i podatak o sudbini 5. šumadijskog bataljona 1. proleterske brigade. U koloni 1. proleterske brigade nije bilo toga bataljona, koji je u borbama u istočnoj Bosni, krajem decembra 1941. godine, od 176 boraca izgubio 116. Ali, borci 1. proleterske brigade i 1. proleterskog korpusa »Šumadija je dočekala sa dve nove brigade i sa stotinama novih boraca koji su masovno stupali u redove NOVJ« (str. 146). Ili, bilješke o podvigu 102 goloruka osuđenika na smrt, koji su 12. februara 1942. godine kidisali na pet njemačkih stražara u logoru Crveni krst i preko bodljikave žice, ne obzirući se na gubitke, uspjeli da se probiju do Ozrenskog partizanskog odreda (str. 214). Takvi su i podaci o njemačkom pokolju u Kragujevcu i više sličnih informacija.

Mnoge slike toplog dočeka Crvene armije u Srbiji i uzbudljivih susreta dviju oslobodilačkih armija snažno govore o saradnji i prijateljstvu jugoslovenskih i sovjetskih naroda u drugom svjetskom ratu. »Svuda, gde su to prilike dozvoljavale, sovjetske jedinice su sa razvijenim zastavama prolazile kroz naseljena mesta« (str. 202). Radnici oslobođenog Bora zasuli su cvijećem crvenoarmejske i borci NOVJ. Stanovnici Zaječara su grlili svoje oslobodiocima, na licima svih se ogledala neizmjerena radost. »Odigrala se

jedna uzbudljiva epizoda na periferiji tek oslobođenog Negotina. Kolonu sovjetskih pešaka dočekali su stanovnici grada. Srpski partizan Svetislav Manrijev ponudio je komandantu hleb i so kao izraz ljubavi i prijateljstva prema Crvenoj armiji...« (str. 154).

Susret dviju armija, o kojem je i ranije dosta pisano i o kojem je i u ovoj knjizi iznijeto mnogo novih detalja, bio je vanredno topao i uzbudljiv, što je i razumljivo, jer je konačno postalo stvarnost ono što je u srcima jugoslovenskih boraca bilo čvrsto usađeno i u najtežim danima oružanih borbi 1941 — 1944. godine — pobjeda nad neprijateljem; ona je bila zapečaćena zajedničkim žrtvama u borbama protiv zajedničkog neprijatelja. Uputstvo političke uprave 3. ukrajinskog fronta, namijenjeno crvenoarmejcima, citirano na str. 202, takođe predstavlja vrijedno svjedočanstvo: «... Drugovi borci, podoficiri i oficiri. Došli ste na teritoriju Jugoslavije, bliske nam po duhu i krvi... Pružite podršku i pomoć stanovništvu Jugoslavije, vojnicima i oficirima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, jer će to doprineti našoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja...»

O borbama od 14. do 20. oktobra, tj. o borbama koje su glavnom gradu naše zemlje donijele slobodu, dato je obilje poznatih i nepoznatih podataka. Autori ove publikacije, prema podacima arhive MO SSSR, navode da je neprijateljeva posada u Beogradu bila jačine oko 20.000 ljudi sa oko 40 tenkova i oko 170 topova i minobacača, što je, svakako, vjerodostojniji podatak od onih koje smo dosad znali. Od 14. oktobra, kada je »beogradska operacija ušla u završnu fazu«, Beograd je postao poprište veoma dinamičnih i oštrih borbi. Neprijateljeva posada se žilavo branila, naročito smerdevska grupacija (koja je bezuspješno pokušavala da se probije u grad) u rejonu Avale, kao i njemačke jedinice na liniji Banovo brdo, Banjički vis, Zvezdara. Grad je bio podijeljen na niz posebnih čvorova odbrane, među kojima su bili najjači: Kalemegdan, Terazije, blok zgrada ministarstava, glavna željeznička stanica, rejon savskog mosta i dr. Pa ipak, neprijatelj je u Beogradu — kome je nanio neopisiva razaranja i zla — doživio pravu katastrofu, što je priznao i bivši načelnik štaba grupe armija »E«, general Rihberg, koji je u svojoj knjizi »Svršetak na Balkanu« rekao da je dolazak načelnika grupe armije »Jugoistok« avionom u Beograd, radi informacija o situaciji na licu mjesta, »podsećao na poslednju posetu lekara beznadežnom bolesniku« (str. 213).

Sadejstvo Beograđana sa svojim oslobodiocima, »poslednja etapa njihove teške ilegalne borbe u okupiranom gradu«, može se po svom moralnom značaju i stvarnom efektu smatrati trećom komponentom, koja je, pored presudne uloge Crvene armije i NOVJ, doprinijela slomu neprijatelja u Beogradu. Tome je dato prilično mjesta u knjizi. Jer, preko 2.000 naoružanih ljudi, većinom radnika i omladinaca, organizovanih u tri udarne grupe (»K«, »S« i »D«), kojima je rukovodila partijska organizacija, zajedno s većim brojem drugih građana, veoma aktivno su sudjelovali u borbama za oslobođenje svoga grada (str. 233).

Podaci o požrtvovanju i podvizima čitavih jedinica i pojedinaca, boraca NOVJ i crvenoarmejaca, o njihovoj dovitljivosti i upornosti, njihovom međusobnom pomaganju i borbenom drugarstvu na trgovima i ulicama Beograda djeluju upečatljivo i poučno. Dobija se utisak o velikom oduševljenju i o neiscrpnjoj snazi dviju oslobodilačkih armija, koje su, uz svestranu

podršku stanovništva, prosto zbrisale neprijatelja za sedam dana žestokih borbi. Odlučujući okršaji u završnici beogradske operacije, koji su se odigrali u širem rejonu Avale, doveli su do potpunog sloma smederevske grupaciju od oko 20.000 ljudi sa cjelokupnom motorizacijom i tehnikom. U borbama koje su se odvijala u samom gradu neprijateljeva posada je takođe imala osjetne gubitke. Ukupni gubici neprijatelja iznosili su oko 15.000 mrtvih i oko 9.000 zarobljenih. Na ulicama Beograda poginula su 2.953 borca NOVJ i oko 1.000 crvenoarmejaca. Za ispoljenu hrabrost u borbama za oslobođenje Beograda, kaže se dalje u knjizi, Prezidiјum AVNOJ-a odlikovao je 794 jugoslovenska borca i oficira i preko 2.000 vojnika i oficira Crvene armije, a 13 crvenoarmejaca proglašeno je za narodne heroje Jugoslavije; ordenima i medaljama SSSR-a odlikovano je 300 boraca i starešina NOVJ. Jedinice Crvene armije koje su učestvovalе u beogradskoj operaciji dobile su naziv »beogradske«, a ukazom Prezidiјuma Vrhovnog sovjeta SSSR, »da bi se ovjekovječila uspomena na krvlju zapečaćeno bratstvo sovjetskih i jugoslovenskih naroda u borbi protiv zajedničkog neprijatelja« ustanovljena je medalja »Za oslobođenje Beograda«.

Na kraju teksta o borbi za oslobođenje Beograda autori su dali osnovne podatke o toku borbi na sremskom frontu i o završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije. Međutim, nije iznesen podatak da je u oslobođenom Beogradu otpočeo vrlo intezivan politički život i da su se u njemu odigrali događaji od opštejugoslovenskog značaja: ponovno je počela da izlazi »Borba«, organ Komunističke partije Jugoslavije (15. novembra), i »Politika« (27. oktobra); održani su Prvo zasjedanje AVNO Srbije (od 9. do 12. novembra); Konferencija NO fronta Srbije (14. novembra): Prvi kongres USAO Srbije (sredinom novembra). Drug Tito je stigao u Beograd i na Banjici, poslije smotre jedinica koje su učestvovalе u borbama za oslobođenje Beograda, održao značajan govor (27. oktobra). Na kraju je dat opšti zaključak o značaju beogradske operacije, o opštem doprinosu naroda Jugoslavije pobjedi antihitlerovske koalicije, o ratnom drugarstvu i saradnji Crvene armije, NOVJ i Otečestvenofrontovske bugarske armije.

Posebna vrijednost ove publikacije je u tome što čitaocima pruža kompletne podatke o jedinicama NOVJ i Crvene armije (koje su učestvovalе u beogradskoj operaciji), kao i obilje raznovrsnih podataka, pa i imena najistaknutijih boraca NOVJ i crvenoarmejaca koji su pali u borbama za naš glavni grad.

Knjiga je ilustrovanа sa 36 autentičnih naših i sovjetskih fotografija, od kojih većina potiče iz oktobarskih dana 1944. godine: scena susreta NOVJ i Crvene armije i borbi u Beogradu, fotografije rukovodilaca NOVJ i Crvene armije koji su komandovali jedinicama 3. ukrajinskog fronta i 1. armijske grupe NOVJ, kao i nekoliko palih heroja — crvenoarmejaca i boraca NOVJ. Knjiga sadrži i 6 skica radi lakšeg praćenja teksta.

Ovo djelo će korisno poslužiti svim onima koji se interesuju za događaje koji su doveli do oslobođenja Srbije i Beograda. Ono će, kao značajno svjedočanstvo, podsjećati na jednu od velikih epopeja zajedničke borbe sovjetskih i jugoslovenskih naroda i nadahnjivati sadašnja i buduća pokoljenja na nove podvige u izgradnji socijalizma i u borbi za mir i saradnju među narodima čitavog svijeta.

HRONOLOGIJA OSLOBODILAČKE BORBE NARODA JUGOSLAVIJE 1941 — 1945.

Izdanje *Vojnoistorijskog instituta*. Autori: Milan Andić, Ivan Antonovski, Lazo Bogeski, Vinko Branica, Jože Čertalić, Imer Dauti, Jusuf Diglisić, Slobodan Drinjaković, Rade Guberina, Rade Knežević, Uroš Kostić, Muharem Kreso, Desimir Milošević, Boro Mitrovski, Svetislav Petrović, Gorčin Raičević, Vladimir Savić, Vlado Stojanović, Petar Višnjić i Jovan Vujošević. Odgovorni urednik Petar Brajović.

Novembra ove godine izašla je iz štampe *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945*, koja je rezultat višegodišnjih napora kolektiva autora iz Vojnoistorijskog instituta. Ovo obimno delo sa 18.322 hronološke jedinice predstavlja ozbiljan prilog istoriografiji našeg rata i revolucije. Pisano je na osnovu sačuvane arhivske građe koja se pretežno nalazi u Arhivu Instituta, a delimično i u fondovima srodnih institucija u zemlji; sem toga, korišćeni su istoriografska i druga literatura, kao i sećanja preživelih učesnika. Pošto autori prilikom obrade pojedinih događaja nisu uvek raspolagali arhivskom dokumentacijom obeju protivničkih snaga, bili su prinuđeni — kako je rečeno u predgovoru — da u tim slučajevima formulišu hronološke jedinice na osnovu onoga što im je bilo dostupno. U predgovoru je naglašeno i da se u *Hronologiji* ne nalazi svaki događaj, a ponekad i neki značajniji, jer je ponegde arhivska građa oskudna, za neke događaje nije sačuvana, a rat i revolucija do danas nisu svestrano obrađeni te je još ostalo mnogo toga ne zabeleženo. Izvesne praznine pojavile su se i u registrovanju zbivanja u krajevima gde su pisani dokumenti uništavani zbog karaktera NOB-e i teškoća s kojima se oslobodilački pokret tamo borio kako, zbog stroge konspiracije, ne bi dospela u ruke neprijatelju. To se naročito odnosi na rad partijskih organizacija i organa narodne vlasti na područjima koja su dugo bila pod okupatorskom vlašću.

U knjizi se može zapaziti da su autori, radi što vernijeg isticanja specifičnosti razvoja oslobodilačke borbe u nekim krajevima, registrovali sve događaje koji su za tu oblast ili kraj imali bilo kakav značaj, ali to nije bilo moguće da se svuda postigne, već se morala izbaciti oko 1/3 hronoloških jedinica. Autori su mogli da u *Hronologiju* unesu samo ono što je najvažnije u jugoslovenskim razmerama, a da pri tom sačuvaju i specifičnosti karakteristične za pojedine krajeve. Zato se izvesna selekcija događaja nije mogla izbeći, jer je knjiga i ovako, sa 1265 strana teksta enciklopedijskog formata, veoma obimna i nije se moglo ići dalje u širinu. Iz ovih razloga u knjizi nije dat ni naučni aparat.

U predgovoru je rečeno da je knjiga namenjena pripadnicima Jugoslovenske narodne armije, kulturno-prosvetnim, naučnim i javnim radnicima, publicistima, školama i drugim institucijama, kao i svima onima koje interesuje oslobodilačka borba. Ona će im olakšati da dođu do konkretnih, sređenih i pouzdanih informacija o vojno-političkim zbivanjima u Jugoslaviji od 1941. do 1945. godine, o događajima koji se odnose na republike, pokrajine, pojedine krajeve, mesta, jedinice, organe narodne vlasti i partijsko-političke organizacije, pa i do podataka o nekim događajima koji su se zbili van granica Jugoslavije. Tražeći podatak o nekom kraju ili događaju, može se vrlo jednostavno pronaći šta se u isto vreme zbivalo u ostalim

krajevima zemlje, šta je preduzimao Vrhovni štab u kakvim se međunarodnim uslovima zbiva događaj o kojem je reč, itd. Značajan doprinos autora je i to što su korigovali mnoge pa i neke već poodavno ustaljene datume koji su se na osnovu neproverenih podataka uvukli u literaturu.

Obiljem i autentičnošću hronoloških jedinica *Hronologija* može poslužiti kao orijentacija za obradu bilo krupnih, bilo manje značajnih perioda rata i revolucije, pa čak i pojedinih značajnijih akcija. Nju ne može mimoići ni jedan istraživač koji se bavi izučavanjem rata i revolucije naroda Jugoslavije. Uz to, ovo delo je ilustrovano sa 208 autentičnih fotografija na 88 strana teksta, koje prikazuju niz uzbudljivih epizoda iz rata i revolucije, kao i mnoga pregnuća jedinica i naroda.

Osnovna podela knjige izvršena je po ratnim godinama, s tim što su na prvih 15 strana teksta dati najkrupniji događaji iz života i rada Komunističke partije Jugoslavije i neka druga izuzetno važna fakta iz međunarodnih zbivanja iz perioda 1917. do 1940. godine. Oružani ustanak naroda Jugoslavije 1941. godine, a u sklopu njega i drugi događaji, dat je na 164 strane teksta. Godina 1942., iako je tada došlo do izvesne krize ustanka u nekim krajevima zemlje, značila je u celini uspon rata i revolucije pa su događaji iz ovog perioda dati na 213 strana. Prelomna 1943. godina, u kojoj su udareni temelji nove države, data je na 241 strani, dok je 1944. godina (tada su konačno oslobođeni veliki delovi Jugoslavije) data na 407 strana. Godina 1945. zaključno sa 15. majem, data je na 63 strane teksta.

Radi lakšeg korišćenja, u knjizi su dati i registri: ličnih imena (9 strana), geografskih naziva (79 strana), vojnih jedinica, ustanova i pojmova (38 strana) i ostalih pojmova (15 strana). Naznačeno je koji su arhivski fondovi korišćeni i data prilično obimna literatura. Na kraju je dat i pregled grupa hronoloških jedinica po godinama i mesecima, sa oznakom početnih strana, koji omogućava vrlo lako korišćenje ovog inače obimnog dela.

U knjizi su unutar pojedinih godina grupisane hronološke jedinice po mesecima, a u okviru meseca po grupama — republikama (izuzev za period od 1917. do 1940. i za januar, februar i mart 1941. godine, o čemu su dati samo najvažniji događaji). Hronološke jedinice po grupama date su ovim redosledom: događaji opšteg karaktera, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Slovenija, Srbija, a unutar svake grupe događaji su izloženi hronološki po datumima. Smatralo se da je ovakva sistematizacija materije najpogodnija i najlakša za korišćenje. Pošto je *Hronologija* svojevrsna publikacija u kojoj je samo izvršen izbor događaja iz rata i revolucije naroda Jugoslavije te, prema tome, ne predstavlja sintezu, nije izvršena ni periodizacija po ključnim, prelomnim događajima.

Autori su u ovom delu uspeli da pruže veoma obimnu, sadržajnu i značajnu materiju.

Iz perioda 1917. do 1940. godine registrovali su velike pokrete masa kod nas i u svetu onih burnih godina posle I svetskog rata kad je, pod uticajem oktobarske revolucije, došlo do revolucionarnog vrenja u Mađarskoj, Nemačkoj, kod nas i u nizu drugih zemalja. Dati su i najvažniji događaji iz života i rada KPJ (kongres ujedinenja, vukovarski kongres itd.), iz života i rada sindikata, svi kongresi i konferencije Partije i SKOJ-a do 1940. godine i formiranje Nezavisne radničke partije. Dati su i veoma važni podaci o likvidiranju frakcijske borbe u Partiji, a od 1937. do 1940. godine i niz

drugih podataka koji ilustruju aktivnost KPJ. U ovom delu knjige dati su i najznačajniji događaji u svetu, a posebno oni koji se odnose na spoljnu politiku monarhističke Jugoslavije. Tu nailazimo i na podatak da je monarhistička Jugoslavija uspostavila trgovinske odnose sa Sovjetskim Savezom tek 12. maja 1940. a diplomatske odnose tek 24. juna 1940. godine, kad su srednja i zapadna Evropa već bile porobljene od fašističkih zavojevača.

Za period januar — mart 1941. godine dati su samo događaji jugoslovenskog i međunarodnog značaja, sa posebnim akcentom na aktivnost KPJ u pripremanju najširih masa za odbranu zemlje od fašističke agresije. Ali da bi se lakše shvatili događaji koji su posle toga nastupili, kao i međunarodni položaj Jugoslavije u trenutku fašističke agresije, dati su i podaci o aktivnosti kneza Pavla i vlade Cvetković — Maček na liniji uvlačenja Jugoslavije u trojni pakt, kao i nastojanja Velike Britanije i SAD da spreče ovakvu politiku jugoslovenskih vlastodržaca. Prikazano je i reagovanje narodnih masa širom Jugoslavije na iznete događaje, kao i aktivnost KPJ na stvaranju narodne vlade koja bi organizovala odbranu zemlje. Iz kratkotrajnog aprilskog rata izneti su najvažniji momenti, kao i velike žrtve koje prilikom nemačkog bombardovanja pretrpelo stanovništvo Beograda, zatim podaci o rasulu bivše jugoslovenske vojske i brzom prodoru fašističkih armija u unutrašnjost Jugoslavije, o odluci vlade da napusti zemlju i njenom bekstvu sa kraljem u inostranstvo, o potpisivanju sramne kapitulacije itd. Istovremeno su kroz druge hronološke jedinice izneti naponi koje čine KPJ i njeno rukovodstvo da i u tako beznađežnoj situaciji organizuje otpor i produži borbu protiv nemačko-italijanskih agresora i mađarske vojske (koja je kasnije stupila u akciju).

Delo je puno podataka i o aktivnosti viših i nižih partijskih rukovodstava. Tako su, pored poznatih podataka o savetovanju CK KPJ 10. aprila u Zagrebu, majskog savetovanja KPJ u Zagrebu itd., dati i podaci da je 11. aprila MK KPJ za Kumanovo doneo odluku o sakupljanju oružja i sklanjanju na sigurno mesto; ili, da je CK KP Slovenije istog dana doneo odluku da se pristupi prikupljanju oružja i otpočne politička akcija protiv okupatora; ili, da je 24. aprila u selu Veljem Brdu održan sastanak PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, na kome je odlučeno da se vrše pripreme za oružani ustanak, da se formira Vojna komisija, da se narodu ukaže da ne predaje oružje okupatoru; ili, da je sutradan u Splitu održano pokrajinsko partijsko savetovanje na kome je doneta odluka da se pri PK KPH za Dalmaciju formira Vojna komisija sa zadatkom da pripremi oružani ustanak u Dalmaciji; zatim da je MK KPH za Hvar sutradan po uspostavljanju NDH (11. aprila) doneo odluku da se ne priznaje ni ustaška ni okupatorska vlast, već da se prikuplja oružje i municija za oružanu borbu; da je PK KPJ za Srbiju istog meseca dao direktivu za prikupljanje oružja i ukazao na potrebu pružanja otpora okupatoru; da je u Sarajevu održan sastanak PK KPJ za BiH na kome su preneti zaključci majskog savetovanja KPJ u Zagrebu, formiran Vojni komitet i odlučeno da se održe oblasna partijska savetovanja i da se formiraju oblasni vojni komiteti, itd.

Iako je u knjizi ovaj period obrađen s težištem na radu Partije, nisu zanemareni ni drugi značajni događaji i podaci (o merama nemačkih, italijanskih, mađarskih i bugarskih okupacionih vlasti, o organizovanju kvilslinških organa vlasti i njihovih oružanih formacija, o aktivnosti Draže

Mihailovića na povezivanju sa predstavnicima buržoazije i kraljevske emigrantske vlade u inostranstvu itd).

Pored poznatih iznet je i veoma veliki broj sasvim novih događaja koji mogu biti vrlo interesantni ne samo za obradu pojedinih problema već i za razne analize i sl. Tako, među 8 hronoloških jedinica (koliko ih ima za maj 1941.) za Makedoniju nema ni jedne koja se ne odnosi na rad partijske organizacije i koja sama po sebi ne bi bila značajna. Pod 21. majem stoji da je u Kumanovu održana konferencija delegata partijskih organizacija kumanovskog sreza, na kojoj je jednoglasno osuđena oportunistička i razbijačka delatnost tadašnjeg sekretara PK KPJ za Makedoniju i nekih njegovih jednomišljenika i odlučeno da partijske organizacije prekinu vezu sa dotadašnjim rukovodstvom, uspostave vezu sa CK KPJ, produže da prikupljaju oružje i organizuju partijsku tehniku. Registrovan je i podatak da je Sisački partizanski odred formiran na sam dan napada Nemačke na Sovjetski Savez (22. juna u selu Žabnu, kod Siska), da su tih dana formirane partizanske čete i neki štabovi odreda u Srbiji, izvršene prve diverzije u raznim krajevima zemlje, pa i da je podignut pravi narodni ustanak u Hercegovini.

Grupisanjem najvažnijih podataka u grupu »događaji opšteg karaktera« autori su omogućili da se sasvim uspešno prati kako CK KPJ i Glavni (Vrhovni) štab organizuju oružani ustanak i kako njime rukovode u svim krajevima naše zemlje, bez obzira na to što je okupator komadanjem zemlje i stvaranjem veštačkih granica i te kako otežavao njihovu vezu sa nacionalnim i pokrajinskim partijskim i vojnim rukovodstvima. Isto tako se može pratiti i rad tih rukovodstava na sprovođenju direktiva dobijenih od CK KPJ i Vrhovnog štaba, kao i mera ovih poslednjih na otklanjanju pojedinih slabosti, grešaka i nedostataka na terenu.

U ovoj grupi dati su i najvažniji međunarodni događaji, tako da se vidi kako su CK i Vrhovni štab reagovali na one koji su se odnosili na Jugoslaviju i revolucionarnu oslobodilačku borbu naših naroda i u kako teškim uslovima se ona vodila.

Izlaganjem događaja po republikama omogućeno je da se s lakoćom prati kako je KPJ, pod rukovodstvom druga Tita, pokretala sve naše narode na oružani ustanak, kako je usmeravala aktivnost svih jugoslovenskih rodoljuba, svih boraca za slobodu u opštejugoslovenski oslobodilački pokret i kako se taj pokret već u prvoj ratnoj godini širio i dobio takve razmere da je Jugoslaviju pretvorio u posebno ratište II svetskog rata. Iz meseca u mesec se nailazi na sve veće obilje podataka o akcijama partizanskih odreda koje od prvih napada na žandarmerijske stanice i manje posade prerastaju u krupne operacije koje su dovele do stvaranja prostranih oslobođenih teritorija u raznim krajevima Jugoslavije. No, u knjizi postoji i niz drugih podataka: o formiranju narodnooslobodilačkih odbora, o radu SKOJ-a i drugih društveno-političkih, a posebno partijskih organizacija.

U *Hronologiji* je dato i obilje akcija, podataka, iz krajeva gde je u izvesnim vremenskim periodima došlo do oseke ustanka. Tako su autori za jul 1942. godine dali 64 hronološke jedinice sa teritorije Srbije, iako je posle povlačenja glavnih partizanskih snaga krajem 1941. i razbijanja gotovo svih partizanskih odreda u proleće 1942. godine, tamo dejstvovalo svega nekoliko jako oslabljenih i malobrojnih odreda. Zato je događajima iz 1942. dat gotovo isti prostor kao i onima iz 1943. godine, iako

je ova poslednja bila njima daleko bogatija a oslobodilačka borba je do-
bila široke razmere u svim krajevima Jugoslavije. Očito je za periode
šireg razmaha oslobodilačke borbe i kriterij odabiranja hronoloških jedi-
nica bio stroži.

Događaji u 1943. godini još su raznovrsniji, značajniji i zanimljiviji.
Tako je pod 2. januarom dat podatak da je drug Tito naredio da se siro-
mašnom stanovništvu Kozare dodeli novčana pomoć od milion kuna, znajući
da je strahovito nastradalo u neprijateljskoj ofanzivi na Kozari; pod 12.
januarom nalazimo zapovest komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj, ge-
nerala Literisa, za novu veliku ofanzivu protiv »Titove države« u Hrvatskoj
i zapadnoj Bosni, protiv jedinica NOV koja se našla na ovoj teritoriji. U re-
gistrovanim događajima sledećih dana nailazimo na Titove direktive jedi-
nicama za pariranje neprijateljske ofanzive, na naređenja svim jedinicama
NOV i POJ da odmah preduzmu dejstva protiv okupatorskih i kvislinških
snaga, da ruše komunikacije, napadaju transporte, uništavaju skladišta i
na svom području vezuju što jače neprijateljske snage kako bi rasteretile
glavne snage; na savetovanju u Duvnu, gde je Tito upoznao komandante
1, 2 i 3. divizije sa planom protivofanzive u istorijskoj bici na Neretvi;
itd. i t. sl.

Poseban napor uložen je da se utvrde podaci o formiranju svih jedinica
NOVJ, od najmanjih do najvećih, od prvih ustaničkih dana do konačnog
oslobođenja zemlje. Isto tako upotpunjeni su podaci i o jedinicama ostalih
nacionalnosti koje su bile formirane na tlu Jugoslavije i borile se u sa-
stavu NOVJ.

Kroz razna naređenja i direktive, iako su najčešće dati veoma konciz-
nim, enciklopedijskim stilom, može se donekle pratiti i razvoj vojne misli,
razvoj strategije i taktike NOVJ. Isto tako se iz obilja Titovih direktiva
i naređenja uočava kako je držao sve niti u svojim rukama i u najsudbo-
nosnijim trenucima lično donosio odluke (dovoljno je pomenuti njegovu
istorijsku zapovest od 22. juna 1942. za pohod grupe proleterskih brigada
u zapadnu Bosnu, zapovest za protivofanzivu u bici na Neretvi, njegove
direktive za oslobođenje Srbije itd.).

Iz hronoloških jedinica koje se odnose na vojne operacije zapaža se
kako je jugoslovensko ratište, što je rat dalje odmicao, postajalo sve značaj-
nije za neprijatelja i kako je bio prinuđen da stalno pojačava svoje snage
protiv NOVJ. Iz bezbroj napada partizanskih snaga (kasnije NOVJ) na
neprijateljske kolone, uporišta, veće gradove, iz diverzija i zaseda, iz akcija
po gradovima i dr. dolazi se do zaključka da neprijatelj nigde nije imao
mira, da se nigde nije osećao sigurnim; da se, ukoliko se rat bližio kraju,
odnos snaga postepeno ali sigurno menjao u korist NOVJ koja je maja
1945. godine konačno dotukla okupatorske i sve kontrarevolucionarne for-
macije u našoj zemlji. Kroz više hronoloških jedinica u knjizi su dati
i rezultati postignuti u završnoj ofanzivi Jugoslovenske armije za konačno
oslobođenje.

Ovi kratki podaci daju samo najopštije karakteristike onog što *Hrono-
logija* sadrži. Tek kad je čovek pročitao, kad sagleda obilje podataka i činje-
nica koje ona pruža, može lakše shvatiti veličinu, širinu i sveobuhvatnost
oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, kao i da dobije realnu sliku o ulo-
ženom trudu na izradi ovog dela koje, sasvim sigurno, predstavlja ozbiljan
prilog historiografiji o našoj narodnooslobodilačkoj borbi.

BIBLIOGRAFIJA IZDANJA U NOR-u 1941—1945.

Izdanje *Vojnoistorijskog instituta*. Za štampu pripremila grupa saradnika Vojnoistorijskog instituta. Odgovorni urednik Miloš Pašković.

Novembra ove godine izašla je iz štampe opsežna publikacija Vojnoistorijskog instituta — »Bibliografija izdanja u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945«. Ovo delo plod je višegodišnjih napora grupe naučnih saradnika Vojnoistorijskog instituta, koji su prikupili bibliografsku građu, obišli sve arhivske i muzejske institucije u zemlji — ukupno preko 200 ustanova, a konsultovano je ujedno i oko 500 ljudi, bivših rukovodilaca jedinica NOVJ i uglednih aktivista NOP, autora, urednika i redaktora listova, časopisa i drugih ratnih izdanja, kao i sadašnjih istoričara, bibliografa, arhivista, bibliotekara i dr. — sve u cilju da se čitaocima pruži što potpunija i kvalitetnija obrada pojedinih bibliografskih jedinica i dela u celini.

»Bibliografija« zahvata i obrađuje celokupnu izdavačku delatnost u našem ratu i revoluciji od 4. jula 1941. do 15. maja 1945. godine, počev od vodnih i četnih džepnih novina do izdanja CK KPJ i Vrhovnog štaba NOVJ.

Ova »Bibliografija« sadrži obilje podataka, koji govore o raznovrsnosti i bogatstvu izdavačke delatnosti za vreme četvorogodišnje oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije. U njoj su zabeležena sva ili gotovo sva sačuvana i registrovana vojnostručna, politička, naučna, kulturna i književna dela objavljena u toku rata, napisana rukom ili štampana na običnoj ili specijalnoj hartiji, na geštetneru, šapirografu, ciklostilu ili štamparskoj mašini.

Za dublje i svestranije izučavanje oslobodilačke borbe i razvoja izdavačke delatnosti, ova »Bibliografija« je kao posebna vrsta stručne publikacije neophodna svakome ko se bavi ovom problematikom. Knjiga pruža mogućnost da se stekne verna slika o jednoj do sada malo poznatoj strani našeg oslobodilačkog rata i revolucije, o ulozi i značaju pisane reči u vreme kada su se progresivne snage jugoslovenskog društva sa oružjem u ruci borile za slobodu, nezavisnost i bolji život zbratimljenih naroda Jugoslavije.

»Bibliografija izdanja u narodnooslobodilačkom ratu« pominje 1.264 izdavača, 154 štamparije i 666 »tehnika«. U toku celog rata izašlo je 10.109 izdanja. »Bibliografija« ima dva osnovna dela: vojni i civilni. Unutar ovih delova knjiga sadrži posebne grupe bibliografskih jedinica — odeljke: knjige i brošure i periodiku. »Bibliografija« je sređena po abecedi. Vojni deo obuhvata 4.339 bibliografskih jedinica, dok drugi — civilni sadrži 4.779 izdanja partijskih rukovodstava, organa i institucija narodnooslobodilačkog pokreta. U prilogu publikacije se nalazi i dodatak sa 442 nepotpune bibliografske jedinice — izdanja za koja je kroz dokumenta ili već objavljenu bibliografsku građu utvrđeno da su izlazila ali koja nisu sačuvana. »Bibliografija« sadrži ukupno 9.560 bibliografskih jedinica koje od početka do kraja imaju jedinstvene redne brojeve.

U bibliografskim jedinicama za knjige i brošure sadržano je dvanaest elemenata: autor, naslov i podnaslov, mesto izdanja, izdavač, štamparija (tehnika), godina izdanja, broj strana, broj priloga, format, tiraž, kolekcija (zbirka) i lokacija. U bibliografskim jedinicama za periodična izdanja sadržano je deset elemenata: naslov, podnaslov, mesto izdanja, izdavač, početna i završna godina izlaženja, format, periodičnost, podatak o uredništvu,

štampanja (tehnika) i lokacija. Značajno je to što se ovde za svaku bibliografsku jedinicu navodi lokacija, pa se vidi gde se danas pojedina izdanja čuvaju. Otuda se ova »Bibliografija« može smatrati i nekom vrstom centralnog kataloga.

Da bi se čitaocu olakšalo korišćenje knjige dato je 18 registara, pregleda i drugih priloga, kao, na primer: registar vojnih i civilnih izdavača, izdanja po godinama, mesta izlaženja, autora, urednika, knjiga i brošura bez oznake autora, listova i časopisa koji su menjali nazive, kolekcija, izdanja na stranim jezicima, tehnika i štamparija, stručni registar, pregled tehnika i štamparija koje su postojale a nisu naznačene na izdanjima i karta Jugoslavije sa dislokacijom štamparija i tehnika.

»Bibliografija« je enciklopedijskog formata sa 815 stranica, opremljena u tvrdom polukožnom povezu, ilustrovana sa 444 foto-kopije naslovnih strana knjiga, listova i časopisa, umetničkih radova iz rata i raznih drugih priloga. U tekst knjige uneto je 78 fotografija štamparija i tehnika, knjiga, brošura, časopisa i listova koje su izrađene u bakrotisku kao i 78 ličnih fotografija autora, urednika, redaktora i ilustratora. U knjizi su dati i pojedini ilustrovani primerci proglašenja, plakata, obveznica i diploma.

U »Bibliografiji« će čitalac naći osnovne podatke o radovima naših najviših vojnih i političkih rukovodilaca: Tita, Rankovića, Kardelja, Pijade i dr., zatim naučna dela Marksa, Engelsa i Lenjina; naći će podatke o prvom izdanju Goranove »Jame«, Nazorove »Pjesme partizanske«, »Pesmi« Destovnika Kajuha, kao i o delima velikog broja poznatih i nepoznatih partizanskih pisaca.

»Bibliografija« je namenjena naučnim i kulturnim radnicima, publicistima, pripadnicima JNA — svima koji se šire bave izučavanjem oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije i koji nastoje da svestranije osvetle i ocene događaje rata i revolucije u celini, kao i pojedine osobenosti i karakteristike herojske oslobodilačke borbe koja je jugoslovenskim narodima donela punu slobodu i stvorila uslove za nesmetani socijalistički razvitak.

R.

DRUGI SVETSKI RAT

(TREĆA KNJIGA)

Izdanje *Vojnoistorijskog instituta*. Autori: *Strugar Vlado, Vasiljević Jovan, Mraović Nikola, Mačej Dragomir, Popović Milorad, Popović Svetomir, Šiljegović Vojislav, Pavlović Andrija, Katić Stojadin, Perović Mihajlo, Todorović Veroljub*. *Odgovorni urednik Marković Milutin*.

Planom Vojnoistorijskog instituta predviđeno je da se drugi svetski rat obradi i štampa u pet knjiga: 1. knjiga, koja je izišla iz štampe 1957, obuhvata prvi period rata (od 1. septembra 1939. do 21. juna 1941); 2. knjiga, štampana 1961. obuhvata drugi (od 22. juna do decembra 1941) i treći period rata (od decembra 1941. do 18. novembra 1942); 3. knjiga, koja je izišla iz štampe krajem 1964. obuhvata četvrti period rata (od 19. no-

vembra 1942. do 31. decembra 1943); 4. knjiga, koja je u toku obrade, obuhvatiće peti period rata (od 1. januara do 31. decembra 1944); 5. knjiga, za koju se vrše pripreme, obuhvatiće šesti, poslednji period rata (od 1. januara do 2. septembra 1945).

U svim nabrojanim knjigama obrađeni su: najvažnija društveno-ekonomska i politička zbivanja u svetu (u kraćim crtama) i njihov uticaj na početak, tok i konačan ishod rata; pripreme zaraćenih zemalja za rat; organizacija, formacija i naoružanje većih armija zaraćenih strana; zatim su dati kratak opis zemljišta i njegov uticaj na ratne operacije; obostrani planovi, snage i pripreme za rat i za pojedine operacije i bitke; tok operacija zaključno sa armijama (a za pojedine interesantnije i poučnije operacije za koje ima dovoljno podataka, kao i za ceo narodnooslobodilački rat obrađena su dejstva i nižih jedinica); na kraju svake interesantnije operacije i bitke, kao i na kraju poluperioda i perioda izneti su zaključci (u kojima se nalaze podaci o: obostranim gubicima; značaju operacije i bitke; strategijskim, operativnim, a ponegde i taktičkim iskustvima).

S obzirom na iznetu problematiku koja je obrađena u ovim knjigama, one su namenjene prvenstveno starešinskom kadru naše armije i pitomcima vojnih škola, a može ih koristiti i širi krug čitalaca, naročito onih koji se bave izučavanjem i obradom drugog svetskog rata.

Korišćena literatura bila je raznolika, kako po obimu, tako i po tačnosti i objektivnosti, što je moralo imati velikog uticaja i na obradu pojedinih glava ove treće knjige. Za obradu našeg oslobodilačkog rata korišćena je arhiva Vojnoistorijskog instituta i čitav niz zvaničnih i privatnih publikacija. Prilikom istraživanja, studije i obrade ostalih ratova, operacija i bitaka korišćeni su u manjoj meri neki mikrofilmovani originalni dokumenti, svi raspoloživi inostrani zbornici političkih dokumenata, kao i prevodi dokumenata sa suđenja u Nirnbergu. Tok ratnih i političkih zbivanja na sovjetsko-nemačkom frontu obrađen je prvenstveno na osnovu drugog prepravljelog i dopunjenog zvaničnog izdanja »Istorija velikog otadžbinskog rata SSSR-a od 1941. do 1945«, a delimično i na osnovu mnogobrojnih sovjetskih, nemačkih i drugih privatnih publikacija. Pre konačne obrade teksta dobijena je interesantna nemačka knjiga »Ratni dnevnik Vrhovne komande oružanih snaga« koja je korisno poslužila za popunu podataka o planovima i jačini nemačkih oružanih snaga na pojedinim frontovima. Operacije na ostalim frontovima (severna Afrika, Italija, Atlantski okean, Pacifik) opisane su na osnovu raspoloživih američkih i britanskih zvaničnih knjiga, a delom i mnogobrojnih privatnih istorija, memoara, pregleda, zbornika i druge istorijske građe. Najslabije su obrađene operacije u Kini, jer se nije raspolagalo nikakvim zvaničnim podacima, dok su raspoložive privatne publikacije bile nedovoljne da se rekonstruišu i obrade mnogi važni politički događaji i ratne operacije u ovoj zemlji. Iz istih razloga nije mogao biti obrađen ni pokret otpora u nekim okupiranim zemljama Azije i Evrope.

Odlučujuća prekretnica drugog svetskog rata počela je krajem 1942. i završila se u toku 1943, jer su armije antifašističke koalicije u ovom periodu preuzele strategijsku inicijativu gotovo na svim frontovima, gubeći je povremeno, da bi je pri kraju perioda definitivno zadržale u svojim rukama.

Težilo se da cela knjiga po kompoziciji, metodu i stepenu obrade bude identična sa ranije izdatom prvom i drugom, ali su dobijeni podaci i iskustva iz ranijeg rada nametali nova rešenja i drugačiju obradu izvesnih problema. Prema tome, nije postignut jedinstven način obrade pojedinih glava treće knjige jer su nedostaci arhivske građe, a naročito dokumenata, uticali tako što pojedine glave nisu dobile proporcije koje zaslužuju, a izvesni manje važni politički događaji nisu čak ni pomenuti.

Da bi čitaoci bolje razumeli pojedine događaje i lakše uočili njihovu povezanost i zavisnost, četvrti period rata podeljen je na dva potperioda: 1) u glavama I—VII obrađene su ratne operacije i druga zbivanja od kraja 1942. do 30. juna 1943.; 2) u glavama VIII—XIV operacije i zbivanja u drugoj polovini 1943. Na kraju knjige, u glavi XV obrađen je opšti zaključak o celom četvrtom periodu rata.

Na početku svih potperioda koji počinju glavama I i VIII, iznete su opšte situacije. U njima su kratko obrađeni politika i ekonomika zaraćenih strana, a detaljnije njihove strategijske koncepcije za dalje vođenje rata. Posebna pažnja posvećena je problemu stvaranja drugog fronta, pa su iscrpno obrađeni prepiska, razgovori i dogovori između sovjetskih i anglo-američkih predstavnika.

Zbog toga što je najveći doprinos pobedi antifašističke koalicije dala Crvena armija (jer je vezivala za sebe oko 70% svih fašističkih snaga), operacije na sovjetsko-nemačkom frontu, u glavama II i IX, obrađene su obimnije nego na ostalim frontovima. Najslavniju pobedu u toku drugog svetskog rata postigla je Crvena armija u bici na Volgi (kod Staljingrada), pa je obradi ove bitke posvećena naročita pažnja, jer je ona, po rezultatima i uticaju na ostale frontove, predstavljala početak prekretnice ne samo sovjetskog otadžbinskog, već i celog drugog svetskog rata. Najdetaljnije su obrađene operacije sovjetskih oklopnih, motorizovanih i konjičkih korpusa, koji su odigrali najznačajniju ulogu prilikom opkoljavanja nemačke 6. armije i delova 4. oklopne armije kod Staljingrada (danas Volgograda). Pošto nije bilo dovoljno podataka o jačini i sastavu svih jedanaest sovjetskih armija koje su učestvovala u ovoj bici, nisu se mogla obraditi i dejstva taktičkih jedinica i izvući potrebna taktička iskustva.

Koristeći se rezultatima velike pobeđe u bici na Volgi, Crvena armija je u toku zime 1942/1943. preduzela nove uspešne ofanzivne operacije na Kavkazu, na gornjem Donu, kod Vjazme i Rževa i probila blokadu Lenjingrada. Protivudarom kod Harkova i Belgoroda u februaru i martu 1943. i ponovnim zauzimanjem ovih mesta, Nemci su privremeno zaustavili sovjetske armije, ali im nisu preoteli strategijsku inicijativu. Sve ove operacije, izvršene posle bitke na Volgi u toku zime 1942/1943. bile su manjeg strategijskog značaja, pa su obrađene i glavi II nešto kraće, sa manje detalja i zaključaka.

Prekretnica na sovjetsko-nemačkom frontu završena je velikom sovjetskom pobedom kod Kurska, u kojoj su sa obe strane bile angažovane velike snage i ogromne količine materijala. Stoga je ova bitka vrlo interesantna i poučna, pa je obrađena detaljnije, tako da su izneta i neka taktička dejstva i taktička iskustva, što svakako predstavlja značajnu korist onim starešinama koje se interesuju za rad ovih jedinica.

Posle pobeđe kod Kurska, Crvena armija je u drugoj polovini 1943. prešla u opštu ofanzivu od Velikih Luka do Crnog mora, na ogromnom

frontu od oko 2.000 km. pomerila front ka zapadu za još 300—600 km i oslobodila zapadni deo Rusije, istočne oblasti Belorusije, Donbas, Tamansko poluostrvo i istočnu Ukrajinu, a zatim u pokretu forsirala r. Dnjepr na frontu od 700 km i na njegovoj desnoj obali obrazovala dva strategijska i nekoliko operativno-taktičkih mostobrana, u stvari pogodne baze za operacije 1944. u cilju oslobođenja zapadne Ukrajine. Ove dinamične i poučne operacije, izvršene u drugoj polovini 1943. obrađene su dosta detaljno u glavi IX ove knjige.

Sovjetske pomorske snage deystovale su pod vrlo nepovoljnim uslovima: Baltička flota bila je zatvorena u Finskom zalivu; Crnomorska flota, izgubivši svoju glavnu bazu u Sevastopolju, bila je primorana da se povuče u nepripremljene i nepogodne baze u istočnom delu Crnog mora, što je znatno otežavalo njene operacije; Severna flota bila je slaba da bi mogla preduzeti jače napade na nadmoćnije nemačke pomorske snage u norveškim vodama. Zbog toga su deystva ovih flota bila ograničena pa su i obrađena u vrlo skromnom obimu. Izvesni detalji o radu pojedinih ratnih brodova uneti su da bi se njima koristile starešine naše ratne mornarice.

U toku 1943. partizanski pokret na okupiranom delu SSSR-a dostigao je veliki uspon, pa je dobio svenarodni karakter: sovjetski građani su se borili ne samo u redovima partizanskih oružanih jedinica, već i u okviru mnogobrojnih tajnih organizacija u svim okupiranim selima i gradovima. Zbog toga, za razliku od knjige II, samostalna partizanska i ostala deystva u knjizi III obrađena su u odeljcima koja nose pogodniji i odgovarajući naslov »Borba sovjetskih naroda u pozadini neprijatelja«.

Partizanski odredi su, mnogo više i češće nego u ranijim periodima rata, sadejstvovali Crvenoj armiji prilikom izvođenja velikih ofanzivnih operacija u bitkama na Volgi i kod Kurska, a naročito prilikom gonjenja i forsiranja Dnjepra, pa su ova deystva prikazana u okviru navedenih bitki i operacija.

Ovakvim prikazivanjem deystava samostalnih partizanskih jedinica, a posebno u saradnji sa Crvenom armijom, istaknuti su njihov pravi doprinos i zasluga u otadžbinskom ratu SSSR-a.

Po koncepciji, zamahu, tempu i načinu izvođenja, operacije Crvene armije krajem 1942. i u toku cele 1943. predstavljaju dragocen doprinos razvoju vojne misli u svetu. Zato su na kraju odeljaka o bitkama na Volgi i kod Kurska, kao i na kraju oba poluperioda, obrađena u zaključcima najznačajnija i najpoučnija strategijska, a delom i operativna i taktička iskustva.

Polazeći od toga da je NOV pretvorila Jugoslaviju u vrlo značajno posebno ratište i da je njen doprinos bio znatno veći od doprinosa savezničkih armija na nekim frontovima (severna Afrika, Italija, Burma),¹ oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije dato je odgovarajuće mesto, kako u pogledu kompozicije knjige i redosleda poglavlja, tako i u pogledu odre-

¹ U mnogim inostranim publikacijama, u kojima je obrađen ceo drugi svetski rat, nije uopšte dodirnut naš narodnooslobodilački rat, dok je u nekim samo pomenut u okviru odeljaka o pokretima otpora u Evropi.

divanja proporcija i obima pojedinih glava i odeljaka. Operacije NOV obrađene su detaljno, izneta su dejstva i pojedinih brigada i odreda, a negde i nižih jedinica. U glavi III obrađene su vrlo detaljno bitke na Neretvi i Sutjesci (ranije poznate pod imenom četvrta i peta neprijateljska ofanziva). Manje detaljno iznete su borbe u ostalim krajevima Jugoslavije. U glavi X obrađen je razmah oslobodilačkog rata u drugoj polovini 1943. i zasedanje u Jajcu u novembru iste godine. Na kraju obe glave, u zaključcima, sumirani su značaj i doprinos NOR-a.

Prekretnica na severnoafričkom frontu počela je britanskom ofanzivom kod El Alamejna i iskrcavanjem anglo-američkih snaga u Francuskoj, severnoj Africi, a završila se maja 1943. uništenjem nemačko-italijanskih snaga u Tunisu. Ove operacije obrađene su dosta detaljno u glavi IV. Pošto je januara iste godine u Francuskoj severnoj Africi održana poznata konferencija u Kazablanki, na kojoj su usvojeni strategijski planovi za dalje operacije anglo-američkih snaga, i ona je obrađena u okviru ove glave. Zbog odluke da se anglo-američke snage iskrcaju na Siciliju (interesantno je da su američki vojni i politički rukovodioci predlagali da se desant preduzme u zapadnoj Evropi), nije se mogla ukazati veća pomoć SSSR-u i ubrzati završetak rata u Evropi. Pošto su britanski i američki poverljivi dokumenti još nedostupni našim istoričarima, nisu se mogle dati analiza i ocena odluka usvojenih na konferenciji u Kazablanki.

Operacije u Italiji od jula do decembra 1943. izvođene su na teškom planinskom i krševitom zemljištu i pored morske obale, tj. na zemljištu koje je slično našem priobalnom pojasu. Slabije nemačke jedinice primenjivale su veću taktiku, pa su brojno i tehnički nadmoćnijem protivniku nanele teške gubitke, onemogućile mu izvršenje zadataka i zadržale ga nekoliko meseci u teškim borbama južno od Rima. Zbog svega toga ove operacije su vrlo interesantne i poučne za naše starešine, pa su u glavi XI obrađene nešto detaljnije i obimnije nego što to zaslužuju po svome doprinosu. Naročito je detaljno obrađen rad manjih jedinica na Siciliji i Kalabriji, kod Salerna i na planinskom zemljištu centralne Italije. U zaključcima su izneta ne samo strategijska i operativna, već i taktička iskustva. Koristeći se izvesnim najnovijim podacima, autori su ovde izneli neka do sada nepoznata zbivanja u vezi sa padom fašizma i kapitulacijom italijanskih oružanih snaga. Pokret otpora u Italiji u ovo vreme bio je tek u začetku, pa je odeljak o njemu obrađen vrlo kratko.

Odlučujuća prekretnica u ratu na Atlantskom okeanu i u samostalnim operacijama vazduhoplovstva nad Evropom nastupila je takođe u ovom četvrtom periodu rata. Operacije i dejstva ratne mornarice i strategijske operacije avijacije obrađene su nešto detaljnije u glavama V, VI, XII i XIII što daje mogućnost starešinama naše ratne mornarice i ratnog vazduhoplovstva da što bolje, potpunije i objektivnije sagledaju ove događaje.

Na pacifičkom ratištu, zbog velikih, morima odvojenih frontova, trebalo je prethodno osvojiti prevlast na moru; zato je u glavi VII prvenstvo dato obradi pomorskih bitki i bojeva (kod ostrva Savo, istočnih Solomonovih ostrva, rta Esperans, ostrva Santa Kruz, ostrva Gvadalkanala, rta Tasafaronge). Operacije na kopnu odvijale su se u vrlo složenim uslovima

(u džungli, po velikoj vrućini, na mnogobrojnim ostrvima prostranog Pacifika) u kojima su učestvovala samo manje jedinice (često bataljoni i pukovi), pa su operacije na Gvadalkanal, Novoj Gvineji, centralnim Solomonovim ostrvima, Novoj Britaniji, Gilbertonu i Aleutskim ostrvima, u glavama VII i XIV obrađene mnogo detaljnije nego što to zaslužuju.

Neosporno je da su kineska Oslobođilačka armija i Čang Kaj Šekove snage vezale za sebe najveći broj japanskih armija i time na Dalekom istoku dale najveći doprinos konačnoj pobedi saveznika. Međutim, njihove operacije, usled nedostatka proverenih podataka, nisu se mogle obraditi u onoj meri koju zaslužuju. Nešto detaljnije, ali ipak nedovoljno, obrađene su operacije komunističke Oslobođilačke armije koja je vodila nepošteđenu borbu protiv japanskog agresora na frontu i u pozadini, odbijajući jednovremeno i napade Čang Kaj Šekovih armija. Za Čang Kaj Šekove snage nisu se mogli naći ni najosnovniji podaci o jačini i sastavu armija, niti o dejstvima, pa su ona obrađena u vrlo skromnom obimu. Da bi se popunio ovaj osetan nedostatak, Vojnoistorijski institut će naknadno, kada se dobiju provereni i zvanični podaci, posebno obraditi izvesne probleme i izvući potrebna iskustva iz oslobođilačkog rata kineskog naroda.

Na frontu u Burmi je sa obe strane bilo angažovano samo po nekoliko divizija koje u ovo vreme nisu izvodile neka značajnija dejstva, pa su u glavama VII i XIV obrađena vrlo skromno i kratko.

Na kraju knjige, u glavi XIV iznet je opšti zaključak o doprinosu pojedinih članova antifašističke koalicije u ratu protiv fašističkih agresora.

U trećoj knjizi nisu obrađene izvesne važne konferencije (u Teheranu i Kairu) iako su se održale 1943. godine, jer su na njima donete odluke koje će se sprovesti tek u toku 1944. Zbog toga će ove konferencije biti obrađene u četvrtoj knjizi, u glavi I (opšta situacija u svetu početkom 1944. i obostrane političke odluke i strategijske koncepcije za dalje vođenje rata).

M. M.

PITANJA PARTIZANSKOG RATOVANJA

(DRUGO IZDANJE)

Izdanje Vojnoizdavačkog zavoda, »Biblioteka — Naši pisci«. Autor: general-pukovnik Rajko Tanasković.

General Tanasković napisao je ovu studiju na osnovu bogatog iskustva našeg NOR-a i svog ličnog, zatim stepena razvitka naoružanja i ratne opreme, naučne analize kretanja savremenog društva i razvoja nauke i tehnike. Pri tome nije apsolutizirao faktore koji utiču na karakter partizanskog rata i partizanskog načina ratovanja, trudeći se da čitaocu ne da neke gotove šeme. Samim tim ova studija predstavlja ozbiljan doprinos našoj vojnoteoretskoj misli, pogotovu što danas, više no ikad ranije, problem partizanskog rata veoma živo interesuju ne samo male već i velike zemlje — razume se sa potpuno različitih aspekata.

Zato ovo drugo izdanje koje je posledica velikog interesovanja čitalaca, ne samo zbog aktuelnosti materije koju studija obrađuje, već i njenog visokog kvaliteta — što je potvrdila i »Nagrada 22. decembar«, nije pretpelo nikakve dopune i izmene.

U opštim razmatranjima autor tretira pod kojim se sve uslovima može voditi partizanski rat, a zatim izlaže njegove karakteristike, podvlačeći da svaki ponaosob predstavlja nešto specifično, s obzirom na različite unutrašnje, društvene i opšte uslove u kojima ga jedna zemlja organizuje i vodi.

Organizacione forme partizanskog rata zavise od toga da li se na njega prelazi u slučaju potpune okupacije svoje teritorije i nepostojanja vlastitih oružanih snaga, ili kad je ona samo većim ili manjim delom privremeno okupirana.

Autor je posvetio pažnju uglavnom organizaciji odreda, brigada, divizija i korpusa, dok je o vojnoteritorijalnim organima manje govorio.

Komandovanje se razmatra prvo u okviru partizanskog rata kao celine, a potom u jedinicama. Pri tome se naročito ističe i značaj nedeljivosti političkog i vojnog rukovodstva i njegovog prisustva u zemlji; princip decentralizacije; samostalnost u odlučivanju; integracija funkcija organa u svim komandama i štabovim pri čemu su podvučeni principi koji su važeći i u drugim oblicima rata, s tim što je posebno ukazano na brzinu rada i uzajamno poverenje svih članova štaba.

Moralno-politički i materijalni faktori su od izuzetne važnosti u partizanskom ratu. Oni su delovi jedne celine, jedan iz drugog proizilaze i dopunjuju se.

Bitni elementi moralno-političkog faktora su: patriotizam, mržnja prema neprijatelju, svesna disciplina, humani međusobni odnosi, borbene tradicije. Svakom od ovih elemenata poklonjeno je, kroz čitaocu blisku analizu, dovoljno pažnje.

Vажnost materijalnog faktora je velika, ali dosadašnja iskustva, po mišljenju autora, uče da se treba prvenstveno osloniti na sopstvene izvore.

Posebno važno mesto dato je »snabdevanju kod neprijatelja« (odnosno plenu), koji i dalje ostaje glavni način snabdevanja.

Pri rešavanju problema materijalnog obezbeđenja jedinica autor se zalaže za princip najšire decentralizacije i što veću dekoncentraciju materijalnih sredstava.

Što se tiče pozadine, njeno postojanje i stepen razvijenosti zavisice od borbenih dejstava i postojanja, odnosno veličine i stabilnosti, slobodne teritorije. No, u svakom slučaju, nije poželjno da pozadina bude glomazna i nepokretna.

Slobodna teritorija je ne samo čvrst oslonac za uspešno planiranje i izvođenje borbenih dejstava, već i baza za rešavanje materijalnih i drugih

potreba partizanskog rata. Na njoj se najbolje obavlja sanitetsko zbrinjavanje ranjenika i bolesnika, odvija rad organa narodne vlasti i drugih društveno-političkih organa i organizacija; ona ima i ogroman politički značaj koji se prvenstveno odražava u razvijanju oslobodilačke borbe; najzad, pozadina služi kao baza i operativno-taktički oslonac za organizovanje, planiranje i izvođenje dejstava većih partizanskih jedinica.

Zatim autor iznosi koje sve okolnosti omogućuju stvaranje većeg broja slobodnih teritorija: nemogućnost neprijatelja da potpuno posedne — okupira celokupnu teritoriju, povezivanje manjih slobodnih teritorija u veće, odbrana slobodne teritorije, odnosno stvaranje nove ako se stara mora evakuisati. Neophodno je podvući da privremeno okupiranu teritoriju autor nikako ne smatra pacificiranom, tj. da ona nije u stanju, čak i veoma mnogo, da doprinese pobedi.

Prvi deo knjige završava se razmatranjima o frontu i pozadini, prvo u frontalnom, da bi se potom sve to bolje i jasnije sagledalo u partizanskom ratu.

U drugom, najobimnijem delu knjige obrađena je *taktika u partizanskom ratu* i podvučena razlika u taktičkim postupcima u njemu i kod »regularnih«¹ jedinica. Bitna obeležja partizanske taktike su: tajnost pripreme borbenih dejstava, iznenađenje neprijatelja, noćna dejstva i aktivnost u borbi. Svima njima poklonjeno je dovoljno prostora, a zaključci su proizašli iz detaljne analize.

Napad je osnovni vid borbenih dejstava i kod partizanskih jedinica. Priprema i organizacija napada odvijaju se, najčešće, van dodira s neprijateljem, dok grupisanje i dovođenje snaga karakteriše nepostojanje onih radnji koje se normalno susreću kod frontalnog rata. Borbeni poredak je samo u glavnim crtama razrađen, tj. date su njegove opšte karakteristike: postrojavanje se različito, zavisno od borbene situacije, a načelno u jednom ešelonu i sa manjom rezervom — radi postizanja jačeg početnog udara.

Najčešći objekti partizanskog napada su: naseljena mesta, aerodromi, komunikacije i štabovi. Ovde autor iznosi kako napad na ove objekte treba organizovati i izvesti.

Manevar zauzima vidno mesto u napadu, a postiže se ubacivanjem, obuhvatom i obilaskom. S obzirom na značaj manevra u partizanskom ratu, možda mu je trebalo posvetiti još više prostora.

Zaseda je obrađena kao poseban vid borbenog dejstva, a istaknuto je da ona može imati više karakter napada, odnosno odbrane — zavisno od postavljenog zadatka. Detaljno su obrađene pripreme i izvršenje akcije u raznim borbenim i zemljišnim uslovima.

Odbrani je autor posvetio manje prostora no napadu, što je i razumljivo s obzirom na karakter partizanskog rata, i zadržao se uglavnom na zadacima, manevru i borbenom poretku. Aktivnim radnjama, protivnapadu i protivudaru poklonjeno je dovoljno pažnje.

Sadejstvo partizanskih jedinica na frontu obrađeno je tako što se prvo razrađuju uslovi u kojima dolazi do sadejstva i najčešći zadaci, a zatim se prelazi na sadejstvo sa snagama na frontu, bilo da one napadaju ili se brane.

Prilikom obrade *rodova vojske* tretiraju se, u načelnim okvirima, sledeća pitanja: uloga, zadaci, mogućnosti, principi upotrebe i organizacijska struktura. Zaključak je da u partizanskom ratu rodovi imaju pun značaj samo ako se posmatraju u vezi sa opštim karakteristikama partizanskog rata.

Snabdevanje jedinica materijalnim potrebama obrađeno je prvo sa gledišta mesta, uloge i organizacije pozadinskih organa, a zatim sa stanovišta načina snabdevanja pojedinim materijalnim potrebama: naoružanjem, hranom, obučom i odećom, sanitetskim materijalom.

Politička priprema ljudstva partizanskih jedinica od velikog je značaja, ali je ne manji i uticaj ovih jedinica, kao i pojedinaca, na narod, u smislu održavanja kod njega borbenog duha, podizanja kulturno-političke svesti, raskrinkavanja domaćih izdajnika, obaveštavanja o stanju na frontu itd.

U trećem delu obrađen je *uticaj savremenih borbenih sredstava na partizanska dejstva i značaj naših iskustava*. Analizirajući atomsko oružje, vazduhoplovstvo i oklopne jedinice, autor je pokazao kako oni, naročito atomsko oružje, utiču na organizacionu strukturu, slobodnu teritoriju, borbeni dodir, marševanje, okruženje, borbena dejstva u šumi i napad na naseljena mesta, na snabdevanje i sanitetsko zbrinjavanje. Rešenje kako se uspešno odupreti savremenim borbenim sredstvima autor, sasvim pravilno, nalazi u stvaralačkoj, a ne u šablonskoj primeni naših partizanskih iskustava.

Posebno treba podvući da je autor odlučno stao protiv gledišta da je partizanski rat izraz nužde. On zastupa opravdano mišljenje da je takav rat samo najpogodniji oblik borbe u određenim uslovima. U ratu nije važna jedino tehnička i brojna premoć, već i mnogi drugi faktori, između kojih se naročito ističe način ratovanja, odnosno ratna veština.

Autor je posebnu pažnju poklonio problemima partizanske taktike, odnosno tačnije rečeno, taktička razmatranja čine osnovu ove studije. Međutim, tamo gde je potrebno, da bi se taktika što bolje shvatala, on obrađuje partizanski rat celovitije. Na ovo je autora navela činjenica da se danas još mnogo više razmatraju političko-strategijski problemi partizanskog rata nego partizanska taktika. Ali, bez potpunog sagledavanja taktike ne može se ni govoriti o ostvarivanju ciljeva politike i strategije.

Svoja izlaganja autor je potkrepio nekim do sada u literaturi nekorisćenim pripremanjima iz NOR-a. Zanimljivo je da se podjednako zadržava i na pozitivnim i na negativnim primerima, izvlačeći i iz jednih i iz drugih vredne pouke i zaključke.

U knjizi se posebno nastoji da se što jasnije iznesu ne samo bitne karakteristike naše taktike već i njen razvoj, čime se postiglo to da knjiga nije prvenstveno istorijska obrada naših iskustava, već pogled na eventualni budući partizanski rat koji, kao što je to bilo i u prošlosti, može biti samo rat naroda rešenog da pobedi.

Autor je kroz celu knjigu provukao misao da će partizanski rat biti mnogo lakši i uspešniji ako se u zemlji još za vreme mira preduzmu sve organizacijske, nastavne, moralno-političke i druge mere.

Knjiga generala Tanaskovića namenjena je prvenstveno mlađim starešinama JNA, tj. onima koji nemaju ličnog ratnog iskustva. Međutim, to nikako ne znači da njeno prvo izdanje nije naišlo na veliko interesovanje kod svih onih koji se bave teorijom partizanskog ratovanja. Ne manje korisnom pokazala se ova knjiga i kod nastavnika i slušalaca predvojničke obuke, kao i kod rezervnog starešinskog kadra JNA.

R. Đ.

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

a) BIBLIOTEKA — IZ RATNE PROŠLOSTI NAŠIH NARODA

Zbornik sećanja *USTANAK NARODA JUGOSLAVIJE 1941. Knjiga II* sa-
drži originalne napise 75 autora — učesnika, objavljene na 898 strana teksta, sa 30
dokumentarnih fotografija i 13 likovnih priloga; *knjiga III* — napise 80 autora,
objavljene na 903 strane teksta, sa 24 dokumentarne fotografije i 14 likovnih pri-
loga.

Autentičnost podataka proveravana je upoređivanjem sa sačuvanim ratnim
dokumentima i preko drugih učesnika.

U toku 1964. godine izišle su i ostale tri knjige ovog zbornika: *knjiga IV*
(napisi 83 autora na 906 strana sa 18 dokumentarnih fotografija i 15 likovnih
priloga); *knjiga V* (napisi 93 autora na 900 strana sa 13 dokumentarnih fotografija
i 15 likovnih priloga) i *knjiga VI* (75 napisa na 890 strana sa 13 dokumentarnih
fotografija i 12 likovnih priloga).

Time je završen komplet od šest knjiga edicije »Ustanak naroda Jugo-
slavije 1941«, u kojima 486 neposrednih učesnika oživljava sećanje na događaje
koji su neposredno prethodili narodnoj revoluciji i ustanku, kao i sećanja na po-
četak i tok narodnooslobodilačke borbe u prvoj godini NOR-a. U svojim napisima
autori osvetljavaju rad KPJ na organizovanju i rukovođenju ustankom u svom
kraju, stvaranje i borbena dejstva prvih ustaničkih grupa i partizanskih jedinica,
kao i svu ostalu raznovrsnu delatnost koja se odvijala širom zemlje 1941. godine.

Po raznolikosti, bogatstvu i važnosti sadržine, živosti i neposrednosti kazi-
vanja, ovaj zbornik je interesantna literatura za širok krug čitalaca, posebno za
omladinu.

Komplet od šest knjiga ima 5.383 strane teksta, 142 dokumentarne fotogra-
fije i 90 likovnih priloga. Platneni povež je sa umetničkim omotom. Cena kompleta
je 10.800 dinara.

Zbornik sećanja *LIKA U NOB 1941.* U ovoj knjizi je 57 autora — učesnika
u događajima obuhvatilo veoma raznovrsne aktivnosti oslobodilačkog pokreta (rad
partijskih, omladinskih i drugih organizacija, preseke vojnopolitičke situacije u
pojednim srezovima, formiranje i dejstva jedinica, rad štabova, najznačajnije bor-
be, likove revolucionara i dr.). Neposrednim i lakim stilom autori živo slikaju
autentične događaje u Lici 1941. godine. Knjiga ima 732 strane, sa 16 umetničkih
priloga, 8 faksimila, nekoliko fotografija i skica, registrima imena ličnosti, vojnih
jedinica i geografskih naziva. Platneni povež. Cena 1.250 dinara.

Sreta Savić, SREM U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI. U knjizi je
dat iscrpan pregled razvoja narodnooslobodilačke borbe na teritoriji Srema od
1941. do 1945. godine; njime su zahvaćena i dejstva sremskih jedinica u istočnoj
Bosni, Slavoniji, Banatu i Bačkoj. Iznete su i sve specifičnosti borbe koje su došle
kao posledica geografskog položaja i topografskog sklopa Srema, kao i nacional-
nog sastava i ekonomske strukture njegovog stanovništva. Pisano na osnovu ar-
hivske građe, objavljene literature i ličnih sećanja, delo predstavlja značajan
prilog istoriografiji NOR-a. Knjiga ima 477 strana, sa 11 skica, 36 fotografija i re-
gistrom naziva mesta, imena ličnosti i vojnih jedinica. Poluplatneni povež. Cena
1.200 dinara.

Milan Zorić, DRVAR U USTANKU 1941. GODINE. U ovom delu je obrađen
razvoj ustanka do decembra 1941. u Drvaru i okolini i to: pripreme ustanka, oslo-
bođenje Drvara, borba oko Knina, Strmice, Martin-Broda, Srnetice i na susednim.

područjima. Pisano je na osnovu naših i neprijateljevih dokumenata, objavljene literature, ličnih sećanja i zabeležaka i sećanja drugih učesnika, te predstavlja veoma koristan prilog za osvetljavanje ustanka na ovom području. Knjiga ima 407 strana, sa 16 dokumentarnih fotografija, 18 skica i registrima imena ličnosti, naziva mesta i vojnih jedinica. Poluplatneni povez. Cena 800 dinara.

Milivoje Stanković, PRVI ŠUMADIJSKI PARTIZANSKI ODRED. U ovoj knjizi opisana su borbena dejstva odreda od njegovog formiranja do povlačenja iz Srbije, novembra 1941. godine. Iznete su borbe, razne akcije i atmosfera u toku ovog kratkog ali slavnog perioda učešća naroda arandelovačkog i topolskog kraja u ustanku i revoluciji. Delo je pisano lakim i jasnim stilom i predstavlja interesantnu literaturu za širok krug čitalaca. Knjiga ima 371 stranu, sa skicom terena i spiskom boraca odreda. Poluplatneni povez. Cena 800 dinara.

Vlada Zečević, U NOĆI, SUSRET. Autor u vidu reportaže opisuje atmosferu u zapadnoj Srbiji u leto 1941, susret i sporazum s partizanima, razilaženje sa četnicima Draže Mihailovića, borbe u kojima je autor učestvovao, upoznavanje sa drugom Titom i drugim rukovodiocima NOR-a, učešće u radu Glavnog NOO za Srbiju, borbe u prvooj neprijateljskoj ofanzivi, zatim izdaju četnika, povlačenje u Sandžak i povratak u zapadnu Srbiju. Delo se završava sećanjem na dolazak u Foču, marta 1942. godine. Knjiga ima 177 strana, poluplatneni povez sa umetničkim omotom. Cena 550 dinara.

Mihailo Apostolski, FEBRUARSKI POHOD. Ovo je prerađeno izdanje dela »Od Kožufa do Bogumile i Kozjaka«, dopunjeno novim originalnim dokumentima, skicama i fotografijama. Kao komandant Glavnog štaba Makedonije, autor obrađuje i analizira operacije nekih jedinica NOV i POJ u Makedoniji i na području Vranje — Crna trava tokom zime 1943/1944. godine, s osvrtom na organizaciju, izvođenje, rezultate i iskustva februarskog pohoda jedinica pod neposrednom komandom Glavnog štaba Makedonije. Knjiga ima 360 strana, sa 9 skica, 14 fotografija i registrom. Poluplatneni povez. Cena 650 dinara.

Nikola Stijepović, HERCEGOVAČKO-BOKELJSKI USTANAK 1882. GODINE. U delu se opisuju tadašnje stanje u Bosni i Hercegovini, početak i razvoj ustanka u Hercegovini i Boki Kotorskoj, kao i mere Austro-Ugarske za njegovo ugušivanje. Dat je i kratak osvrt na odnose Srbije, Crne Gore i Rusije prema ustanku, zatim na vojnu organizaciju i taktiku ustanika, a težište dela je na borbenim dejstvima u nevesinjskom, bilećkom, gatačkom i risanskom kraju i Krivošijama, gde se ustanak najjače razbuktao. Delo je rađeno na osnovu originalnih dokumenata i objavljene literature, a pisano je lakim i popularnim stilom. Knjiga ima 240 strana, sa 11 skica i registrom imena ličnosti, geografskih pojmova i ratnih jedinica. Poluplatneni povez. Cena 500 dinara.

Spiridon Gopčević, CRNOGORSKO-TURSKI RAT 1876—1878. GODINE. (prevod sa nemačkog). Kao novinar i publicista, autor je beležio događaje i zbivanja na samom bojištu, a kasnije ih objavio na nemačkom jeziku u tri knjige koje su u ovom prevodu date ujedno — kao tri dela: I deo — ratne operacije crnogorske vojske 1876; II deo — operacije 1877, a III deo odnosi se na zimski pohod crnogorske vojske 1878. Delo je puno autorovih ličnih utisaka o događajima i ličnostima koji interesuju ne samo prosečnog čitaoca nego i istraživača. Tu su podaci o ustrojstvu, borbenom poletu i drugim karakteristikama crnogorske vojske i hercegovačkih ustanika, o bici na Vučjem dolu, iznenađnom maršu na Primorje i dr. Knjiga ima 438 strana, sa 16 skica. Poluplatneni povez. Cena 900 dinara.

Dobrosav Milenković, DRUGA SRPSKA ARMIIJA U PRVOM BALKANSKOM RATU (1912—1913). U ovom delu obrađena su borbena dejstva srpske II armije na vardarskom i marićkom bojištu i njeno učešće u opsadi i osvajanju Jedrena 1912—1913. godine. Pored iscrpno korišćene arhivske građe i objavljene naše i strane literature, autor je kao učesnik uneo i lična sećanja na događaje, ljude, atmosferu i razna zbivanja i pojave; na taj način reljefno je prikazao okolnosti

pod kojima se tada živelo i ratovalo. Posebno su istaknute teškoće zbog dvojnog komandovanja ovom armijom u toku kumanovske bitke i karakteristike dejstava u opsadnoj vojni kod Jedrena. Knjiga ima 498 strana, sa 6 skica i registrom. Poluplatneni povez. Cena 900 dinara.

Vlado Segrt, RATNE USPOMENE. Delo spada u memoarsku literaturu i obuhvata period od aprilskog rata 1941. godine do konačnog oslobođenja zemlje. Pošto se nalazio na odgovornim vojnim i političkim dužnostima i u centru revolucionarnih zbivanja, autor je bio u mogućnosti da neposredno prati ne samo aktivnosti jedinica kojima je rukovodio, već i događaje na širem području Hercegovine i van nje, gde su hercegovačke jedinice dejstvovala u toku NOR-a. Knjiga ima 485 strana. Poluplatneni povez. Cena 850 dinara.

Jovan Božović, OVDJE PRVA PROLETERSKA. U ovom delu, pisanom hronološko-reporterski, obrađeni su borbeni put i dejstva prve brigade narodnooslobodilačkog rata, od njegovog formiranja 22. decembra 1941. do prelaska Drine 1943. godine. Pisano na osnovu sačuvanih dokumenata, ličnih zabeležaka i sećanja, ovo delo, pored borbenih dejstava, verno ilustruje i veoma bogat i raznovrstan unutrašnji život i rad jedinica brigade, njihovu političku aktivnost u narodu onih krajeva kroz koje su prolazili, atmosferu koja ih je na tom putu pratila, podvige jedinica i pojedinaca i druge razne pojave. Knjiga ima oko 250 strana.

b) BIBLIOTEKA — NAŠI PISCI

Dr Dušan Živković, BOKA I PAŠTROVIĆI U NOR. Knjiga obuhvata događaje uoči aprilskog rata i okupacije; razvoj događaja od 13. jula prve godine rata do kraja maja 1942; privremenu krizu NOP-a juna 1942; novi polet NOP-a i oslobađanje Boke i Paštrovića.

Izlaganja su bazirana na obimnoj dokumentaciji, ličnom iskustvu pisca i podacima dobijenim od preživelih učesnika. Knjiga je u poluplatnu, ima 452 strane i 1 skicu, cena 1.000 dinara.

Potpukovnik Blažo Žugić, ANEGDOTE I HUMORESKE. Zbirka je podeljena na tri dela: u prvom je 191 anegdota iz NOR-a, u drugom 49 iz života JNA, a u trećem su humoreske, takođe iz NOR-a.

Junaci i događaji su najčešće istorijski autentični. Žugić slika starešine i borce, vojne i političke rukovodioce, mlade i stare, narod i njegove vojnike, neprijatelja, i tako uspeva da plastično pruži »atmosferu« u našim jedinicama.

Knjiga je broširana, ima 191 stranu sa 15 crteža, cena 350 dinara.

General-pukovnik Rajko Tanasković, PITANJE PARTIZANSKOG RATOVANJA — II izdanje. Teoretsko uopštavanje problema partizanske taktike zasnovano prvenstveno na iskustvima iz NOR-a.

U prvom delu knjige obrađena su sledeća pitanja: uslovi u kojima dolazi do partizanskog rata i njegove karakteristike; organizacijske forme i komandovanje; moralno-politički i materijalni faktori; slobodna teritorija; front i pozadina. U drugom delu se razmatraju pitanja taktike, dok se u trećem obrađuje uticaj savremenih borbenih sredstava na partizanska dejstva i značaj naših iskustava.

Knjiga je u poluplatnu, ima 223 stranice, cena 650 dinara.

General-potpukovnik Milija Stanišić, STAREŠINA U BORBI. Pisac je napisao knjigu prvenstveno nižim starešinama naše armije, aktivnim i rezervnim, i u njoj razmatra sledeće probleme: ulogu starešine, borbu i kvalitet starešine, hrabrost starešine, veštinu rukovođenja borbenim dejstvima, inicijativu starešine, partizanske starešine, izgradnju vojnog kolektiva, pripremu starešine za rat.

Pri obradi svih navedenih pitanja pisac se dotiče i problema vaspitanja i obrazovanja, ukazujući na teorijska, praktična, vojnopedagoška i vojnopsihološka pitanja.

Knjiga je u poluplatnu, ima 243 strane, a cena joj je 600 dinara.

Dr Stojan Cmelić, VASPITANJE VOJNOG KOLEKTIVA. Knjiga je interesantna ne samo zato što je vezana za probleme vaspitanja u armiji, već što doprinosi i istraživačkom radu.

Rad dr Cmelića podeljen je u šest delova: metodologija, istorijski osvrt, moralna otpornost, regresija, eventualni budući rat, vaspitanje.

Izlaganje i zaključci su potkrepljeni primerima, prvenstveno iz NOR-a i mirnodopskog života JNA.

Knjiga će biti od koristi naročito psiholozima, psihijatrima, kao i svima onima koji se bave moralno-političkim vaspitanjem.

c) BIBLIOTEKA — VOJNIH UDZBENIKA I PRIRUCNIKA

Grupa oficira JNA, NAORUŽANJE KOPNENE VOJSKE. U knjizi je na vrlo pregledan i popularan način izneto savremeno naoružanje svih rodova vojske, počev od puške i mitraljeza pa sve do atomskog naoružanja i najsavremenijih raketa.

Knjiga je namenjena aktivnom i rezervnom boračkom i starešinskom sastavu, pripadnicima Narodne milicije, Civilne zaštite i Predvojničke obuke. Isto tako korisno će poslužiti raznim društvenim organizacijama, preduzećima, a i svakom našem građaninu.

Knjiga ima 697 stranica velikog formata, sa 728 slika i skica, povezana je u poluplatno, a cena joj je 1.000 dinara.

Petar Vasić i Milan Vrzic: MATEMATIKA — ZA PODOFICIRSKE ŠKOLE JNA. Udžbenik obuhvata materiju iz algebre i geometrije koja je predviđena da se izučava u podoficirskim školama JNA. Materija je izneta na vrlo jasan i jednostavan način, a mnogobrojne skice još više doprinose lakšem razumevanju i savladivanju gradiva. Uz svako poglavlje dato je po nekoliko rešenih i samo postavljenih zadataka na kojima se može vežbati.

Knjiga ima 268 strana, broširana je, a cena joj je 600 dinara.

Manojlo Babić, METODIKA VATRENE OBUKE TENKOVSKIH POSADA. Ovaj priručnik obuhvata metodu razradu najvažnijih i najpoučnijih tema iz predmeta *Vatrena obuka tenkovske posade*. Konkretna razrada pojedinih tema olakšaće u velikoj meri starešinama da se lakše snadu pri izvođenju obuke iz ovog predmeta. Pri ovome se naglašava da se razrađene teme ne smeju shvatiti kao šablon, već samo kao jedno od mogućih rešenja.

Priručnik je namenjen prvenstveno starešinama oklopnih jedinica, ima 137 strana, broširan je, a cena mu je 350 dinara.

Božidar Stevanović, Miloje Sekulić i Dobrivoje Dumitrov, KRATAK PREGLED ISTORIJE RATOVA — ZA PODOFICIRSKE ŠKOLE KoV I RV. U udžbeniku se obrađuju vojna zbivanja od najstarijih vremena do II svetskog rata zaključno. Pri ovome, najveća pažnja obraćena je našim nacionalnim ratovima-NOR nije obuhvaćen pošto je izdat kao posebno izdanje.

Udžbenik je namenjen prvenstveno pitomcima podoficirskih škola KoV i RV. Materija je izneta vrlo jasno i pregledno, mnogobrojne skice — date uz udžbenik u posebnoj svesci — olakšavaju praćenje teksta i razumevanje gradiva.

Knjiga je u poluplatnu, ima 197 stranica (bez skica), a cena joj je 500 dinara.

F. Jadrijević, Lj. Vujčić, M. Jelača i Đ. Orlović, OPŠTA TAKTIKA KOPNENE VOJSKE. U ovom delu prvi put se u našoj posleratnoj vojnoj literaturi pruža celovit prikaz taktike kopnene vojske zasnovan na iskustvima II svetskog rata. Ova veoma složena i osetljiva materija izneta je na vrlo jasan i popularan način. Sve njene postavke zasnovane su na stavovima koje je zauzela naša nova Ratna služba. S obzirom na ovo, »Opšta taktika KoV« treba da bude jedan od najvažnijih pomoćnih materijala za proučavanje nove Ratne službe. Posle sva-

kog poglavlja izneta je i literatura koja se odnosi na to pitanje, tako da se korisniku knjige olakšava i daje dobar putokaz za još detaljnije studije pojedinih pitanja iz oblasti taktike.

Delo je namenjeno svim starešinama u JNA, a i rezervnom starešinskom sastavu. Ima 485 strana, u poluplatnu je, a cena mu je 800 dinara.

d) BIBLIOTEKA — INOSTRANI PISCI

Grupa poljskih autora, ODBRAMBENE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE. Zbirka članaka u kojima su hronološkim redom obrađeni najvažniji događaji u razvitku sadašnje poljske vojske, počev od formiranja prve divizije »Tadeuš Koščuško« u SSSR-u, u proleće 1943, pa do završetka rata, i njene pojedine operacije — »Bitka kod Lenjina«, »Učešće 1. armije PV u varšavskoj operaciji 1. beloruskog fronta«, »Učešće 2. armije PV u berlinskoj operaciji« i dr. Dva članka su posvećena dejstvima partizanskih odreda u nemačkoj pozadini na istočnom frontu. Na kraju su izneti važniji datumi iz istorije stvaranja Narodne poljske vojske.

Knjiga ima 441 stranu i 48 skica. Poluplatneni povez. Cena 1.000 dinara.

Grupa sovjetskih autora, PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE. Zbornik diplomskih radova i referata asistenata, nastavnika i slušalaca vojne akademije »Frunze«. Obuhvata 11 karakterističnih primera napadnih dejstava pešadijskih divizija i korpusa u sastavu viših jedinica Sovjetske armije u uspešnim probojima organizovane odbrane na istočnom frontu od decembra 1941. do aprila 1945. godine. Ovi primeri uzeti su iz značajnih operacija, kao što su staljingradska, belgorodsko-harkovska, sevastopoljska, berlinska i dr.

U delu koje sadrži mnogo ratnih dokumenata, skica, pregleda snaga i sredstava i dr. ističe se značaj svestranog pripremanja jedinica za predstojeća borbena dejstva, izbora pravca glavnog udara, grupisanja snaga, sadejstva i vidova i svih ostalih faktora od kojih zavisi uspešno izvršenje proboja.

Knjiga ima 487 strana i 41 skicu u prilogu. Poluplatneni povez. Cena 1.000 dinara.

Grupa sovjetskih autora, TAKTIČKI PRIMERI BORBE. Zbirka odabranih primera borbenih dejstava pešadijske čete, bataljona i puka na istočnom frontu iz perioda 1943—1945. godine.

Knjiga se sastoji iz tri odeljka. Prvi obuhvata 6 primera borbe čete u napadu, nasilnom izvidanju, forsiranju velike reke i borbe u odbrani. Drugi je posvećen borbenim dejstvima bataljona, a sadrži 16 primera iz napada, izvidanja (nasilnog, noćnog i onog zimi na smučkama), i iz odbrane. Treći odeljak sadrži 12 primera i, pored odbrane, napada i forsiranja reka, obuhvata i primere borbe puka na međupoložajima, pri zatvaranju tesnaca između jezera i dr.

Knjiga ima 264 strane i 48 skica. Poluplatneni povez. Cena 800 dinara.

Grupa sovjetskih autora, METODIKA VOJNONAUČNOG ISTRAŽIVANJA. Prvi deo knjige obuhvata bitne elemente materije kojom se bavi vojna nauka, osnovne metode i procene naučnog rada i uvodi čitaoca u suštinu složenih i teških pitanja na koja se pri tome nailazi. Tu se daje analiza metodike istraživačkog rada i ukazuje kako vojni istraživač, ako polazi od marksističkog gledanja na svet i pojava u njemu i pravilno primenjuje dijalektički, logički i statistički metod, može — i pored svih teškoća — da dođe do istine, uoči zakonomernosti u vojnoj teoriji i praksi i sagleda njihov uticaj na razvoj istraživačkih pitanja u budućnosti.

Drugi deo knjige je praktičnog karaktera. U njemu se detaljno obrađuje proces izrade vojnonaučnog rada: izbor teme, sastavljanje plana rada, izbor i izučavanje literature i materijala, formulisanje osnovnih zaključaka, literarno uobličavanje rada i pripremanje rukopisa za štampu. Delo je korisno ne samo za vojna već i za sva ostala lica koja se bave naučnim, stvaralačkim radom, a ima 384 strane i poluplatneni povez. Cena 650 dinara.

Budoni, PREDENI PUT. U ovoj prvoj knjizi memoara, pisac počinje od svog ne mnogo srećnog detinjstva po kozačkim selima na Donu, zatim prelazi na

opis života u vojsci i učešće u rusko-japanskom ratu, službovanja u činu podoficira u carističkim konjičkim jedinicama, a potom govori o učešću u prvom svetskom ratu i oktobarskoj revoluciji — sve do uništenja Denjikinovih snaga na jugu Rusije 1919. godine.

Posle organizovanja sovjetske vlasti na Donu, pisac se u građanskom ratu borio na čelu jednog konjičkog odreda, a zatim puka koji je ubrzo postao konjička brigada, pa divizija, a u julu 1919. godine prerastao u konjički korpus koji se naročito proslavio kod Caricina (danas Volgograda). Dalji uspesi konjičkih jedinica doveli su, na predlog njihovog komandanta, do formiranja Prve konjičke armije koja je odigrala važnu ulogu u daljem uništavanju Denjikinovih i drugih neprijateljskih snaga — za definitivnu pobedu oktobarske revolucije.

Delo je živa reč neposrednog učesnika svih tih velikih događaja, te se čita kao interesantna knjiga. Ima 486 strana i 14 skica. Poluplatneni povez. Cena 750 dinara.

Popelj, U TEŠKO VREME. Pisana memoarski, ova zanimljiva knjiga zahvata prvi period nemačkih besomučnih napada na SSSR do jula 1942. godine, po čemu je i dobila naslov »U teško vreme«.

Prva poglavlja su posvećena dejstvima 8. mehanizovanog korpusa. Zatim se opisuju dejstva operativne grupe, obrazovane od korpusnih jedinica, pod komandom Popelja. Sticajem okolnosti veći deo grupe je bio odsečen i, ostavši u pozadini neprijatelja, preuzeo je dug i naporan marš kroz pošumljene i močvarne predele, izvršavajući niz napada i diverzantskih poduhvata da bi se probio iz okruženja i spojio sa sovjetskim snagama na frontu, u čemu je, posle dugih i izvanredno teških napora, i uspeo.

Knjiga obiluje mnoštvom poučnih crtica iz borbe, primera požrtvovanja, hrabrosti i istrajnosti boraca i starešina. Ona se čita kao uzbudljiv roman, a ima i neospornu književnu vrednost, te će pobuditi interesovanje ne samo vojnih već i ostalih čitalaca.

Ovo je prva knjiga Trilogije, kojoj sledeju druga knjiga »Tenkovi su krenuli na zapad« sa opisom čuvene harkovske bitke i treća — »Pred nama je Berlin« koja obuhvata operacije na istočnom frontu od leta 1944. godine do kapitulacije fašističke Nemačke.

Knjiga ima 400 strana i jednu skicu. Poluplatneni povez. Cena 700 dinara.

Montros, NEBESKA KONJICA. Ovo delo predstavlja istorijat razvoja helikoptera, počevši od prvih prototipova pa sve do stvarne primene u ratu od strane mornaričko-desantnih jedinica SAD u Koreji.

Detaljno su opisani i primerima potkrepljeni razni praktični zadaci helikoptera u savremenijoj operaciji i sadejstvu pomorskih, vazdušnih i kopnenih snaga. Obradeno je korišćenje helikoptera za: izviđanje i komandovanje, vezu i polaganje telefonskih linija, smenu jedinica, forsiranje reke, vazdušni desant, snabdevanje, prebacivanje oruđa i ranjenika, kao i spasavanje oborenih pilota i slično.

Delo ima 307 strana, a ilustrovano je sa 13 skica i 41 fotografijom; na kraju ima bogatu bibliografiju; cena 750 dinara.

Melentin, OKLOPNE BITKE. U ovoj knjizi su opisane najvažnije oklopne bitke iz drugog svetskog rata: kampanje u Poljskoj, Francuskoj, na Balkanu, u severnoj Africi, pohod na SSSR do 1944. godine i borba na zapadnom frontu do kapitulacije Nemačke. Na kraju su dati izvesni zaključci u pogledu primenjene taktike, kvaliteta naoružanja, kao i ocena komandanata i vojnika obeju zaraćenih strana.

Iako pisac u uvodu tvrdi da se pri pisanju ovog dela nije ograničio samo na nemačke izvore, ova knjiga ipak predstavlja uobičajeno gledište pisaca nemačke memoarske literature — bivših Hitlerovih generala.

Delo ima 448 strana teksta, a ilustrovano je sa 60 skica; ima u prilogu spisak jedinica i registar; cena 850 dinara.

ZBIRKA CLANAKA IZ TAKTIKE (I knjiga). U zbirci od 38 studija i članaka svestrano je obuhvaćen i razmotren razvoj naoružanja i ratne tehnike

uopšte, a naročito stalno usavršavanje atomskog oružja i raznih projektila, i njihov brz i veliki uticaj na pojedine taktičke radnje, što sve dovodi do odgovarajućih promena u opštoj taktici i taktici raznih vidova i rodova oružja. Ovi radovi su odabrani između nekoliko stotina pregledanih studija i članaka koji su bili objavljeni po raznim inostranim vojnim časopisima i drugim publikacijama.

U zbirci se naročito ističu studija potpukovnika Sovjetske armije Skovotk'na »Taktika kao sastavni deo ratne veštine«, u kojoj se analitički razmatraju teorija ratne veštine i njen odnos prema vojnoj nauci uopšte, suština i metod sovjetske vojne nauke, a vrši se i interesantno upoređenje sa odgovarajućom naukom buržoaskih vojski; kao i studija pukovnika Meteksisa i potpukovnika Coldberga iz armije SAD »Obrana i napad na nuklearnom bojištu« koja, uz mnoštvo preglednih skica, detaljno obrađuje najbitnije probleme savremene odbrane i napada u atomskim uslovima. U ostalim člancima obuhvaćena su najraznovrsnija pitanja iz taktike, o kojima se danas stalno piše i raspravlja po našim i inostranim vojnim časopisima.

Ovom prvom zbirkom zahvaćen je nešto duži vremenski period kako bi se dao potpuniji uvid u razvoj savremenih gledišta o raznim taktičkim problemima u inostranstvu.

Knjiga ima 803 strane sa 110 šema, skica i fotografija; poluplatnjeni povez, cena 1.250 dinara.

Šapošnjikov, MOZAK VOJSKE. Studija maršala Šapošnjikova o ulozi generalštaba u armiji. Iako je za predmet uzeo primer austrougarskog Generalštaba, pisac dosta opširno govori i o generalštabovima drugih velikih evropskih država — Nemačke, Rusije i Francuske. Polazeći od Klauzevica i Napoleona, preko Moltkea, Engelsa, Šlifena, Levala, Lera, Bernhardija, Delbrika i Ludendorfa, Šapošnjikov razmatra ulogu, odgovornost i kvalitet vojskovođe i načelnika generalštaba. Iznosi i mišljenje o tzv. »kolektivnom« vojskovođi i Šlifenovu teoriju o »dumviratu« (vojskovođa i njegov načelnik štaba) i »triumviratu« (vojskovođa, načelnik štaba, predsednik vlade). U ovom delu data je pregledno i evolucija organizacije komandovanja koja je postojala u teoriji od vremena francuske buržoaske revolucije do I svetskog rata zaključno.

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT JNA

BEOGRADSKA OPERACIJA — 20. OKTOBAR 1944. Autori: maršal Sovjetskog Saveza S. S. Birjuzov, general-potpukovnik N. N. Škodunovič, pukovnici A. N. Ratnikov, V. J. Zubakov, M. M. Malahov, V. A. Maculenko; general-pukovnik Rade Hamović, pukovnici Fabijan Trgo, Viktor Kučan, potpukovnici Petar Višnjić, Todor Radošević, Mišo Leković.

U knjizi se govori o zajedničkim dejstvima i borbama jedinica Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije na teritoriji Jugoslavije, poznatim u ratnoj istoriji pod nazivom »beogradska operacija«. U sovjetskoj i jugoslovenskoj literaturi ovoj temi je posvećeno mnogo stranica, ali ona još nigde nije bila tako potpuno i svestrano osvetljena, uz korišćenje različitih izvornih dokumenata obeju zemalja, kao u ovoj knjizi.

U želji da ova knjiga bude dostupna širokom krugu čitalaca, autori su nastojali da je što popularnije obrade, izbegavajući (gde je to moguće) detaljno opisivanje borbenih dejstava jedinica, što je inače uobičajeno u istorijskim radovima ove vrste. Ograničivši se na izlaganje ratnih činjenica neophodnih da bi se shvatio tok operacija, autori su pre svega nastojali da se čitaocima što potpunije i jasnije dočara ona atmosfera koja je tih jesenjih dana 1944. godine vladala u jedinicama Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, kao i među stanovništvom gradova i sela Srbije koje je sa bezgraničnom radošću i oduševljenjem dočekivalo svoje oslobodioce.

Knjiga je izdata istovremeno u Moskvi i Beogradu, na ruskom i srpskohrvatskom jeziku. Ima 284 stranice, ilustrovan je sa 36 slika u bakrotisku i 7 skica. Platnjeni povez, cena 700 dinara.

OSLOBODILAČKI RAT NARODA JUGOSLAVIJE 1941—1945. I knjiga (II izdanje). U redakciji: general-pukovnika Velimira Terzića (odgovornog redaktora), general-majora Petra Brajovića, pukovnika Mesuda Hotića, potpukovnika Franje Biljana, Vojina Popovića i Todora Radoševića.

Veliko interesovanje šire čitalačke publike za I izdanje edicije »Oslobodilački rat« nametnulo je potrebu izrade novog, prepravljenog i dopunjenog izdanja. U odnosu na I izdanje, ovo je u mnogo čemu poboljšano; izvršene su mnogobrojne ispravke i dopune, u skladu sa dostignućima u naučnoistraživačkom radu. Stoga predstavlja osnov i oslonac za izučavanje narodnoslobodilačkog rata u celini, za upoznavanje i obradu pojedinih epizoda, jedinica i pitanja iz oslobodilačkog rata i revolucije, kao i za predavanja iz ove oblasti.

Tvrđ povež u mušemi sa 1 slikom i 31 skicom. Na kraju knjige dat je registar i objašnjenja skraćenica i pojedinih naziva. Knjiga ima 748 strana. Cena 1.400 dinara.

BIBLIOGRAFIJA IZDANJA U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU 1941—1945. Redakcija: Vinko Branica, Rade Guberina, Velisav Marković, Ratka Najdeska, Miloš Pajković, Dušan Radaković, Natalija Rusojević i Savo Vukićević. Odgovorni urednik Miloš Pajković.

Knjiga ima preko 9.000 bibliografskih jedinica i predstavlja dokument o dosad nedovoljno poznatoj strani našeg rata i revolucije. Obuhvata izdanja svih organa i institucija oslobodilačkog pokreta Jugoslavije. Bibliografija je radena izvorno i sadrži lokaciju za sva sačuvana izdanja NOR-a. Bibliografske jedinice pružaju iscrpne podatke o knjigama, brošurama, časopisima, listovima i biltenima, štamparijama i tehnikama, kao i o velikom broju ratnih autora, urednika, redaktora, prevodilaca, ilustratora i dr.

Bibliografija NOR-a daje pregled vojne, idejno-političke, naučne, stručne, književne i delom umetničke izdavačke delatnosti — sve njeno bogatstvo i raznovrsnost; na svoj način, ona prikazuje kulturni deo istorije naše oslobodilačke borbe.

Pored glavnog teksta, knjiga sadrži 22 priloga među kojima i 12 registara i kartu Jugoslavije sa dislokacijom tehnika i štamparija. Ilustrovana je sa 600 foto-kopija i fotografija.

Bibliografija NOR-a je neophodan priručnik svima onima koji se bave istorijom NOR-a i istorijom štampe i izdavačke delatnosti. Ona sadrži mnoge veoma korisne podatke i za publiciste, književnike i umetnike koji se bave tematikom NOR-a. Ovu knjigu treba da imaju: sve škole, čitaonice, biblioteke vojnih jedinica, instituti, muzeji, arhive i razne druge ustanove.

Knjiga je enciklopedijskog formata 20,5×28,5 cm u tvrdom povezu (polukoža). Ima 840 strana. Cena knjizi je 5.000 dinara.

HRONOLOGIJA OSLOBODILAČKE BORBE NARODA JUGOSLAVIJE 1941—1945. Odgovorni urednik Petar Brajović. Autori: Milan Andrić, Ivan Antonovski, Lazo Bogeski, Vinko Branica, Jože Čertalić, Imer Dauti, Jusuf Diglišić, Slobodan Drinjaković, Rade Guberina, Rade Knežević, Uroš Kostić, Muharem Kreso, Desimir Milošević, Boro Mitrovski, Svetislav Petrović, Gorčin Raičević, Vladimir Savić, Vlado Stojanović, Petar Višnjić i Jovan Vujošević.

Ovo svojevrsno delo o oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije 1941—1945. godine pruža čitaocima sažete, proverene i pouzdane informacije i podatke o akcijama i operacijama partizanskih odreda manjih i većih formacija NOVJ, o aktivnosti partijsko-političkih organizacija, Vrhovnog štaba NOVJ, CK KPJ i drugih (nacionalnih, pokrajinskih i lokalnih) rukovodstava, o stvaranju, razvoju i delatnosti organa narodne vlasti, o pojavi i ulozi štampe i dr. Sadrži takođe najvažnije međunarodne događaje u toku drugog svetskog rata. Namenjeno je pripadnicima JNA, kulturno-prosvetnim, naučnim i javnim radnicima, školama i drugim institucijama, svima onima koje interesuju zbivanja u Jugoslaviji tokom drugog svetskog rata.

Knjiga je enciklopedijskog formata 21×29 cm i ima 1266 strana, oko 200 dokumentarnih fotografija u bakrotisku i kartu Jugoslavije (razmere 1:1,250.000). Tvrđ povež (polukožni). Cena 6.000 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom II, knjiga 11.

Knjiga sadrži 244 dokumenta Centralnog komiteta KP Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije za period novembar 1943 — januar 1944. godine. Pored ostalih značajnih dokumenata iz tog perioda, u knjizi su obuhvaćeni i dokumenti o Drugom zasjedanju AVNOJ-a, a kao prilog dati su i dokumenti o Prvom zasjedanju AVNOJ-a.

Knjiga je ilustrovana sa 8 foto-kopija. Platneni povez. Strana 532. Cena 850 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom IV, knjiga 24.

Knjiga sadrži 195 dokumenata o borbama u Bosni i Hercegovini aprila 1944. godine.

Stranica 832, foto-kopija 8. Platneni povez. Cena 1.300 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom V, knjiga 29.

Knjiga sadrži 147 dokumenata o borbama u Hrvatskoj jula 1944. godine.

Stranica 832, foto-kopija 8. Platneni povez. Cena 1.300 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom V, knjiga 30.

Knjiga sadrži 202 dokumenta o razvoju NOP-a i borbama u Hrvatskoj u periodu 1941. i 1942. godine kao dopuna ranije izdatih prvih deset knjiga V toma. Dokumenti ove knjige sadrže izveštaje, uputstva, borbena dejstva samo partizanskih jedinica NOV i PO Hrvatske i nešto dokumenata političko-partijskih organizacija u Hrvatskoj. Strana 628, 7 foto-kopija. Platneni povez. Cena 1.100 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom V, knjiga 31.

Knjiga sadrži 137 dokumenata o razvoju i borbama u Hrvatskoj avgusta 1944. godine.

752 strane, 12 foto-kopija. Platneni povez. Cena 1.500 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom V, knjiga 32.

Knjiga sadrži 198 dokumenata; ona je u stvari dopuna ranije izdatih prvih deset knjiga V toma za period 1941. i 1942. godine, koje se odnose samo na ustaško-domobranksu dokumentaciju.

Strana 588, 6 foto-kopija. Platneni povez. Cena 1.000 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom VI, knjiga 11.

Knjiga sadrži 150 dokumenata o borbama u Sloveniji februara 1944. godine. 492 stranice, 7 foto-kopija. Platneni povez. Cena 950 dinara.

REDAKCIJA VOJNE ENCIKLOPEDIJE

VI TOM VOJNE ENCIKLOPEDIJE koji je izašao sredinom 1964. godine, obuhvatio je materijal od Nadvođa do Pirita.

Veći i značajniji članci u ovom tomu su: naoružanje, napad, Napoleonovi ratovi, narodna odbrana, narodnooslobodilački rat, nastavni centar, navigacija, narodni heroji (pregled), Nemačka, nišanje, noćna dejstva, normandijski desant, Norveška, nuklearni rat, obalska artiljerija, obalska odbrana, obuka, ofanziva, operacije, oklop, oklopne jedinice, okruženje, okupacija, operatika, oružje, osmatranje, partizanski odredi (pregled), partizanski rat, pešadija, peta neprijateljska ofanziva.

VOJNOGEOGRAFSKI INSTITUT

Milutin Stefanović, pukovnik geodet. službe: FOTOGRAFIJA JEDNOG SNIMKA. Knjiga obrađuje geometrijske osobine aerosnimka kao centralne projekcije, a posebno daje upoređenje aerosnimka i karte i metode prenošenja tačaka i objekata sa aerosnimka na kartu i obratno. U knjizi su takode obuhvaćeni odeljci o radikalnoj triangulaciji i redresiranju.

Knjiga je namenjena prvenstveno pripadnicima vojnogeodetske službe, artiljerijske topografske službe, izviđačko-obaveštajnim organima i osoblju ratnog vazduhoplovstva, kao i svima onima koji se bave iskorišćavanjem foto-snimaka za vojne svrhe. Ona može da posluži i civilnim stručnjacima za potrebe privrede, nauke i tehnike.

Knjiga je u tvrdom kartonskom povezu, formata 24×16,5 cm. Ima 190 strana. Cena za pripadnike JNA 500, a za građanska lica 600 dinara.

INSTITUT ZA NAUČNO-TEHNIČKU DOKUMENTACIJU I INFORMACIJE (INTDI)

a) PERIODICNE PUBLIKACIJE

NAUČNO-TEHNIČKI INFORMATIVNI PREGLED, Beograd, 10 brojeva godišnje, svaki broj ima 70 do 100 strana, 4°. Zadatak mu je da preko originalnih članaka, naučno-tehničkih informacija, prikaza i vesti iz inostrane stručne literature obaveštava čitaoce o najnovijim dostignućima u oblastima tehnike i srodnih nauka.

REFERATIVNI BILTEN, Beograd, 10 brojeva godišnje, 4°, jedan broj sadrži oko 300 izvoda. Donosi dokumentacijske prikaze odabranih, najaktuelnijih članaka objavljenih u naučnim i stručnim časopisima. Ovi prikazi klasifikovani su po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije (UDK) i štampani na kartonima standardne veličine, te su pogodni za ulaganje u kartoteke.

BIBLIOGRAFIJA PRISPELIH KNJIGA, Beograd, broj i veličina sveski nisu određeni i zavise od pritanja novih knjiga, 4°. Ovo je publikacija bibliografskih podataka o najnovijim naučnim i tehničkim knjigama koje pristižu u INTDI, a njen je zadatak da o tome obaveštava naučnu i stručnu javnost. I ovi podaci su klasifikovani po sistemu UDK i štampani na kartonima standardne veličine, pogodnim za ulaganje u kartoteke.

VOJNOTEHNIČKI INFORMATIVNI BILTEN, Beograd, 20 brojeva godišnje, približno dvaput mesečno, na 9 do 10 strana, 4°. Donosi novine u korišćenju tehnike materijala, u postupcima i metodama pri proizvodnji vojne i druge opreme.

SPISAK ČASOPISA, Beograd, godišnja publikacija, 8°. Objavljuje kompletan popis domaćih i stranih časopisa i periodičnih publikacija koje poručuje INTDI. Publikacija ima dva dela; u prvom su publikacije uređene po materiji, prema klasifikaciji po sistemu UDK, a u drugom po azbučnom redu naslova.

b) OSTALE PUBLIKACIJE

MERNE JEDINICE FNRJ, Beograd 1963, 12 strana, 8°.

UDK — opšte mašinstvo, Beograd 1963, 8°. Deo I, UDK 621-05/-9, strana 62. Deo II, UDK 621.1/2. i 621.4/6, strana 67.

UDK — opšte mašinstvo, Beograd, 1964, 8°. Deo III, UDK 621.7/9.

Publikacije UDK, tablice sredenih stručnih izraza prema sistemu Univerzalne decimalne klasifikacije, štampane samo za unutrašnju upotrebu, obuhvataju oblast opšteg mašinstva, bez elektrotehnike (koja zauzima brojeve UDK 621.3/). One opširnije obrađuju ovu oblast — sadrže i dopune — u odnosu na publikaciju Univerzalna decimalna klasifikacija koju je izdao Jugoslovenski centar za dokumentaciju 1959. godine, sa namerom da posluže specijalizovanim bibliotekama i dokumentacijskim centrima i organima pri klasifikovanju njihovog dokumentacijskog fonda, a na drugoj strani stručnjacima koji se koriste ovim fondovima.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

Ing. Tomislav Babić, pukovnik, HIDROFORSKA POSTROJENJA AERODROMA I VOJNIH LOGORA (prilog Vazduhoplovnom glasniku br. 6/63.) U prilogu se tretiraju problemi projektovanja, izgradnje, korišćenja i održavanja hidroforskih postrojenja. U njemu se ujedno ukazuje na neke elemente koje treba razmatrati kod projektovanja ovakvih postrojenja; na mere koje treba preduzeti prilikom puštanja postrojenja u rad; na obaveze stručnog osoblja koje treba da obezbedi normalno funkcionisanje postrojenja i na zahteve koje treba da zadovolje elementi hidroforskog postrojenja.

Prilog sadrži izvestan broj formula, proračuna i tablica podataka neophodnih za izračunavanje elemenata kod projektovanja i ukazuje na najčešće kvarove, njihove uzroke i postupke za otklanjanje. Namenjen je prvenstveno stručnom osoblju koje se bavi projektovanjem, izgradnjom i održavanjem ovakvih postrojenja; ima 32 stranice i ilustrovan je sa dve šeme.

Duro Savić, pukovnik, ODRŽAVANJE, OPSLUŽIVANJE I PRIPREMA VOĐENIH PROJEKTILA (prilog Vazduhoplovnom glasniku br. 7/63.). Pored opštih napomena o značaju, osobenostima i podeli projektila, u prilogu se razmatra: održavanje projektila u skladištima i ukazuje na mere i postupke neophodne za obezbeđivanje ispravnosti projektila u tim uslovima; postupke neophodne da se projektili iz skladišta dovedu u stanje spremnosti za lansiranje; organizaciju održavanja projektila u eksploatacionim uslovima — sa osvrtom na određene vrste; ukazuje na mogućnosti oštećenja materijala i povrede ljudstva koje ga opslužuje i na mere bezbednosti neophodne za zaštitu ljudstva i materijala.

Namenjen je širem krugu čitalaca, jer je tematika obrađena uopšteno i pristupačna je za sticanje opšteg uvida u nju; ima 44 stranice i ilustrovan je sa 28 šema i fotografija.

Ljubiša Čurgus, general-major avijacije, AVIJACIJA ZA PODRŠKU I NEKA GLEDIŠTA O NJENOJ UPOTREBI U RATU (prilog Vazduhoplovnom glasniku br. 8/64). Prilog sadrži: opšta razmatranja o razvoju avijacije, razvoju aviona po vrstama, njihove karakteristike, mogućnosti i perspektive; razmatranja nekih bitnih momenata koji su u svetu uslovlili različita shvatanja i praksu u vezi sa namenom avijacije za podršku; savremene poglede na ovu avijaciju i njene perspektive; zatim, razmatranja specifičnosti podrške avijacijom u različitim taktičkim situacijama; uticaj »A«-oružja na njene mogućnosti, kao i opšta razmatranja o mogućnostima malih avijacija u podršci KoV, njihovu specifičnu situaciju, način upotrebe, grupisanje, specifičnosti komandovanja i sl.

Problematika razrađena u prilogu od opšteg je i šireg značaja, pa je interesantna i korisna za vazduhoplovni kadar u celini; prilog ima 106 stranica i ilustrovan je sa 41 šemom i fotografijom.

Ing. Radiša Rakić, kapetan, docent dr Antun Rišavi, pukovnik i dr Krunislava Drakulić, vojni službenik I klase, SAVREMENI PROBLEMI BUKE MLAZNIH I KLIPNIH AVIONA (prilog Vazduhoplovnom glasniku br. 9/64). Prilog je obrađen u dva dela: I deo — tehnički i II deo — medicinski. I deo sadrži razmatranja o: zvučnim procesima i osobenostima zvučnih talasa; subjektivnom i objektivnom merenju buke i njene dozvoljene vrednosti; izvorima buke na klipnim i mlaznim avionima; redukciji buke apsorpcijom zvuka i njenom izolacijom konstruktivnim rešenjima; daje osnovne podatke o uređajima za merenje, analizu i registrovanje buke. Tekst je propraćen znatnim brojem formula i ilustrovan sa 80 skica i šema.

II deo, po obimu znatno manji, razmatra problem buke i vibracija u vazduhoplovstvu sa medicinskog gledišta. Daje definiciju buke i njene fizikalne osobine; razmatra štetno delovanje buke i vibracija i posledice koje ostavljaju na organizam čoveka i ukazuje na zaštitne mere. Ovaj deo je pisan popularno i ilustrovan sa 11 šema i fotografija.

Ceo prilog je namenjen stručnjacima — lekarima, inženjerima i tehničarima koji treba da preduzmu zaštitne mere protiv buke. Može korisno da posluži starešinama u preduzimanju zaštitnih mera za potčinjene, kao i celokupnom sastavu vazduhoplovstva za razumevanje ovih pojava; ima 134 stranice, od kojih je I deo na 112.

MORNARIČKI GLASNIK

Ante Kuzmanić i Pavle Matušić, NAVIGACIJSKI RADAR I RADARSKA NAVIGACIJA. Ova knjiga izašla je iz štampe u izdanju Mornaričkog glasnika, kao 18. sveska Pomorske biblioteke, a namenjena je pomorcima ratne i trgovačke mornarice kao praktičan priručnik, mada može korisno da posluži i kao udžbenik u školama i na kursovima, prvenstveno za navigacijsko osoblje. Podeljena je u dva dela.

U prvom delu »Navigacijski radar«, autor Ante Kuzmanić kroz poglavlja: osnovi radara, tumačenje slika navigacijskog radara, rukovanje, čuvanje, održavanje, greške i opravke — upoznaje čitaoca, ne upuštajući se u dublja teoretska obrazlaganja, sa istorijskim razvitkom radara, primenom radara i radarske tehnike, osnovnim principima njegovog rada, delovima navigacijskog radara, relativnom i pravom orijentacijom slike. Zatim daje podatke o radarima sa relativnim i pravim pokazivanjem kretanja, ukazujući na prednosti poslednjih, a iznosi i karakteristike navigacijskog radara, uz posebnu tablicu tih radara. Naravno, naročito je interesantno poglavlje — tumačenje slike navigacijskog radara — u kome se iscrpno obrazlažu nestvarno prikazivanje objekata i smetajući odrazi (odrazi od mora i atmosferskih pojava, višestruki odrazi, oni zbog bočnih lepeza, lažni odrazi zbog refleksija, smetnje od drugog radara, kao i sekundarni i ostali smetajući odrazi). Isto tako su dobro obrađena i poglavlja o rukovanju, čuvanju, održavanju, greškama i opravkama navigacijskog radara.

U drugom delu knjige »Radarska navigacija«, autor Pavle Matušić upoznaje čitaoca sa radarom kao uređajem za navigaciju, metodama određivanja pozicije i vođenja navigacije pomoću radara, zatim s pomoćnim sredstvima i uređajima za radarsku navigaciju upotrebom navigacijskog radara pri pilotaži, uticajem meteoroloških uslova na delovanje navigacijskog radara, kao i upotrebom radara u izbegavanju sudara na moru.

Knjiga ima 376 strana, sa 166 fotografija i crteža, ukusno je opremljena, u mekom povezu. Cena joj je 800 dinara, a može se poručiti preko Vojne pošte 8466 — Split.

Izdavanjem ove knjige, prve ove vrste kod nas, znatno je popunjena naša stručna pomorska literatura; kao praktičan priručnik preporučuje se svim pripadnicima ratne i trgovačke mornarice.

POMORSKI ZBORNIK, knjiga I. Povodom 20-godišnjice Dana mornarice Jugoslavije (10. septembar 1962. godine), Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije izdalo je Pomorski zbornik u dve knjige enciklo-

pedijskog formata. U nastavku svog delovanja društvo se predstavlja sa novim delom — Pomorskim zbornikom redovnog izdanja, knjiga 1, koje je izašlo iz štampe 10. septembra 1963. godine.

Na 742 stranice, u knjizi je objavljeno 29 naučnih radova i rasprava, u poglavljima koja su podeljena po tematici iz: narodnooslobodilačke borbe, ekonomike, pomorskog prava, istorije prirodnih nauka i publicistike. Knjiga je ilustrovana sa nekoliko fotografija i statističkih pregleda. Svaki rad ima kratak sadržaj na engleskom jeziku.

Radovi iz narodnooslobodilačkog rata na moru obrađuju niz detalja na osnovu prikaza dokumentarnog materijala, u prvom redu zaplenjenog od neprijatelja. Posebno su rasvetljena antipartizanska dejstva okupatora kroz analizu postupaka italijanskih i nemačkih vojnih i civilnih vlasti. Autori izvlače određene zaključke o razvoju partizanske veštine ratovanja na moru. Posebno je značajno to što je neprijatelj u borbi protiv narodnooslobodilačkih snaga na moru bio prisiljen da, i pored svoje za ono vreme najmodernije tehnike, upotrebi do tada nepoznatu vrstu brodova, tzv. protupartizanske brodove.

Celovita obrada delatnosti Kluba pomoraca Jugoslavije na aktiviranju naših pomoraca sa brodova trgovačke flote, zatečenih po otpočinjanju rata u inostranim vodama i lukama, kao i naših iseljenika u SAD, dočarava vrlo slikovito i uzbudljivo teške napore aktivista u radu na očuvanju jedinstva pomoraca i sveđoći o snazi tog pokreta.

Ekonomska problematika je zahvatila pitanja morskih puteva, brodarstva u ekonomiji zemlje, razvoja i rentabiliteta brodova u slobodnoj plovidbi, udela Jadrana u našem turizmu, razvoja morskog ribarstva i radničkog samoupravljanja u pomorskom brodarstvu.

Pomorsko pravo takođe je zastupljeno u Pomorskom zborniku u posebnom poglavlju. Stručni prikazi o pomorskom i atomskom pravu u svetlu XXIV konferencije Međunarodnog pomorskog odbora, održane u septembru 1959. godine u Rijeci, kao i obrada pojma o pristupu moru neobalnih država, daju ovom poglavlju pečat studioznosti i aktuelnosti.

U poglavlju iz istorije koje obuhvata gotovo polovinu knjige, autori nas vode kroz burnu prošlost našeg pomorstva, prikazujući veoma slikovito stanje pojedinih perioda.

Radovi iz domena prirodnih nauka tretiraju probleme istraživanja Jadranskog mora i ribljeg fonda u njemu. Opisan je i novi metod spasavanja davljenika.

Na taj način delo je uspeo u pogledu podsticanja naučno-istraživačke i kulturne delatnosti jer, pored izloženog, upućuje čitaoca na još šire i svestranije angažovanje na izučavanju našeg pomorstva.

POMORSKI ZBORNİK, knjiga 2. Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije izdalo je i 2. knjigu Pomorskog zbornika. Na 1029 stranica objavljen je raznovrstan sadržaj iz oblasti pomorske problematike, sistematizovan u devet poglavlja. Tekst je praćen sa nekoliko fotografija, crteža i tabelarnih pregleda.

U uvodnom delu knjige, jedanaest autora kroz trinaest radova — prikazuju ulogu otoka Visa u narodnooslobodilačkom ratu. Dobra je zamisao da se kompleksnije istraže, dokumentuju i publikuju važni periodi iz narodnooslobodilačkog rata na moru. Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije organizovalo je u tom cilju i simpozijum o Visu početkom jula 1964. godine u Komiži. Autori radova u ovoj knjizi bili su glavni referenti, odnosno koreferenti na simpozijumu. U poglavlju o narodnooslobodilačkoj borbi objavljen je i rad o ustanku u Malom Ižu.

Ekonomici pomorstva dat je nešto veći prostor nego ranije. Obradena je problematika luka, ekonomičnost brodarstva, obalni i inostrani turizam i značaj dalmatinske industrije cementa za naše pomorstvo. Posebno je istaknut razvoj brodogradilišta »Uljanik«.

Po prvi put u Pomorskom zborniku javljaju se i radovi iz vojnopomorske problematike, tretira se uloga Sredozemnog basena sa vojnostrategijskog i ekonomsko-političkog aspekta.

Pomorsko pravo i nautika zastupljeni su sa po jednim radom.

Istorija i dalje zauzima najviše prostora. Autori pišu o pojedinim fragmentima iz bogate riznice zbivanja na Jadranu u toku četrnaestvekovne borbe naših naroda za slobodu. Drevni Vis, Sinj, Zadar, Dubrovnik, Hvar, Perast, Kotor, Trst i Rijeka ponovo oživljavaju pred očima čitalaca.

U poglavlju o prirodnim naukama izloženi su neki rezultati hidrografskog ispitivanja, kao i ispitivanja o lokaciji sardele.

Svi radovi imaju kratak sadržaj na ruskom, odnosno engleskom jeziku. Knjigu su uredili akademik dr Grga Novak i dr Vjekoslav Maštrović.

SANITETSKA UPRAVA DSNO

Dr I. Fajgelj, dr D. Likar i dr V. Radmili: PRVA POMOC. Izdanje Sanitetske uprave, 1963., strana 125, ilustrovano, cena 450 dinara.

Knjiga sadrži ova poglavlja: opšti deo; osnovni postupci prilikom pružanja prve pomoći; ukazivanje pomoći kod različitih povreda; prva pomoć povređenima od atomske eksplozije; prva pomoć povređenima od BOT; osnovne mere za čuvanje zdravlja.

Delo je namenjeno prvenstveno vojnicima za učenje, a starešinama za pripremu obuke, ali može da posluži svakome koga interesuje prva pomoć.

Dr T. Kronja, MEDICINSKA DEONTOLOGIJA. Izdanje Sanitetske uprave, 1963., strana 71, cena 300 dinara.

Knjiga sadrži osnovne pojmove o medicinskoj deontologiji. U opštem delu govori se o istorijatu i pojmu deontologije, izboru poziva medicinske sestre, liku medicinske sestre i tipovima zdravstvenih ustanova. U posebnom delu su sledeća poglavlja: bolesnik i njegove karakteristike; odnos medicinske sestre prema bolesniku; nega bolesnika; ishrana teških bolesnika; pre i postoperativna nega; primena medicinske tehnike od strane medicinske sestre; farmaceutski poslovi medicinske sestre; rad na nekim specijalnim radnim mestima i dr. Knjiga je namenjena učenicima medicinskih škola i medicinskim sestrama.

Dr V. Mikulić, GUBICI LJUDSTVA ORUŽANIH SNAGA U RATU. Izdanje Sanitetske uprave, 1963., strana 80, cena 500 dinara.

U knjizi se govori o: gubicima ljudstva uopšte; faktorima koji utiču na veličinu gubitaka ljudstva; gubicima ljudstva u eventualnom ratu (borbeni i neborbeni gubici, ukupni gubici, struktura gubitaka). Na kraju je zaključak. U literaturi su citirana 94 autora.

Knjiga je namenjena svim starešinama koje, bilo u okviru komandno-štabnih vežbi bilo u izvršavanju svojih ratnih dužnosti, učestvuju u stvaranju uslova za zbrinjavanje ranjenika.

Prof. dr S. Kostić sa saradnicima AKUTNA NEUROTRAUMA. Izdanje Sanitetske uprave, 1963., strana 230, ilustrovano, cena 1.050 dinara.

Knjigu su, pod rukovodstvom prof. dr S. Kostića, napisali najpoznatiji civilni i vojni stručnjaci — neurohirurzi. Knjiga je podeljena na tri osnovna poglavlja: povrede mozga, povrede kičmene moždine i povrede perifernih živaca. U svakom poglavlju se razmatraju mehanizam povreda, dijagnostika, tehnika dijagnostičkih metoda, diferencijalna dijagnoza i terapija.

Knjiga je namenjena prvenstveno mladim hirurzima koji se bave praktično lečenjem povreda glave, ali može korisno da posluži i hirurzima drugih profila, neurolozima, lekarima opšte prakse i studentima medicine.

SANITETSKI PRIRUČNIK, izdanje Sanitetske uprave DSNO, 1964., str. 204, ilustrovano sa 40 slika i skica, cena 500 dinara.

Osnovna poglavlja: mere za čuvanje zdravlja i psihofizičke kondicije ljudstva (sprečavanje i suzbijanje zaraznih bolesti u jedinici, sprečavanje nezaznih oboljenja, lična higijena i higijena vode, higijena ishrane i smeštaja, ukla-

njanje otpadnih materija, higijenske mere u jedinicama vidova, rodova i dr.), psihohigijenske mere u miru i ratu, neka pitanja i problemi organizacije sanitetskog obezbeđenja jedinica u ratu, metodsko uputstvo vojnim starešinama za izvođenje obuke u prvoj pomoći i zdravstvenom prosvetivanju u armiji.

Knjiga je namenjena starešinskom kadru JNA radi njegovog potpunijeg informisanja o nadležnostima i mogućnostima sprovođenja mera sanitetskog obezbeđenja jedinice.

NARODNA ARMIIJA

Krsta Grozdanić, CIVILNA ZAŠTITA U OPŠTENARODNOM ODBRAMBENOM RATU. Razmatranja o mestu, ulozi i organizaciji civilne zaštite u slučaju opštenarodnog odbrambenog rata. Latinica, strana 172, cena 200 dinara (rasprodato).

M. Madić, D. Pejanović, I. Tominc: VOJSKA I NAROD U RAZORENOM SKOPJU. Požrtvovanje pripadnika armije u skopskoj katastrofi, herojstvo pojedinaца i kolektiva u spasavanju ljudskih života i narodne imovine. Latinica, strana 100, cena 80 dinara.

M. Madić i I. Matović: 99 DANA BITKE SA VREMENOM. Podvizi pripadnika armije u izgradnji novog Skoplja. Latinica, strana 100, cena 100 dinara.

Ante Bačinić, PEŠAK I TENK. Osnovni pojmovi o međusobnoj podršci pešadije i tenkova u borbi, sa oko 80 crteža i fotosa u tekstu. Latinica, strana 128, cena 150 dinara.

DRUŠTVENI PLAN SFRJ ZA 1964. Smernice društvenog plana SFRJ za 1964. godinu, sa oko 20 crteža — grafikona u tekstu. Strana 100, cena 50 dinara. (rasprodato).

Ivan Gošnjak, TITO — STRATEG REVOLUCIJE I TVORAC NARODNE ARMIIJE. Studija o ulozi druga Tita u vođenju narodnooslobodilačke borbe naroda SFRJ. Latinica, strana 84, sa nekoliko skica — šema u tekstu. Cena 200 din.

Mensur Seferović, PARTIZANSKI KOLOPLETI. Reportaže i crtice o životnom putu boraca naše revolucije: Stanka Paunovića, Vladimira Perića Valtera, B. Palkovljevića Pinkija, Mirčeta Aceva i drugih. Latinica, strana 200 sa nekoliko fotografija u tekstu, cena 250 dinara.

Ilija Popovski, GARNIZON BEZ OPASAČA. U 25 humoreski autor predstavlja čitaocu garnizon u trenucima »bez opasača«, u časovima malih briga i šala na sopstveni račun. Ilustrovao Đorđe Gorbunov, akad. slikar. Latinica, 120 strana, cena 200 dinara.

Dr Dragić, dr Gilić i dr Acović, POLNI ŽIVOT I POLNE BOLESTI. Popularno pisana brošura iz oblasti zdravstvenog prosvetivanja mladih. Latinica, strana 100, cena 150 dinara. Ilustrovano sa preko 20 crteža i fotosa u tekstu.

Vlatko Vešović, POLJOPRIVREDA I STANDARD. Šta je poljoprivreda dobila poslednjim merama SIV-a? Perspektive daljeg razvoja naše poljoprivrede i sela. Ilustrovano sa nekoliko preglednih skica — šema u tekstu. Latinica, strana 64, cena 40 dinara.

O VOJNOJ DISCIPLINI. Knjiga sadrži misli druga Tita i generala armije Gošnjaka o vojnoj disciplini, kao i radove general-pukovnika Rada Hamovića, Jefta Šašića i drugih naših vojnih rukovodilaca. Latinica, strana 150, cena 200 dinara.